

Б и д л и о і ѿ е к а „ К а л е н д а р ”

кнѣиїа 104

На корицама:
Кивот Драгића Радосављевића
Цариград или Солун, 1792.
Ризница манастира Студенице

Фотографија и корице:
Мина и Симеон Илић

Copyright © 2021, Драгић Илић

Copyright © 2021, за српски језик, за Србију и Црну Гору, АГОРА

Ова публикација се у целини или у деловима не сме умножавати, прештамповати или преносити у било којој форми или било којим средством без дозволе аутора или издавача, нити може бити на било који други начин или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге задржавају аутор и издавач по одредбама Закона о ауторским правима.

ДРАГИЋ ИЛИЋ

КАРАНТИНИЈА

3

*Породична хроника
из земље које нема*

Оцу Војиславу и деди Драјићу

КЊИГА ДУШАНОВА

Сїоља калајли, унуїфра делајли.

Народна йословица

Данас сам послао издавачу рукопис *Карантиније*, на коме сам радио две године, а карантин је отворен у Моровићу (у објекту Војне установе са петсто лежаја), као и у Шиду, Миратовачком пољу, Вршцу, Пожаревцу и Пироту. Контумце обедеђују припадници затворске страже и полиција. Карантинцу који прекрши забрану кретања па зарази друго лице и узрокује смрт, запређена је казна од две до дванаест година робије.

Новине су пренеле вест да су од сутра затворене границе за улазак у Србију (19. март 2020). Председник (поносни реформатор – млађи), на редовној конференцији за штампу је рекао да се у данима и недељама које долазе очекује убрзано повећање броја заражених; Инфективна клиника у Београду је готово пуна, па прелазимо на КБЦ „Драгиша Мишовић”; од сутра, осим транспортних камиона, више нико не може да уђе на територију Србије; стају аутобуси и возови; одлуком Владе Београдски аеродром затворен је за међународни путнички саобраћај; трговински ланци за пензионере биће отворени недељом од четири до седам сати; од увођења ванредног стања у земљу је ушло 71.180 наших држављана из иностранства (највећи број са подручија Немачке, Италије, Аустрије и Француске – око 95 одсто); Шпанија је пре 14 дана, када је у Србији регистрован први случај, имала два мртва, а данас 767; следеће недеље ће цела Србија имати маске...

Навео је пример брачног пара из Париза који су позитивни на вирус ковид-19 сели у авион, пун путника, како би дошли у Београд.

– Ја то не могу да разумем?! Да ли зато што је овде бесплатно лечење?! Шта год да је, не могу да разумем?!

Исте вечери позвао ме је пријатељ телефоном:

– Душанови унук и унука долетели су из Париза. Председник није помињао њихова имена. Још су они јаки!

Није било друге, сео сам да пишем наставак *Каранџиније*, а уз то да водим дневник онолико дана колико вирус броји у своме презимену – 19!

+ + +

Драги се није јављао Мили. Дани су пролазили, а Миливоје је постајао све суровији према њој. Али велико, непријатно изненађење за Милу био је њен Душан. Силно се радовала братанцу кад се родио! Она није, као Миливоје, губила наду да ће Милица родити (било је прошло седам година од њиховог венчања). Кум му даде име по цару Душану Силном. Драги је једном, крај прозора с погледом на Саву, приметио да дете, није му било ни пет година, зна ударати главом о под кад му нешто усфали. Али она ништа страшно не опази код Душана, док не дође да сели Љубицу и њу. Кошава је дувала тога дана као никада. На Венцу није било живе душе на улици. Седела је са Љубицом у кухињи и пила кафу кад се зачуло звоно. Отворила је врата и кренула да га загрли, а он је одгурнуо:

– Ти ми више ниси тетка!

– Душане! Пиле тетино!

Покушала је опет да му се баци у наручије.

Младић у униформи помогао је Душану да јој ставе ланац и катанац на руке. Љубица је сама пружила остареле руке ка њима:

– Ево, децо! Вежите!

Кроз прозорче војног возила, док се под пуним гасом удаљавало од куће, опазила је кошчатог официра са затуреним рукама на леђима како необично раширених ногу стоји у дворишту и гледа у реку.

– Црногорац! – помисли, не престајући да рида.

Кроз то исто прозорче Душан је, два лета касније, гвирио не би ли видео шта ће бити на рефлекторима осветљеној крчевини, усред шуме, недалеко од Белог двора.

У мраку, из рефлектора, опази силуete људи, а војно возило замаче прокрченим шумским путем – таман толиким да може проћи.

Било је лето, ведре ноћ са звездама.

Кумову сламу лако нађе на небу кад се марица из шуме врати на улицу.

Време ће се погоршати – помисли.

– Не млати празну сламу, сине! – сети се очевих речи док је показивао распоред звезда на небу, а осмех му пређе преко лица. – Горе не гледај! На небу нема живота! Србија постоји само овде, на земљи! Још само будале верују како је Кумовска слама пут којим анђели воде душе умрлих на небеса!

Рафална паљба се проломи кроз ноћ, а онда и појединачна. Возач смањи гас, а поскок (са необично великим рошчићем на троугластој глави) успе да пређе пут и шмугне у шуму.

Погубљен је Дража Михаиловић!

Душан је, по наређењу, сат пред поноћ стигао у Ђушину улицу. Ушао је на споредни улаз, из дворишта, у зграду која је пре рата била касарна једног батаљона краљеве гарде, под командом пуковника Петра Симића, који је сада, у истој згради, затворен чекао суђење. После је добио десет година и робијао у Сремској Митровици. Први је тамо извршио самоубиство (бацио се са другог спрата на бетон).

У ходнику је седео Дража Михаиловић. Душан опази да плаче. Застаде да боље погледа човека који није личио на себе. Брица је завршавао свој посао. Машиницу за шишање, подешену на нуларицу, издувавао је од длака, леђима окренут осуђенику. Руке су му дрхтуриле, а очи биле сузне. Душан није могао да верује да је то онај исти младић који му је некада, на улици пред другарима, редовно ударао чврге (и то само њему – баш га није подносио). Кад виде Душана, брица се усправи и

окрете ка Дражи. Онда приђе његовом избријаном лицу, па памучном крпицом обриса крв из танког реза под гркљаном. Ђенерал подиже главу како би што боље затегао вратне жиле. Сад се виде још једна раница на његовом лицу, горе код виличне кости. Душан је спази кад приђе ближе и хитро узе бријач из брициног џепа. Овде се беше задржала сузна кап из ока и само што не крену, обојена крвљу, низ лице. Брица је предухитри са памучном крпицом коју прислони на раницу. Дража спусти главу и погледа у берберина. Био је то млад човек, мршавко са исфенираном дугом косом. Учини му се познат. Он врати крваву крпу у џеп, па се прихвати четке и поче отирати длаке са врата муштерије. Душан расклопи бријач у својим рукама па се наднесе над Дражином главом и танким резом отвори рану на његовој ћели. Брици испале четка на бетон, а осуђенику нова суза прели око и крену низ лице.

– Шишај, али пази кожу – унесе се у лице беспомоћног човека – рекли су још стари Латини! – па брици врати бријач у џеп и продужи свој пут низ дугачки ходник. Потпетице његових војничких чизама ударале су у бетон као да гази стројевим кораком.

Раница под гркљаном опет зацрвене, а она са главе у три пруге пусти крв преко чела на сузно лице.

Брица је подуже заустављао крварење и натапао памук, више није крио сузе. На крају, кад Дражи даде преобуку, плакао је као мало дете. Дража је устао са столице, па полако скидао затворско одело. Није више плакао. А онда је из брициних руку узео бели веш, дуге гаће и кошуљу. Окренуо је леђа, старачки благо погрбљена, и го голцијат, раменом ослоњен о зид ходника полако, да не изгуби равнотежу, увлачио ноге у ногавице, а онда се усправио, хитро протнуо руке кроз рукаве и закопчао кошуљу до грла. Раница није издржала, па је капиларно пустила кап крви на белу крагну. Брица не стиже да је утопи у памук.

После поноћи, у двориште су стигле три марице. Душан је командовао покрет. Људи у гаћама и белим кошуљама изведени су из ћелија у ходник и постројени уза зид. Једна сијалица

прегоре. Војници благо придигоше цеви свог оружја увис. У полутами, матори ћелавци и ћосавци нису били ни налик ђенералима, ђенералштабним мајорима, професорима, министима, народним посланицима, партизанским комесарима и војводама...

– Сваки моћник, кад му скину перје овако изгледа, не личи на себе! – помисли младић у униформи који се није одвајао од Душана. – Ја сам доскоро ишао кроз село бос и полуго, а сад, ето на мени војничког одела и оружја и њих преда мном! – закључи Лазаревски.

Душан прође ходником па застаде пред Дражом. Он погну главу. Рана – линија од усирене крви на темену његове главе могла се видети. Душан пожеле да му положи руку на главу и извије, колико год може, средњи прст ка себи како би му ударио кокавац (колико их је само добио на улици као дете). Али човек осуђен на смртну казну стрељањем подиже главу и погледа га у очи. Брица се појави у ходнику. Торбицу са маказама, чешљевима, бријачима, четкама... затури на леђа и стаде крај Душана. Мало се пропе на прсте па му на уво дошапну:

– Ђубре једно!

Дража је све чуо. У Душановим очима видео је крајњу изненађеност, па стравичан бес.

– Крив сам! Ја сам за све кривац! – изустео је Дража.

Било је то довољно да сви у ходнику окрену главе ка њему, а брица шмугне низ степенице у двориште.

У прво војно возило, повезани истим ланцем и закључани катанцем, успентраше се Дража, Бошко Павловић и Радослав Радић. По мраку (у дворишту није било сијалица, горела је само једна над излазним вратима из зграде) они некако погодише дрвену клупу да седну. Наспрам њих, тако да им се колена повремено додирују, на клупу седоше Душан, Лазаревски и Тоне. Врата се за њима затворише и оно мало светлости ишчезе. Душан подиже руку са места где је седео па одшкрину прозорче на металним вратима. Било је то довољно да проторијица на точковима изгуби гробни мрак.

– Није све тако црно! Нису сви овде на путу за стрељање! – помисли Лазаревски.

Устао је после неког времена вожње и погледао напоље. Угледа зграду у Улици кнеза Милоша, где је био чувар (по тројица у смени) – кабинета Александра Ранковића, министра унутрашњих послова. Није знао куда иду! Кад је други пут погледао напоље, били су пред капијом Белог двора. Овде је давао стражу кад је први страни владар посетио Броза. Енвер Хоџу је видео кад је улазио на капију, није био ни десет метара далеко од њега.

Марица успори и крену низбрдо, по лошем путу. Било је и цомби, па кад точкови ударе на њих, возило се, са полумртвачким сандуком, благо накретало као да ће се преврнути. Убрзо стаде, а војник притрча и откључа врата са спољне стране. Светлост рефлектора заслепи људе на клупама кад се отворише врата. Очи им се полако привикоше на рефлекторе кад изађоше из сабласног возила на крчевину усред шуме, где опазише ископане три подубоке раке. Официри ОЗН-е, њих двадесетак, били су овде, а председник суда није, због болести. Али је зато војни тужилац, пуковник Милош Минић, био међу првима. Лекар је иступио напред да прегледа осуђенике, које њихови пратиоци доведоше до рака. Тада им је наређено да могу да иду. Возачи су марице лагано окретали по крчевини, а Душан се некако одржавао на ногама крај испражњене клупе, покушавајући да кроз прозорче боље види ко су људи из сенке, што стајаху иза рефлектора.

Душан је био припадник Првог самосталног батаљона КНОЈ-а, (милиција још није постојала), обезбеђивао је затворе на Студентском тргу и у Ђушиној улици. А једно време био је главни чувар кабинета Александра Ранковића. Историја му у животном делу утефтери то што је био пратилац Дражи Михаиловићу на суђењу и погубљењу. Било их је дванаесторица. Имали су специјални задатак да на смену (два сата седе у самици са осуђеником, а четири одмарају) буду крај њих, па и кад врше нужду, како не би учинили самоубиство. Дражу су чували официри ОЗН-е, а он је читао Стендала на француском. (Лазаревски је то после платио најскупљом казном – његова кћерка Мира, лепа као лутка, за осамнаести рођендан извр-

шила је суицид! Син му је умро у најбољим годинама од срчаног удара! Млад је остао удовац! Пензионисан је 1965! Доживео је дубоку старост, више од четрдесет година примао је пензију!)

Командант им је био Анте Раштегорац. Имао је двадесет и једну годину. Рођен је у Злоселу, где је завршио четири разреда основне школе, а два разреда гимназије у Травнику. У Сарајеву је учио Средњу занатску школу и електромеханичарски занат у Железничкој ложионици. Три пута је рањаван у току рата, а пред Светог Илију 1943, при прелазу реке Босне изгубио је око. Као политички комесар чете био је на Вису, па после у Команди базе НОВЈ у Барију. Из Италије је, крајем октобра 1944, стигао у Београд. Душана је много волео.

После је био управник Петрове рупе на Голем отоку, па генерални директор конфекције „Клуз” и генерални директор Пословне заједнице пруге Београд–Бар. (До априла 1952. није постојао званични девизни курс. Уведен је на почетку изградње пруге, па је Међународна банка за обнову и развој у Вашингтону, после, одобрила кредит од педесет милиона долара – рок отплате 25 година, грејс период шест година, камата 6,25 посто. (Пругу сада обнављају Руси. Дали су кредит, а Руске државне железнице саопштиле, 16. јула 2016, да је почела прва фаза реконструкције пруге).

Сахрањен је у прекопаном гробу незнаног српског војника у Алеји народних хероја на Новом гробљу. Старо српско војничко гробље после Великог рата добило је Спомен костурницу бранилаца Београда 1914–1918, са монументалном скулптуром српског војника – победника и под њим срушеног орла (симбола пораженог непријатеља). Октобра 1944, око спомен костурнице, прекопавањем старог Српског војничког гробља, почело је сахрањивање истакнутих револуционара. Највећи број њихових надгробних споменика има исти облик – четвороугаону пирамиду.

Анте се хвалио, остало је забележено, како је за живота убио осамсто људи! У његовом родном селу, према попису из 1991, живело је 99, 10 одсто Хрвата.

– У Загребу сам био командант полицијске страже скоро пуних осамнаест година – сети се Бошко Павловић свега што је на суђењу говорио.

И даље је био закључан на истом ланцу са Дражом и Радићем. Погледа у раку па се стресе. Зачу се звецкање ланца на његовим рукама.

Милош Минић је стајао пред њим.

Осуђенику се указа председник суда; опет је био тамо, у судници на Топчидеру:

– После прошлог светског рата, на које сте дужности Ви дошли?

– Био сам најпре командир чете.

– Па онда?

– Онда као официр члан Комисије за разграничење са Италијом, па сам дошао у Загреб. После сам био наставник криминалне психологије и тактике, командант Полицијске школе у Земуну. Кад је почео рат, био је јавни проглас да се сви полицијски службеници пријаве, и по нашим прописима ја сам био дужан да се јавим. Молим да се дистингира разлика између извршне полицијске службе и полицијске политичке службе. Ја сам био у извршној.

– Откуд баш ти?

– Знао сам одлично немачки језик! Превођење ми је била главна дужност!

Први посао сам имао да уз помоћ једног официра из Загреба, који је из Земуна пребегао у Београд, попишем све оне избеглице из НДХ, полицијске службенике, жандарме и агенте, пошто сам их већину познавао, како би им се омућило да добију основне припадљности. Били су голи и боси, а неки су пребегли са женом и децом. Требало им је прво дати нешто за живот, а после и службу.

После су ме звали да идем у Жарково, на увиђај. Ово село било је тада у срезу Врачарском, па је и срески начелник пошао са мном. Тамо смо нашли немачког војника, лежао је на путу

потрбушке, имао је две ране (једну кроз груди, а другу кроз надлактицу). То је био мој први контакт са Немцима, који су изашли на увиђај. Претила је опасност од одмазде. Председник општине се клео да га нико није убио. Мени је одмах пало у очи да је мртацу десна чизма скинута. Онда сам боље истражио терен, па сам на немачком језику објаснио цео случај. Швабе су прихватиле моју стручну оцену да је у питању самоубиство. Крај пута је био извор. Овде је несрећни војник скинуо десну чизму, па наслонио пушку на груди и прстима десне ноге дрзоплето окинуо, тако да му је лева нога оклизнула – (крај извора је било блатњаво), зато је метак прошао кроз груди и десну надлактицу.

Тужилац приђе раки, а пред осуђеником се указа бранилац – адвокат Слободан Суботић. (Откад је Слободан Јовановић први понео то име, у Србији га је било све више у употреби).

– Ви сте видели да је у току окупације, а нарочито у Београду, био велики број ухапшених, да ли се ико икада обраћао Вама да му помогнете, да интервенишете и јесте ли указивали онима који су били ухапшени помоћ и пажњу?

– Спасевао сам колико год сам могао! У једном случају извукао сам и двојицу комуниста – скојеваца, становали су у Мутаповој 43. Не могу да се сетим имена... да, то су били браћа Тодоровићи. Списак мора да постоји, из моје канцеларије, таквих случајева. Није то био једини! У задњем моменту извукао сам из логора на Бањици 115 партизана и послао их кућама.

– Кад је то било?

– Концем септембра или почетком октобра.

– Које године?

– Пре мог одласка возом у Беч. Фалсификовао сам чак и једну депешу с тим у вези и предузео личну интервенцију за те људе, гарантујући код Немаца да нису партизани!

Бранилац ишчезе, а указа се председник суда пред окривљеним.

– Шта сте онда постали?

– После сам био додељен пуковнику Бабићу, требало је да се организује Српска државна стража. Ја сам био додељен као административни стручњак.

– Какав је био циљ ових стража чије сте формирање Ви помагали?

– Стража има своју уредбу: одржавање реда и мира. То је принцип.

– Је ли стварана са нарочитим циљем одржања реда и мира у Србији?

– У члану 1 стоји да је задатак одржање реда и мира.

– Молим Вас, да ли се тај задатак из члана 1 Уредбе СДС потпуно уклапа са захтевом Немаца, окупатора у Србији, да се одржи ред и мир?

– Увек је захтев окупатора ред и мир!

– Ово није инквизициони суд. Нека опрости оптужба, али нека она доказује оно што апсолутно не постоји – прошапута осуђеник, тако да га и Дража чу.

Радослав Радић се окрете и погледа га као онда, у паузи суђења, кад је успео у пролазу да каже (Лазаревски се беше запричао са Душаном):

– Загреб ти Тито неће опростити!

Бошко се свега сети. У својој загребачкој канцеларији чита *Пролећер, орјан Централној комитетјиа Комунистичке партије Југославије (Секција Комунистичке интернационале)*. Пре три године успео је ове новине да протера из Загреба, па се сада штампају у Бечу. Црно на белом, латиницом, година VIII, број 28, децембар 1932, пише: „Комунистичка партија поздравља усташки покрет... дужност је свих комунистичких организација и сваког комунисте да тај покрет потпомогну, организују и предводе.”

Пред јесен те године, руководио је борбом против терориста који су подметнули експлозив пред врата жандарске станице у Брушанима. Организатор је био Анте Павелић, а акцију је водио Андрија Артуковић. Успео је да ухапси првог Артуковићевог сарадника, Јуца Рукавину. Осуђен је на смртну казну,

која је после замењена доживотном робијом. Помилован је и пуштен из затвора пред рат.

Бошко одложи новине на сто, па узе да чита пресретнуто писмо Артуковића Павелићу: „Организовано је усташко језгро, на чијем је челу Јуца Рукавина, бивши аустроугарски официр.”

Тужилац одступи корак од раке. Окрете главу у правцу рефлектора, па скупи очи покушавајући да види људе из сенке. Помери се с места и стаде пред Радића.

Он је већ био тако одсутан, негде дубоко у свом контумцу, да је гледао кроз човека који је, с рукама на леђима, стајао пред њим.

Лекар то опази, па заврте главом.

А Радослав Радић је некада ваљао овим људима док је био члан Комунистичке партије Југославије, партизански командир (имао је два сина која су погинула у борби против усташа), политички комесар и члан штаба Четвртог крајишког партизанског одреда, неспорно храбар борац... Кад је постао четнички војвода, све се променило у њиховим очима!

Имао је педесет и шест година кад је погубљен. Данас једна улица у Бањалуци носи његово име.

+ + +

Тужилац стаде пред следећег човека у гаћама. Генерал Коста Мушицки, командант Српског добровољачког корпуса, гледао га је право у очи. Минић спусти поглед.

Ја Србин србски чийам, њишем,

И духом србским к Роду дишем

Па њесмом србском дижем Род... – сети се ђенерал како му је мајка певала пред спавање, па приповедала о песнику који испева ове стихове – њиховом претку Лукијану Мушицком.

– Све би то пропало да не би нашег Ђорђа, синовца његовог, да штампа све четири књиге лирских песама *Стихои творе- није Лукијана Мушицкој*.

А онда је жена прелазила на нову породичну повест из прастарог доба, кад су они били племићи и гањали Наполеона са генералом Ђорђем Арсенијевићем Емануелом по Европи, а дечак тонуо у сан.

Тужилац приђе раки, пред којом је стајао осуђеник.

– И ту ћеш завршити! – погледа у Мушицког.

– Глас харфе шишатовачке!

– Каква твоја харфа?!

– Српски Хорације, по Копитару! А по Шафарику: Кнез српских песника!

– Какви твоји песници?!

– А по Његошу: Геније рода!

– И шта с тим?!

– Мене очекује!

Председник суда смени тужиоца, указа се осуђенику.

– Оптужени Мушицки, приђите суду.

Прилази и клања се најпре суду, затим одбрани и тужиоцу.

– Јесте ли разумели оптужницу?

– Јесам.

– Осећате ли се кривим?

– Не осећам се.

– Јесте ли Ви 1941. године постали командант Српског добровољачког корпуса?

– Јесам, у другој половини септембра 1941. године.

– Јесте ли Ви ту команду формирали?

– Јесам.

– На чији сте се позив примили тога посла?

– Команду сам формирао по наређењу председника владе генерала Недића.

– Како је ишло са тим формирањем?

– Формирање је било по позиву који је објавио председник владе, а у јединице су ступали људи добровољно. Оснивање се вршило у Београду, па су одреди упућивани на терен.

+ + +

Било је то зло доба. Душан је пошто-пото желео да иде у шуму, али су га комунисти оставили у Београду и прикључили младим илегалцима. Мила и Милица су биле у силном страху за њега, а Миливоје се поносио сином.

Драги је једне ноћи, тако рећи пред зору (био је на снази полицијски час), бануо код Миле.

– Мали је проваљен, и та његова групица! Данас их хапсе и воде у логор!

Трчали су као никад, киша је падала, до Миливојевог кућерка, у заједничком дворишту, на Чубури. Душан је спавао као јагње. Обукао се на брзину, није ни ствари понео, па трчао на Венац. Гестапо је бануо десет минута касније. Кревет је још био топао. Две године је живео код тетке, у илегалцима.

+ + +

Окупатор је објавио наредбу: Сто Срба за једног убијеног немачког војника, а педесет за рањеног! Уследила су хапшења талаца и стрељања у Краљеву, Крагујевцу... Опет је све кренуло, као и у Великом рату, од Мачве.

Стари прогласи су оживели:

„Хрвати јунаци! Бог Вас зове у бој! Бог, вјечна Правда, зове Вас, да у рукама његовим будете осветници онога недјела у Сарајеву, које је краљу нашему отело чврсту потпору у старим дањима, а његовим вјерним народима смјерало уграбити наду у велику будућност”.

Песма непознатог аутора, са дописнице штампане у Огулину 1914, чији је приход намењен за „обитељ наших хрватских војника”, опет се чула:

*Зіини йойуїї мученика
Хрвайскоїа освейника*

*Нек ти срце сјаомен јрије
Фердинанда и Софије.*

Фотографије из 1914. постале су стварност.

Њих петорица у униформама стоје крај вешала у другом плану. Млада жена, мајка четворо деце, у белој спаваћници (како је само лепа била), виси о конопцу. Пред њом је претурена дрвена клупица на земљи. Један од војника (види се да су то старији људи), пришао је уз вешала, с леђа несрећној жени, и као да проверава затегнуто уже да не пукне! Била је то Вражија дивизија у селу Јевремовцу у Мачви.

Штаб немачке дивизије закључио је 4. октобра 1941. да је „подухват Мачва” завршен. Операција „Мачва” или „Операција чишћења лука Сава – Дрина” била је увод у страдање Србије.

Хитлер је наредио „да се угуши устанички покрет на простору Југоистока. Пре свега, да се у српској области осигурају саобраћајне линије и објекти важни за немачку ратну привреду, а потом да се најоштријим мерама за дуже времена успостави поредак...” Зато је генерал Франц Беме, опуномоћен за Србију, издао „Заповест за чишћење лука Саве”.

Писало је црно на белом: „Имају се спалити сва насеља из којих се, или из чије се околине пуца на немачке трупе, или у чијој се близини буде нашло оружје или муниција. Све мушко становништво од 15 до 60 година похватати и за први мах упутити у сабирне логоре за заробљенике. Оно ће се доцније употребити по отсецима за радове, нарочито за сечење кукуруза по пољима дуж друмова, као и за прикупљање летине. Целокупно женско становништво од првог дана користити за исте радове или присилити за друге радове. По нарочитом наређењу имају се заробљеници направити у нарочите концентрационе логоре северно од Саве (НДХ, п. п.) које ће устројити заповедник Србије; женско становништво потиснути према југу ка Церу, а села и салаше спалити, чувајући при томе прикупљену жетву. Сва стока има се стално прикупљати у товари које ће уредити дивизија непосредно на обема обалама Саве.” Беме је одобрио да се мушкарцима приликом хватања и спровођења дозволи да понесу огртач, ћебе, порцију с кашиком и своју хра-

ну, а новац и остали предмети да се одузму. Добошари су прошли кроз Шабац и прочитали наредбу да се сви мушкарци од 14 до 70 година искупе на одређеним местима у граду, а ко не дође да се пријави, биће убијен као одметник. У исто време, усташе и фолксдојчери (ишли су напред, а немачки војници за њима) почели су од периферије града ка центру претрес, улицу по улицу, кућу по кућу. Пљачкали су редом, куће палили, пуштошили, убијали мушкарце, жене и децу. Погубили су преко педесет лица, спалили око осамсто кућа, заробили око четири хиљаде талаца и привремено их сместили у сабирни логор код шабачког моста. Беме је известио централу: „Поново је враћен углед немачке оружане силе. Створен застрашујући пример... Шабац се од 24. септембра расељава”.

Учинак Молера и његових другова побеглих са робије у изазивању окупаторске одмазде био је очигледан.

Док није стигла казнена експедиција, мачвански комунисти су у Богатићу убили среског начелника и његовог помоћника, лекара Младена Милошевића, адвоката Немању Станковића, чиновника Уроша Пековића. Игумана манастира Чокешине, јеромонаха Митрофана Матића су мучили и погубили, а народ спречили да га сахрани. А *Наша дорба* је известила: „Овако изгледа прњаворска црква: иконостас разбијен, све светачке иконе су са њега скинуте и унакажене, часна трпеза претурена, а сви објекти, који на том светом престолу стоје, растурени, а делом нестали. Црквене књиге су упропаштене, а сва дрвенарија (сто за свеће и столице, владинина, владарева, као и све друге столице, које стоје са стране) изломљене и бачене по средини цркве. Прозори поразбијани, полијелеји исто тако, слика ктитора цркве ножем избодена... Кулминација свега је то, што су комунисти измет вршили унутра, и што су коње држали у цркви”.

Све ово определило је Недића да заустави даља страдања и стане на пут људима под оружјем који су наставили да убијају и рањавају немачке војнике (уз то их масакрирају), па беже на сигурно у шуме и планине, а становништво остављају на ми-

лост и немилост усташама и фолксдојчерима. Зато је позвао Мушицког за команданта Српског добровољачког корпуса. И људи су се стали јављати у добровољце, није било друге! До краја године, ови борци су принудили Броза и Дражу да напусте Недићеву Србију. Народ је преживео. Наступио је период реда и мира под окупацијом.

Тита су у Србију вратили Совјети, три године касније, са витезом Марком Месићем на челу. Овај „заповједник 369. хрватске појачане пјешачке пуковније, тзв. Хрватске легије, у саставу *Wehrmacht*а пред Стаљинградом, па потом уновачен у Црвену армију и предачен у Србију, да се као командант Прве југославенске бригаде НОВЈ-а туче гдје је нејтеже, (*Јушарњи life* – животне приче, *Невјероватан животи хрватској часника*, 11. март 2018), заклео се: „Присижем Богу свемогућем да ћу све заповиједи Врховног заповједника њемачке војне силе Адолфа Хитлера извршавати и да ћу за ову присегу као храбри војник бити увијек спреман и живот жртвовати.” Под његовим заповједништвом топовска ватра по совјетским положајима неритетко је била прецизнија и поузданија од њемачке, због чега је Месић убрзо био одликован од нациста по други пут, *Жељезним крижем* првог реда (пре тога *Жељезним крижом* другог реда и писменом похвалом за балистичко умеће).” А од Анте Павелића *Војничким редом њвозденој ѡролистиа* другог степена, с правом ношења титуле *вишеза*. У пратећем објашњењу за одликовање утефтерено је: „за изванредну храброст и особито успјешно водство топничког одјела појачане хрватске пјешачке пуковније на източном бојишту”.

По завршетку рата, пензионисан је као високо војно лице и живео у Загребу.

На загребачкој Железничкој станици, године 1950, пао је под воз тако да му је локомотива одсекла обе ноге (многи верују да је гурнут). Као тешки инвалид, умро је две године после Титове смрти, у стану свога брата који се о њему бринуо више од три деценије, у Загребу.

Тужилац застаде пред Дражом. Опazi кап усирене крви на крагни његове кошуље.

– Нема правде ни овде!

Дража је ћутао и гледао га у очи.

– Да је има, сад би ту, до тебе, стајао др Лазар Марковића – тужилац полукоракoм приђе осуђенику. – А он доби само шест година затвора!

Дража обори главу и загледа се у своје босе ноге. Слика из раног детињства, како гаца топлим барицама по земљаном друму, заискри у сећању. Како је само рајски лепо било то бо-соного покојно детињство – помисли. Подиже поглед па му се указа Лаза Марковић и његов бранилац са суђења.

– Оптужница Вам ставља на терет изазивање расне мржње и раздора између народа Југославије. Ја Вас стога питам да ли сте Ви радили на споразуму Срба и Хрвата и у чему се састојао тај Ваш рад?

– Ја сам једини од политичара, што зна цео политички свет, који сам се највише залагао за споразум између Срба и Хрвата. Први споразум из 1926. године између Радикалне странке и Радића извршен је по моме заузимању, исто тако и споразум између удружених странака опозиције и радићеваца у октобру 1937. учињен је мојом заслугом. Када је Мачек 1939. направио споразум, ја сам и тај споразум помогао. О Хрватима и хрватском питању ја сам написао читав низ чланака и само у времену од 1923. до 1926. објавио сам шест чланака, четири на француском, један на енглеском и један на немачком језику. У њима сам ублажавао спорове између Срба и Хрвата, и трудио се да уравнам пут братској слози и споразуму међу њима.

– О држању Хрвата у току овог рата, кад сте почели да пишете?

– То сам радио 1941. и 1942. године.

– На основу којих података?

– Писао сам на основу података које сам добио од издбеглица.

– Скупљали сте и статистичке податке?

– Саслушавао сам избеглице и проверавао исказе. Један мали документ (кад се већ наводе мали документи), у мојој расправи кад се буде прочитао, стоји: колики је број жртава? Избеглице кажу да је страдало милион људи. По моме мишљењу, има око 600.000. Да сам имао намеру да распирујем мржњу, ја сам могао ту бројку од милион жртава да задржим, док међутим ја сам казао да то није вероватно, највише је могло да буде 600.000.

– Сад нешто о Престоничком одбору.

– Престонички одбор имао је за сврху да припреми Београђане за дочек ослобођења. Сложили смо се да се напише један проглас грађанству, који би потписали сви чланови одбора.

– Шта је био ваш циљ, ваша намера са тим одбором?

– Наша је једнодушна жеља била да пошто је Народноослободилачка војска, призната од савезника, ишла са Црвеном армијом победоносно ка Београду – цео град дочека ослобођење у слози. Онда смо одлучили да тражимо везу са представницима Комунистичке партије.

– Преко кога?

– Нашли смо неколико личности, које су припадале Комунистичкој партији и тражили преко њих да ступимо у везу, али су сви изјављивали да нису овлашћени за то (др Јован Ђорђевић, др Синиша Станковић).

– Да ли је Недић сазнао за Ваш рад?

– Јесте, од Илије Михаиловића.

– Ви рекосте малочас да сте један примерак меморандума дали Анђелићу да би Вас заштитио у даном моменту – од кога то?

– Од извесних људи из Дражиног комитета у Београду. У граду је освануо, мислим да је то било 1. или 2. октобра, један плакат са отвореном претњом против Одбора, а прештампан је у листу *Глас Београда*.

Тужилац се помери са места на коме је стајао, па приђе још ближе осуђенику. Маши се руком за џеп на униформи, па извади пакло цигарета.

– Запали – понуди.

– Не, хвала господине.

– Нисам ти ја господин – љутну се тужилац. – Чердесет и пет дана је трајало суђење, а ти не научи да ме ословиш са друже тужиоче.

– Тужиоче.

– Ко теби даде генералски чин?

Запали цигарету и увуче свом снагом дим у плућа, па га испусти ка осуђенику.

Дражи се сад указа нова слика.

– Наставља се претрес по кривици оптуженога Драгољуба Михаиловића Драже и осталих – каза председник Војног суда пуковник Михаило Ђорђевић. – Друже заставниче, наредите да се уведу сви оптужени који су јуче били и оптужени Марковић Лазар.

Улазе и седају на црну клупу.

– Оптужени Марковићу, приђите суду.

Он устаде, па се окрете и погледа у народ.

Гардијска сала у згради Дома војске на Топчидеру била је препуна света. Организовано, сваког јутра, довозе их из града. На паузи за ручак они добијају подебели сендвич и пиће. Пошто се суди двократно, тек касно у ноћ возе их кућама. Дрвене клупе за седење њих као да не жуље. Аплаузима и повицима: *На смрт! Издајници...!* не престају да се оглашавају данима.

Ћутали су сви.

Начини неколико корака.

– Седите.

Полако се спусти на клупу.

– Јесте ли разумели оптужницу?

– Јесам.

– Осећате ли се кривим?

– Не.

Дим од цигарете који тужилац дуну у Дражу врати га пред раку.

– Овај твој комшија оставља неку харфу, а ти, шта ти црни кукавче мислиш да остаје за тобом? – баци пикавац устаљеним покретом руке, у гроб.

Ђенерал помисли, он на себе никад није мислио, како би сада др Лаза Марковић, да овде стоји на његовом месту, имао да каже:

– Више од четрдесет јединица, на четири језика, за *Српску библиографију*:

Развој усташких шешкоћа у Југославији (писано у мају 1929. године за *Чехословачку енциклопедију*).

Карлов мост и Влтава – нова слика прође Дражи кроз главу. Он излази из наше амбасаде у Прагу, војни је аташе, и има педесетак корака до моста. Ержика га чека. Откад је Милан умро, она је наставила његов обавештајни занат. Овде, на сред моста, увек се састају. Једна бродница, са туристима, пловила је Влтавом. Наслонио се леђима о камену ограду тако да гледа горе, у Храдчане. Она гледа у супротном правцу, ка Малој страни. Глуме случајне пролазнике, који имају предах на мосту. Шетача је, због сунца (није га било целе зиме) имало на претек.

– Господине пуковниче, Хитлер ускоро започиње рат.

Било је рано пролеће, година 1937. Дража је тада први пут чуо шта се спрема.

– Колико је поуздан твој извор?

– Миланов је, а ја га наследила. Ти његови не греше!

Одмах се бацио на посао. Даноме дано је радио на набавци чехословачких авиона, панцир прслука, упутстава за противоклопно ратовање... За њега је рат почео на Карловом мосту.

Тужилац отпухну нови дим у њега.

– Ђутиш! Сад ћутиш!

Дража се врати Лази Марковићу и настави да набраја у себи шта би он имао све да каже да је овде:

Балкански ратници и њихова српска национална политика (1912–1913)

Једно објашњење ĩ. Слободана Јовановића

Одговор на кријику Уставној нацртиа (говор одржан у Уставотворној скупштини 19. априла 1921).

Решење уставној проблеме у Краљевини Срба, Хрватиа и Словенаца (јавно предавање одржано на Универзитету у Женеви 1923).

Нова сѿољна оријентација Јуѿославије (српски превод студије која је објављена на француском језику у Паризу у часопису 'Esprit International, јули 1937, органу Карнегијеве задужбине за мир).

Serbia und Europe 1914 –1920, London, Printed in Great Britain by Unwin brothers. Стр. XV + 355.

Сакупљени чланци који су публиковани у „а Serbie” у Женеви од 1916. до 1919. године:

Contents: Chapter I. Serbian politics. Chapter II: The Union of Serbians, Chroatians and Slovenes. Chapter III: The struggle with Austia – Hingary. Chapter IV: The policy of Bulgaria. Chapter V: Serbia and Italy. Chapter VI: Serbia and Germany. Chapter VII: Serbia and Russia. Chapter VII. The politics of Roumania. Chapter IX. Serbo – Greek relations. Chapter X. Austro – Germano – Bulgarian atrocities.

Кад човек чека извршење смртне пресуде, свашта му прође кроз главу, као филм. А код полиглоте је све сложеније. Не умире само један језик у њему!

Указа се председник суда и Лаза Марковић пред њим:

– Јесте ли Ви августа месеца 1941. године учествовали на конференцији коју је сазвао Аћимовић Милан, ради издавања *Айела српском народу?*

– Био сам присутан на тој конференцији.

– Јесте ли *Айел* потписали?

– Потписао сам *Айел*, али под околностима које су потпуно искључивале моју слободу одлучивања. Могу то да објасним.

– Јесте ли Ви били упознати са садржином тога *Айела*?

— Ја сам добио позив од Аћимовића да дођем у његов кабинет у подне, 10. или 11. августа, ради једне важне ствари. Нисам знао о чему се ради. Када сам се пријавио кабинету, одвео ме један чиновник у велики салон где су се раније држале министарске седнице. Ту сам видео десетак-петнаестак људи. Још нису били почели рад. Нисам знао још никако у чему је ствар. Онда је Велибор Јонић или Момчило Јанковић, не сећам се тачно, узео реч, пошто је Аћимовић задоцнио, и објаснио је да се ради о једном прогласу српском народу, који је, по речима његовим, потребан ради тога да народ не би имао теже стање под окупацијом. Мој положај није био нимало угодан. Питање је постављено да ли се одобрава устанак, борба против окупатора, нападање на разне објекте и саботажа или се то не одобрава. Ако кажете да одобравате, онда је очигледно било шта вас очекује, ако не одобравате, онда је потребно, кад од вас траже, да потпишете *Ајел*. За мене је ситуација била врло тешка јер ја нисам имао нимало воље онакав *Ајел* да потписујем под немачком окупацијом. Ради тога сам покушао да се извучем. Кад је дошао ред на мене да се потпишем и изјасним, ја сам одговорио да сам ја партијски човек, да имам политичку групу и да не могу без одобрења својих политичких пријатеља уопште, у начелу, ништа да потпишем. У том моменту, један од присутних, др Спалајковић, напао ме како ја смем да се руководим партијским обзирима или разлозима кад земља пропада.

+ + +

Спалајковић је имао више од седамдесет година, а опет је био Витез од Месеца.

Оно што се прошле седмице догодило, није више памтио, али се зато, до најситнијих детаља, сећао студентских дана из Париза. Опет се дописивао са Ержиком. Обновили су шифрарник којим су се онда, док је протест трајао, само њих двоје споразумевали. Док је читао њена писма, ништа га није болело, костобоља је престајала. Привид, да има снаге као младић, био је јак. Она је писала као никад. Слике из њеног града, скице

људи које је познавала и њихово стање под окупацијом, описи Влтаве и Мале стране, којом је шетала сваког јутра, били су тако живи и језгровити. Била је оптимиста да ће и ова олуја кад-тад проћи. „Знаш, живела сам у престоници једног царства које је пропало па ми и ово мирише на крај. Овде се про-нела вест да је Праг поштеђен од ратних дејстава и разарања јер га окупатор планира за престоницу Трећег рајха. Ред је да још једна царевина нестане, а њена престоница преживи.”

Краљев пријатељ, југословенски посланик у Паризу, био је пензионер више од пет година. Један од првих корака новог премијера, др Милана Стојадиновића, беше да га обавести да је његова смена нужна „у интересу подмлађивања” и изрази му захвалност на „дугогодишњем, савесном и успешном раду”.

Он се баш потрудио да што лепше напише акт о пензионисању дипломате, а имао је и неког талента за писање још од малена. Зато му је стриц и помогао (замолио је школског друга да му ставе на располагање архив Карловачке митрополије), кад је као студент скупљао грађу за свој рад који му донесе прву награду за писање у животу. Била је то Краљева награда која се делила на дан Светог Саве. У првој години права, др Чедомиљ Митровић, поред својих редовних предавања, држао је и семинар из Црквеног права. Бруцош је имао инспирацију, гледајући озбиљност професора, да и он напише научни рад. Зато је узео тему из Црквеног права: о материјалном издржавању свештенства, које је онда живело у врло бедном стању. После добијања награде, писао је чланке из истог предмета за *Архив*, које је преносила црквена штампа. А професор Административног права, др Коста Кумануди, уредник *Архива*, дао му је савет: „Ви би требало да се посветите искључиво студијама Црквеног права. Наше владике су без универзитетске спреме. Ви бисте сигурно брзо постали владика, а временом вероватно и митрополит Србије”. Студент је био заљубљен у блиску рођаку (озбиљно је помишљао и да се ожени), па му је професоров савет био нестваран, иако је његов чукундеда, по мајци, био први српски митрополит после фанариота – Мелентије Павловић. Очигледно, гене није по њему наследио, већ по

митрополитовом брату од стрица – Господару Вучићу (добром говорнику и великом демагогу, једно време најмоћнијем човеку у Србији).

Спалајковићу је писао: „Ваше дипломатске способности увек су одлично послужиле Краљу и Отаџбини, и то у данима када се стварала наша најновија историја, на чијим страницама ће и Ваше име бити видно забележено”. Старом дипломати није ништа друго остало – послао је службени одговор, али и приватно писмо: „Очевидно, ја нисам могао претендовати на вечити останак у Паризу. Ово што си ти сад урадио, морало ме је једнога дана постићи. Блаженопочивши Краљ ме је пре тринаест година, био сам народни посланик, послао овде. Право да ти кажем, имао сам утисак који имају слуге, кад им њихове газде дају *conge de huit jours* (отказни рок од осам дана)”.

Милран и Думерг, бивши француски председници, изразили су Спалајковићу жаљење својим писмима, а *Le Temps* и остала париска штампа забележили: „Ни један дипломата није код нас популарнији од тога човека поноситог држања, чији продоран поглед зрачи патриотизмом и чији глас када говори о Француској, постаје дирљиво нежан”. А председник Лабрен, после опроштајне посете, поклонио му је порцелан из Севра.

У великом салону, где су се раније држале министарске седнице, он је мирно седео, спреман да води и ове пензионерске демонстрације. Велибор Јонић му је нешто говорио, а он га није ни слушао. Све му је било јасно. Аћимовић је каснио. Лазара Марковића није напао. Једноставно, Витез од Месеца је проговорио да земља пропада и ставио се на чело протеста.

+ + +

Ајел српском народу написао је професор Велибор Јонић, учитељ Краљевића.

Пред њега, крај раке, ступи тужилац. Неко од људи из сенке мало помери рефлектор. Осуђеник подиже десну руку, па је пресави и заклони очи од јаке светлости.

– Лакат! Ти ћеш мени то показати, бедниче! – раздра се тужилац, па удари несрећника преко подигнуте руке. Он изгуби равнотежу и заслепљен крену корак назад.

– А Хитлеру си је испружену подизао!

– Нисам, богами!

– Ма, шта ниси! – подиже и другу руку и запрети да ће га гурнути у раку.

Председник суда се указа, а побеснели човек спусти руке. Професор више није био овде, већ у судници.

– Наставља се претрес. Друже заставниче, уведите све малопређашње оптужене и оптуженог Јонић Велибора.

Улази у дворану и седа на клупу. Гледа у лица људи из публике. Опази свог ученика. Поновац је био. Никад не би ни матурирао да му стриц не дође да га моли (знали су се из Ђачке чете, прошли су Албанску голготу).

– Оптужени Јонићу, устаните, приђите суду и седите.

Придиже се са клупе, а виде да је ученик већ на ногама:

– На смрт! На смрт! – повика, а Душан устаде и погледа га. Понављач се врати на место и седе скрушено (као некада у магарећу клупу кад није знао, после прозивке професора, ни да бекне на постављено питање из градива).

– Јесте ли разумели оптужницу?

– Јесам, господине председниче.

– Осећате ли се кривим?

– Ја сам сигурно учинио извесне грешке, али ми је савест мирна да сам као Србин...

– Оставите те приче на страну, одговорите: осећате ли се кривим или не?

– Не осећам се кривим.

Рефлектор склонише у страну, па прогледа. И даље је био заслепљен. Јави му се слика радног стола, који је наследио од оца. Угаси лампу да одмори очи. Завршио је са писањем.

Био је Свети Илија, 1941.

„Српски народ доживљава тешке дане. У овим судбоносним часовима, дужност је сваког Србина, сваког правог ро-

дољуба, да свим својим снагама помогне да се у земљи сачува мир и ред, јер је само тако могуће да се успешно изврши велико дело националне обнове отаџбине и нашем напаћеном народу обезбеди боља будућност.

У тренутку када огромна већина нашег народа јасно увиђа да је то једини пут нашег националног спасења, шака туђинских плаћеника и саботера по наредбама злочиначког бољшевизма својом безумном акцијом доводи у питање све напоре на сређивању наших прилика и намерно покушава да у земљи изазове пожар уништења и истребљења, у варљивој нади да ће тиме нешто помоћи својим господарима. Разбојничке банде, састављене од комуниста и одбеглих робијаша, који су се одметнули од власти, упропашћују народну имовину, убијају и пљачкају наше суграђане и угрожавају животе невиних жена и деце.

Овим својим неделина ти злочинци доводе у питање опстанак целокупног нашег становништва, целе српске нације.

Сваки трезвен и паметан Србин, сваки добронамерни син ове земље који мисли својом главом схвата опасности које нам прете. Његова су страховања оправдана када се имају на уму опасности којима је једна побеђена земља изложена када се у њој помути мир. Његово је гнушање изазвано нарочито када се на понуду победника за лојалну сарадњу, одговара пуцањем из заседе. Овакав мучки и недостојан начин борбе неодговара витешком духу нашег народа, и баца тешку лагу на цео српски народ. Наш народ није комуниста, нити има ма какве везе са овим међународним рушиоцима најсветијих тековина европске културе. Због тога не смемо више скрштених руку гледати како нас они на наше очи гурају у понор.

Не смемо допустити да услед њихових злочина и овај део наше земље, ово острво спасења целокупног српског народа, буде угрожено, а наш народ десеткован и прогнан из својих домова. Куцнуо је последњи час да се пренемо и устанемо у одбрану свога опстанка. Дужност је сваког правог српског родољуба да свима силама настане да се онемогуће паклене намере комунистичких злочинаца.”

После су *Айел* потписале владике, сенатори, армијски генерали, бивши министри, посланици, банови, гувернер Народне банке, ректор универзитета, председник Српске Краљевске академије наука, вајар и ректор Уметничке академије, књижевник Вељко Петровић, државни саветници, новинари, књижевник др Милан Кашанин, директор Музеја, вајар Ђорђе Јовановић, академик, књижевник Владимир-Велмар Јанковић, професори универзитета: др Виктор Новак, др Милутин Миланковић, др Милан Будимир, др Владимир Р. Петровић, др Јован Ердељановић, др Иван Ђаја, др Миодраг Ибровац, др Лазар Мирковић, др Душан Глумац, др Радослав Грујић, управник Народног позоришта, доценти др Милош Радојчић, др Ђоко Слијепчевић, декани, директори гимназија, протојереји, судије, индустријалци, трговци, банкари, грађевинари, адвокати, председник Савеза угоститеља, штампари, оперски певачи, учитељи, лекари, асистенти, графичарски и машински радници, механичари, типографи, јувелири, књиговесци, књижари, инжењери, студенти...

Први се потписао епископ нишки др Јован.

Тужилац запали цигарету.

Професор се прену из својих мисли и врати на крчевину.

– Немој ми само и ти рећи да остављаш песме пред одлазак у раку!

– *Тужну ђесму!*

– Кога то занима?

– *Лейхойис Майице срйске*, година 1930, пролећни број!

– Само то?

– *И Свейосй йайиње!*

– Мора да је исти часопис?

– Књижевни, најдужеизлазећи, без већих прекида, у читавом свету!

– Знао сам! Великосрбуј до гроба, несрећниче!

– А ви остајте овде, да висите у вашим облацима!

– А ти песниче, где ћеш?

– У звездама посуту палату – подиже поглед ка небу – Највишег краља – прекрсти се – по Павлину!

+ + +

Тужилац се заустави пред Драгим Јовановићем. Рефлектор осветли и њега и раку.

– Закопчај дугме!

Човек подиже руке и прихвати крагну од кошуље, али то учини са изразито подигнутим лактовима.

– Мени, мени си наш’о, и то два да показујеш! – побесне Минић, па га ухвати за десну руку и сави му је на леђа. Осуђеник се пресамити ка земљи. Војни тужилац га приведе лако до раке. Заврнуту руку подиже увис, тако да Драги пови још више главу пред раком. Аплауз се зачу на крчевини усред шуме. Био је то неко из сенке, крај рефлектора. Тужилац ослободи човека, па се он полако усправи и одмиче од раке на место где је стајао. Учини му се као да ће пасти у несвест.

Указа му се судница и завршна реч овог човека што га замало не гурну у гроб. У официрској униформи, избријан и пун снаге он је читао:

– У току претреса изванредно јасно се видело да је општа линија рада свих оптуженика у току рата и окупације била јединствена. То је била линија издаје народа, линија помагања фашистичких окупатора у свим њиховим настојањима да угрозе национално-ослободилачки устанак народа Југославије. Најпречи задатак, који су рат и окупација поставили пред народе Југославије, била је борба против фашистичких окупатора, борба за национално ослобођење. Народне масе су без колебања прихватиле позив Комунистичке партије Југославије да се дижу на оружје против окупатора. Већ у лето 1941. године дошло је до устанка, најпре у Србији и Црној Гори, а затим и у свима осталима крајевима Југославије. Против ослободилачког устанка народа Југославије, поред окупатора повели су борбу свим средствима и домаћи издајници свих боја, од Недића и Павелића, до Михаиловића, Слободана Јовановића,

Лазара Марковића и других њима сличних. Домаће слуге и помагачи окупатора хтели су да помоћу окупатора угуше устанак, и да уз помоћ фашистичких окупатора успоставе режим диктатуре и националног угњетавања, а у појединим крајевима Југославије чак и истребљивање појединих националности. За њих није био најпречи задатак борба против окупатора, борба за национално ослобођење. За њих је најпречи задатак била борба за угушење ослободилачког устанка народа Југославије, и уопште сваког оног ко је устао у борбу против окупатора. Они су се бојали ослободилачког устанка, они су мислили да ће сарадњом са окупатором зауставити велики ослободилачки покрет и да ће тиме отклонити опасност коју су они видели у ослободилачком устанку за своје интересе, те да ће тиме осигурати своје позиције, које су двадесет година у бившој Југославији држали на штету народа.

Тужилац приђе гробном месту. Рака је била нешто дубља од оних које је копао Мијајло, али не и шири. Наже се и опази барицу на њеном дну. Оно мало светлости од рефлектора што је доспевало до ње, било је довољно да се назре да и она доле стоји. Учини му се сумњивим, па се усправи и подиже главу ка небу да потражи Северњачу. Лако је нађе, па виде да је његова сумња оправдана. Рака је била погрешно ископана (правцем север – југ). А можда је команда таква била – помисли, па спусти главу и одступи од гроба.

Милоша Минића председник Координационе комисије (радног органа Савезне уставне комисије) Едвард Кардељ, узео је за свог заменика. Две године су радили уставне амандмане на Устав из 1963. године. Били су то темељи на којима је, после, почивао Устав из 1974. Тужиочева земља (рођен је у Прељини код Чачка), сведена је на преткумановску Србију. Кочиће за ове амандмане, са одлуком о преуређењу граница на штету српског народа, беше побила још Коминтерна и Четврти конгрес КПЈ у Дрездену.

Драги се није јављао Мили. Није хтео да јој ствара неприлике. А добро је знао да јој Душан неће ништа казати, ни за живу главу, иако га је сваког дана виђао у Главњачи.

Драги је у Беч стигао на дан бомбардовања, 12. септембра 1944. У близини хотела у коме је одсео, у другом беџирку, пале су четири бомбе. Из своје собе сјурио се низ степенице у сутерен, врло плитак и несигуран за слониште. Решио је да бежи у *Гранд хоџел*, у први беџирк, где су га знали. Овде је одседао са Милом. Бомбардовања су настављена и следећих дана, али хотелско склониште је било добро.

Драги онда бежи у Zell am Seea, па у Salzburg Hal код Инсбрука. Ово мало место имало је слани извор воде познат још из римског доба, и хотелчић у шуми. Потом је прешао у Bregenc Vald, скоро на самој аустријско – швајцарској граници, а и Немачка је била близу. Најзад се сместио у Sulzberg. На планинском обрешку, преко хиљаду метара надморске висине, било је више млекара и све је подсећало на Швајцарску. Село је имало трг са хотелом, неколико кућа, пошту и цркву. Зимом је овде падало и преко два метра снега. Зато су куће тако прављене да је под кровом било све: људи, стока, храна, вода, угаљ, за дуже остајање у белом дункеру, под снегом. После рата, било је предлога да се ова област Vorarlberg присједини Швајцарској, а она је то одбила.

Кад су Аустрија и Немачка капитулирале, Французи, Енглези, Руси и Американци имали су овде своје слободне зоне. Драги је имао среће да припадне Французима (одлично је знао француски језик, био носилац Легије части). Официр Легије странаца имао је управу над десетак села. Драги му се допао, па је поверио Бошку Павловићу и њему да командују у три села. Већ на првом задатку (била је то истрага због побуне пољских заробљеника у малом месту близу Vajlera), Драги је написао извештај на шест страна легионару, а овај издао наређење да се исти умножи па подели његовим људима да виде како се пише, а њега узео код себе у команду. Био му је преводилац.

Председник општина три села под командом легионара, неки Шваба, имао је нејасноће. Драги је преводио:

– Да ли треба да се настави снабдевање становништва као што је било под Трећим рајхом?

– Наравно, важе маркице и даље.

– Да ли се дозвољава да се кољу свиње? Раније је то било забрањено!

– Није важно ако неко закоље неку свињу.

– Да ли треба и даље да остане на снази наређење о замрачењу?

– Је ли он луд, је ли он идиот, зна ли он да је рат завршен? – легионар је устао од стола и почео да виче.

– Зна, господине мајоре, зна он, али он је Немац, он је добио једно наређење – да замрачује и док му се не нареди супротно, он има да још пет година замрачује, а не месец дана!

– Па, имате право – мало се прибрао официр – кажите му да није потребно.

Шваба је отишао из канцеларије задовољан.

Убрзо је легионар добио већу област на управу, па је у Bregenc повео и свог полиглота. Драги је постао шеф Другог одељења (била је то полицијска служба, шпијунажа и контрашпијунажа).

У Bregencu је, тог маја 1945, за становање добио вилу рођеног брата фелдмаршала Kesslerlinga, последњег немачког команданта на Сицилији и у Италији, и био званични преводилац 1. јуна, приликом дочека главнокомадујућег Прве француске армије рајнске области и Дунава (која је потпуно уништила осам немачких дивизија у Аустрији), маршала Jean de Lattre de Tassignyа.

Реквирирана вила била је велика. Имала је приземље и спрат. Домаћин је био пуковник у пензији. Молио је Драгог да му остави сутерен са кујном и девојачком собом, за становање. Он је одбио његову молбу. За себе је узео спрат, а фелдмаршаловом брату оставио приземље да живи са својом женом (Енглескиња је била).

Примао је плату и богато следовање како од Француза, тако и од локалних власти. Вила је била близу његове канцеларије, па се хранио у војној менажи, коју Французи зову *porpote*.

– Никад се не једе тако врело као што се скува – помислио је.

Јака киша није омела маршала *de Lattre de Tassignya*, у тачно време се појавио на градском тргу. Пред постројене војнике и представнике локалне власти, покисле до голе коже, иступио је један млађи чиновник. У рукама, подигнутим у висини груди, држао је јастук од црвеног велура са два укрштена велика посребрена кључа на њему. Маршал, онако покисао, зграбио је кључеве али није успео да их одвоји са јастука. Онда је скинуо рукавице, па пробао поново и поцепао мало јастук да би отргнуо кључеве. Окренуо се и дао их некоме иза себе. Младих пред њим је и даље држао јастук, јер њему је речено да га преда са кључевима. Маршал зграби јастук, па га даде некоме из свите. Било је то први пут да му се један град тако предавао, на старомодан начин, па се није снашао. А киша је лила као из кабла.

Почетком јуна, уследио је преокрет. Легионар је отишао да сахрани сина, тенкисту, погинулог у последњим борбама у *Schwarzwald* па привремено сахрањеног на војничком гробљу. Драгијев претпостављени имао је четири сина и сви су се борили у рату. О погибији брата, у жалости, желећи да га поштеде од црне вести, нису одмах јавили оцу.

Килибарда је тада ступио у акцију. Овај Црногорац, рођен у неком селу на граници са Арнаутима, који се враћао из заробљеништва, успут се ставио на располагање Титу. Добио је униформу са чиновима у облику петокраке на раменима и крстарио (имао је ауто и возача) по местима где су наши краљеви војници живели по радним логорима. Дању би копали код сељака по њивама, а ноћу премишљали да ли да се врате кући или да иду на запад. Килибарда је био муњак од човека! Од Бошка Павловића, кад је доспео у војни затвор, пред изручење, украо је златни сат који је он добио на поклон као ослободилац (био је први српски официр који је ушао у Нови Сад). А од Даче Ковачевића платину и злато, које је овај, као зубни лекар,

имао код себе. Долазио је код легионара да тражи Драгог због екстрадиције, али је ту пољубио врата.

После је све ишло својим током. Драги се обрео опет у Земуну, 18. јула 1945. (после подне, око четири сата, искрцан је из авиона).

Врућина беше упекла. Седео је на писти под крилом авиона, једини хлад је то био, и чекао даљи транспорт у Главњачу.

Душан је каснио. После два сата стигли су Тоне и Лазаревски да га одвезу у затвор.

+ + +

Тужилац стаде пред новог осуђеника. Човек из сенке усмери рефлектор на Танасија Динића. Дрхтао је као прут, у кратким гаћама.

– Цвикаш, а? – тужилац се маши за цеп, па га понуди цигаретом.

– Хладно ми је, друже тужиоче.

– Никад ти неће бити топлије!

Осуђеник прихвати цигарету, а тужилац приђе и запали палидрвце од шибице. Танасије се нагну над Минићеве склопљење шаке са ватром, да припали цигарету без филтера.

– Греј се – осмехну се – а тамо ћеш се скувати од врућине! Засмеја се и неко из сенке.

Повуче дим, из све снаге, па окрете главу у страну, ка раки, да га отпухне из уста.

Указа му се председник суда.

– Примакните столицу ближе микрофону. Јесте ли разумели оптужницу?

– Јесам.

– Осећате ли се кривим?

– Осећам се кривим.

Повуче нови дим.

Указа се његов радни сто. Потписује *Ајел српском народу*, пред владиком нишким.

– Ево, преосвећени, овде ви потпишите – устаје од стола и прилази др Јовану Илићу.

Владика је био висок човек, усправан у ходу. Рођен је у доба Тимочке буне. Докторирао је у Швајцарској. Јутрос је у манастиру Ваведeње посетио свог претходника на катедри нишких епископа – првог српског митрополита загребачког Доситеја. Нашао га је у бедном стању, изранављеног свуда по телу. Чим је проглашена НДХ, стављен је на муке у Загребу! И часне сестре су имале своје учешће у томе!

Храбрио га је – иако је имао утисак да митрополит гледа кроз њега и да није овде – како се његов претходник у Нишу, владика Доментијан, сад моли Богу за њега и да ће све добро проћи.

Владика је потписивао *Ајел* својим пенкалом.

– Ви сте знали владику Доментијана? – усправи се у столицу.

– Како да не! – Танасије узе потписани папир, па се врати за свој сто. – Рат је беснео, кад је он дошао да обиђе војнике.

– Ви сте онда одликовани за храброст?

– Младост-лудост. Само што сам Војну академију завршио, почео је Балкански рат.

– Како се заразио Доментијан?

– Наредио је свештеницима да посећују оболеле, а он им се ставио на чело! Умро је од пегавог тифуса, на почетку рата 1912.

– Њега је земљак, митрополит Михаило, послао на школовање у Кијев?

– Него владику, како ћемо проћи сад са овом zarazом? Видим да је већ у постељу бацила доброг оца Доситеја?

– Ако се будемо молили Богу и водили Милошеву политику, претећи ћемо и овај контумац!

– А шта да чиним за своју душу?

– Био си у Балканским и Великом рату?

– Јесам.

– А где си оно после био војни аташе?

– У Албанији.

– Довољно је то. А ако узмогнеш, сад спасавај ове наше Нишлије.

– Како нећу, родни град!

– Онда граби социјалну политику и народно здравље, доста си ти крварио гаће – устаде владика, да пође.

Танасије похита да му отвори врата и пољуби руку.

Осети жар догореле цигарете међу прстима.

Указа се његова канцеларија. Само што је именован за министра социјалне политике и народног здравља у Влади народног спаса, усред рата. Гледа у грб Владе. Двоглави бели орао на црвеној позадини. На грудима носи бели крст са оцилима на црвеном штиту. Био је упоран за боје грба – да буду баш овакве.

– Толико смо жртава дали, као нико, да нема друге боје до беле за нашег орла, и крви пролили – па мора остати црвена за основу грба.

Одбацио је све приговоре да је црвена комунистичка боја.

Спусти пикавац на земљу, па га згази.

Указа се, опет, председник суда.

– Јесте ли Ви учествовали у Недићевој влади током окупације Србије од стране Немаца?

– Јесам.

– Је ли Вам познато да је кроз то време влада Недићева вршила прибављање и осигурање окупационих трошкова?

– Познато ми је.

– Је ли Вам познато да је окупатору, на име окупационих трошкова, исплаћено око 38 милијарди динара?

– Тачно не знам, знам да је исплата редовно, сваког месеца вршена.

– Колико је, отприлике, месечно исплаћивано?

– У самом почетку, не знам. Када сам постао члан владе, мислим да је било око 500 милиона динара месечно, после се то стално пело, тако да је 1944. године сума достигла две милијарде динара.

Тужилац се приближи.
– Да не чека и тебе неки песник?
– Не!
– Значи немаш никог да те при’вати?
– Доментијан је тамо.
– Доментијан?
– Баш он!

Америчка војна полиција ухапсила је Танасија Динића у Салцбургу, на Светог Стевана 1946. Пред Светог Саву извели су га из војног затвора у Тулну, поред Беча, и авионом вратили у Београд.

+ + +

Тужилац ступи пред следећег осуђеника:
– Ко тебе чека?
– Слободан Јовановић.
– Ти си шенуо! Тај је, нажалост, жив. Само двадесет година робије доби и то на суђењу у одсуству.
– Његов београдски стил је бесмртан – подиже поглед – на небесима.

Минић је још нешто говорио, али га замишљени човек није слушао. Био је тамо – у судници, на завршној речи.

– Оптужени Докићу, устаните и приђите суду.
Устаде са црне клупе, па се окрете. Судница беше, као увек, пуна народа.

„Како могу по цео дан да седе? Жуљају ли их ове клупе? Имају ли код куће посла?“, помисли.

Млађи човек, из трећег реда, се придиже са клупе као да га је чуо. Из џепа сакоа извади мали чешаљ, па стаде да се зачешљава. Гледао га је право у очи. Учини му се познат. Младић спусти руку да врати чешаљ на своје место. Левом руком откри унутрашњи џеп на сакоу, а десном врати чешаљ, па скупипри прста и дотакну груди. Погледа у ђенерала, носиоца Ка-

рађорђеве звезде (имао је 73 године), и три пута са срца склони прсте у његовом правцу, па их растави, закопча сако и седе.

„Мора да је железничар”, помисли, па се окрете и приђе говорници са микрофоном.

– Усвајате ли реч свога браниоца?

– Усвајам.

– Имате ли шта ново да додате, нешто што није било предмет расправе?

– Имам да направим увод и да изнесем зашто сам се при-
мио за члана Недићеве владе.

– Молим Вас само да избегнете понављања.

– Рат је завршен безусловном капитулацијом, а југословенска војска није дошла до изражаја јер је било пукова који нису ни један метак испалили. Краљ и влада отишли су у Лондон, управна власт се разбегла, настао је хаос и народ је био обезглављен. Капитулацијом је престао рат између нас и Немачке. Ми нисмо имали ратификоване уговоре са Француском, Енглеском и Совјетима. У своје време, краљ Александар је кренуо да би ово расправио и погинуо је у Марсељу. Немци прете да ће Србију да поделе на три дела и да је даду Хрватима, Мађарима и Бугарима, чак су били и карте израдили. У Србији влада безвлашће, Дража Михаиловић прикупља војнике, спрема устанак. Комунисти такође. Врше се атентати на Немце и објекте ради ометања саобраћаја. Немци издају наређења и стриктно их извршавају. Стрељају сто глава за једног свог војника. Шаљу казнене експедиције на десну и леву обалу Колубаре. Стрељано је неколико хиљада талаца у Шапцу и околини, и врше стрељања по другим местима. У Београду су свакодневно рације због погинулих немачких војника.

Уопште, стање у земљи било је врло тешко, и требало је на неки начин помоћи народу у тој великој невољи. У Србију је дошао и већи број избеглих из Босне и Херцеговине, који су морали да беже због сече од стране усташа. Дража Михаиловић диже устанак и заједно са комунистима напада мање групе Немаца, а они за одмазду стрељају сто за једног и пале села.

Био је један случај на левој обали Западне Мораве између Крушевца и Трстеника, у неком селу, војници који су дошли са

фронта провукли би се кроз кукурузе и сваког дана испалили по неколико пушака – убију Немца и побегну. Они су то звали: „Лов на Швабе!” Зато су после Немци исекли кукуруз и шуму поред друмова. До сада се нико није упитао ко је крив што је убијен Немац. Јер то није била борба, сачекати и убити једног војника. Немци су на то стално одговарали: сто за једнога.

– Онда те и твој сликар очекује?! – тужилац се унесе у лице генералу Докићу.

– Кад је умро?

– Мислио сам на његово дело!

– Жив је?

– Миловановић броји задње сате!

Осуђеник се прекрсти.

– За који дан, ето и њега код тебе, да читате професора Јовановића Бесмртног!

Генерал преста да слуша тужиоца. Сети се Карана. Седи на тераси с које пуца поглед на пожњевена поља. Сликари Милан Миловановић стоји крај свог штафелаја и наноси злаћану боју на платно. Прва је ратна јесен.

Партизани су већ месец дана у Ужицу.

– Добро дошао ти мени – сликар замени четкицу.

– Ја тамо, у родном граду – показа руком – нисам имао шта да тражим!

– Чуо сам да имају списак са именима угледних људи! – замочи од црвене боје па је стаде тачкати четкицом по слици.

– Ужице овако нешто не памти!

– Зато ти и кажем, добро је да си у Влади народног спаса, иначе би све побили!

– Стар сам ти ја за то!

– А ја нисам, па радим по цео Божји дан!

– Поднео бих оставку!

Сликари остави четкицу, па из цепа извади папир.

– Архимандрит љубостињски ми даде, читај!

Био је то летак. Крајскомандант Клефел, коњички капетан, писало је у доњем десном углу, а Крушевац, 21. X 1941. године, у левом.

– Читај наглас!

– *Пројлас свима месџима између Крушевца и Краљева...*

– Прескочи то прво, знамо шта су кукурузари чинили.

– *Све ово извршено је великим делом уз активну помоћ сџановнишџива...*

– Ето, видиш шта је испало!

– *Ово љодручје је услед џоја џосџало – борбеним љодручјем...*

– Кукала нам мајка!

– *Задржаване у овом делу од сада је за свакој сџановника скойчано са великом ојасношћу...*

– Па ће Швабе да нас заштите!

– *Но да би се сачувало доброчудно...*

– Доброћудно, то је штампарска грешка.

– Није грешка. Штампар је радио свој посао како су му рекли.

– Шта је онда?

– Хрват је писао!

– Боже! Тачно!

– *Доброчудно сџановнишџиво – читао је даље – нарочитџо жене и деца, од ове ојасносџи, мораће се ово борбено љодручје у сојсџивеном инџијересу џамошњеј сџановнишџива евакуисаџи и џо с обе сџиране џуџа и џрује у ширини џири километџра...*

– Бато мој!

– *Ко ће се џосле евакуације и џо 24. X 1941. џодине задржаџи у овом крају, биће сџиреџан.*

– Зашто носиш Карађорђеву звезду? Какво твоје црно повлачење!

– Чекај, па то је сутра!

– Било би да није нашег Светог владике!

– Како? Николај Жички?! Па он је у притвору љубосџињском!

– Архимандрит ми све каза. Клефел је толико очаран генијалношћу сужња, да није могао да одбије његову молбу...

– И?

– Шваба је повук’о свој *Пројлас*! А излепљен је био од Крушевца до Краљева по свим местима!

– Чудо Божје! И то сад, кад побише и Краљево и Крагујевац!

– Зато оставку не помињи, Карађорђе!

Сликар Милан Миловановић, импресиониста, умро је непуних месец дана после стрељања ђенерала Драже и Докића.

– И оног Вашег Свеца, читајте – тужилац се измаче од генерала Докића.

Он подиже главу, опет је био ту крај гроба, па десном руком, држећи је подигнуту над ћелом, показа три прста састављена као да ће се прекрстити.

– Један је владика Николај Велимировић! – рече повишеним гласом.

Иза рефлектора, у сенци, зачу се жагор. Псовке, сад су се могле чути и на крчевини. Тужилац се укочи на свом месту, а официри ОЗН-е претворише у уво. Огласи се сова, негде близу, из шумарка. Стаде псовање, па исти глас, знатно јаче, да га могу чути:

– Легенда о његовом светаштву вјешто је сплитана!

Осуђеник је и даље држао руку високо подигнуту. Окрете се ка рефлектору:

– *Хрвајски народ* почетком рата тако је писао!

Дража се помери с места:

– А пренео сарајевски *Католички лист*, господине ђенерале!

Докић спусти руку са и даље склопљена три прста, па се врати тамо, у судницу, да доврши завршну реч.

– Таква је била ситуација кад ми је Недић понудио да уђем у владу као министар саобраћаја. Пре но што бих му одговорио коначно на ту понуду, питао сам се да ли Србија, према ситуацији на фронтовима у Европи, треба да продужи рат макар и устанком или да прихвати Недићев програм: *Ред и мир*; а устанак да се одложи за доцније време. Прво је требало да

осмотрим однос снага једних према другима. Немачка има отприлике сто милиона становника, Русија двеста, а Енглеска шездесет. Дакле, стоје двеста и шездесет милиона према сто. Смешно би било тврдити да ми, тако мали, можемо нешто помоћи нашим великим савезницима, а још мање ослободити се Немаца, а да не будемо уништени, јер су нам Немци претили ако буде устанка да ће нас без милости сатрти. Русија је далеко од нас најмање хиљаду километара, Енглеска још више. Ту је још, као препрека, Ламанш. У случају нужде, не бисмо могли добити помоћ од њих. Интересантно је што је изјавио Симо-вић да је Совјетија понудила само пријатељство кад је бомбардован Београд, а три месеца доцније она је тражила да буде устанак у Србији. Она је имала задатак да борбом и својим великим простором да времена Енглеској и Америци да се спреме за рат свим снагама, а за то је потребно време од три године. Питање је да ли ћемо ми моћи издржати, или ћемо бити уништени. Требало је рачунати да будемо три године без икакве помоћи са стране. Србија је имала отприлике три милиона становника. Ту се рачуна Србија која је била под Немцима. Рачуна се увек да је десет одсто од броја становника способно за војску, и то генерације од двадесет до шездесет година старости. То чини 300.000 људи способних за војску. Од овога је половина била у немачком ропству, ако не и више. Остало је код куће 150.000. То долази на сваку класу по 3.750. Пошто се сви не би јавили на устанак, него само млађи људи, значи да би било четири до пет класа, односно 15–18.000 људи од којих сви не би били борци. Правих бораца са пушкама у руци могло би бити око 15.000. То би нам могао потврдити Михаиловић, а и комунисти. Совјетија тражи устанак. Енглеска такође. Треба још три године да се спреми Америка. Ми бисмо требали да изводимо такве операције које би натерале Немце да скидају своје трупе са источног фронта и да их пребацују на Балкан. То би био највећи успех. То би била ефикасна помоћ, за коју не би биле узалудне жртве.

Постојала су два начина дејства – или нападати Немце и тражити одлучне резултате заузимањем што веће просторије, или водити мање борбе и чекати згодно време, па када Немци

буду заузети, отпочети одлучну битку и напасти их са свих страна. На Балкану није било згодно предузимати операције већег стила, јер није било још једног фронта као што је био случај 1917. и 1918. године. Сем тога, постојао је још један случај који је отежавао ситуацију, а то је свађа вођа покрета. Настале су убрзо свађе и обрачунавања између вођа двају покрета – Драже Михаиловића и партизана. Овде, на претресу, ја сам чуо како су неки тврдили да су прво комунисти напали Дражу, а неки опет да су дражиновци нападали комунисте код Ужичке Пожеге. То је свеједно и не мења ствар. Главно је да су се посвађали и да су од тада почеле братоубилачке борбе. Настао је хаос и метеж око тога. Сем тога, постојала је разлика у схватањима тих покрета. Покрет Д. М. је истицао монархију, а НОВ републику и диктатуру сељака и радника.

Шта су радиле друге државе? Европа није била спремна да дочека напад Немаца, иако они нису крили своју намеру да у првом периоду рата туку све своје непријатеље. Француска је убрзо била принуђена да тражи примирје од Немаца и тиме је сачувала један део своје територије од чега је имала користи, а сачувала је и Париз, једну од најлепших вароши у Европи. Сматрам да је Француска на овај начин сачувала један милион живота које би иначе изгубила, тим пре што рат није био припремљен духовно и није био популаран, јер као што смо чули, сваки је војник имао написано код себе – зашто да се бијем.

У Чешкој је образовао владу др Хаха, германофил и они се нису бунили. У почетку је био један мали инцидент који су Немци брзо угушили, сви су остали живи и здрави и данас имају 200.000 душа више него што су имали раније. Ниједна друга држава није дизала устанак, или бар не у толикој мери, као ми. Ми смо уопште лакомислен народ, како нас неки називају. Из свега што сам изнео, види се да ми нисмо имали снаге нити могућности да против непријатеља подигнемо какав већи устанак и из тога је требало или да останемо на миру, или да се повучемо у шуме, одакле повремено да се врше мањи испади, и чекамо повољније време за одсутан фронтални напад на непријатеља.

Има једна статистика европских држава, која доноси бројно стање становништва у Европи пре сто година. По њој, сви су народи дуплирали своју популацију, само смо ми данас остали на истој мери на којој смо били пре скоро сто година. Наши велики савезници не би били задовољни да се јаче не ангажујемо, јер су велики према малима себични и безочни. Ми врло добро знамо и сећамо се њихових претераних захтева. Имамо случај 1916. године на Солунском фронту, где сам ја био, да је цела армија добила задатак да изврши највећи напад без обзира на губитке. Ја сам, борећи се три месеца по чукама, од целе бригаде, која је била пуна, изгубио 130 официра и свака је чета остала са 25–30 војника у чети. Све је друго од метка избачено из строја. Онда је била криза код Вердена и савезници су нам наредили да нападамо, а међутим, Бугари су били јачи и ми смо само бадава изгубили народ. Оваква се борба зове у војној науци касапница, и такве борбе осуђене су од војне науке. Шта су, на пример, радили Немци са својим савезницима Румунима? Они су пред Стаљинградом, на најопаснијем месту, метнули две румунске дивизије.

– Извините, оптужени Докићу, оставите Румуне и Немце на миру. Пређите на Вашу завршну реч – јави се председник Војног суда – Браните се.

– Догађаји су показали тачност овога гледишта да су Немци лако држали Балкан док им је био потребан, а напустили су га после свога слома у Русији и политичке победе у Техерану.

Према свему изложеном, види се да је Недићев принцип *Ред и мир* требало прихватити, јер кад нису могли савезници нешто више помоћи, онда је требало гледати да се народ сачува од великих губитака, које смо имали без потребе – (јер крвава потреба није никаква) и дићи устанак 1944. године у рано пролеће. Због тога сам се ја примио да будем министар у Недићевом кабинету.

+ + +

Војни тужилац, пуковник Милош Минић, као сиромашни дечак, бесплатно је живео, односно био питамац у интернату

за децу који је у Чачку основао и плаћао владика Николај (а имао их је и у Битољу, Крагујевцу, Краљеву, Горњем Милановцу...). Свога добротвора оценио је као „писца црквених беседа у служби верског фанатизма и верног сарадника квислинга” (*Четници и њихова улога у време НОР-а 1941–1945*, „Комунист”, Београд, 1982).

Њујорк *тајмс*, 17. јануара 1946, је известио: „Епископ, бивши нацистички заробљеник, је овде. Разговарали смо јуче поподне са њим у цркви Светог Саве, у Западној 26. улици, број 20. Владика Николај Жички стигао је у понедељак увече бродом *Краљица Елизабета*.

– Глад у Европи је више духовна него телесна! – рекао нам је у разговору...”

После је *Колумбија универзитет* писао: „Његовом Преосвештенству Николају Велимировићу, епископу охридском и жичком, који је познат по својој светости и човекољубљу; чија је прва брига увек за сиромашне и несрећне у једној многонапаћеној земљи; великом научнику и проповеднику, који је изнад свега велика морална снага, додељује се почасни докторат”.

Џорџ Бел, бискуп чичестерски, је рекао: „Чудесан човек – да! Велики патриота – да! Али, он је био више од тога. Он је био пророк Божји, не само Божје милости, већ и Божјег суда”.

А Ребека Вест, закључила: „Најизузетније људско биће које сам икада срела!”

+ + +

– А ево и наше Споне? – осмехну се тужилац.

– Само се ви смејте! – каза ћелавац.

– Сам си себи био кум, мајоре Милоше Глишићу.

– Има када ћете и плакати! – осуђеник хитро подиже руке увис и показа лактове тужиоцу. Рефлектор само што га беше ваљано осветлио.

Он задрхта од беса па се маши за футролу да је откопча и узме пиштољ.

Осуђенику се указа судница. Говорио је завршну реч:

– Господо судије, мене је рат затекао на положају официра за генералштабне послове у позадини једне дивизије у Бања Луци, одакле сам после разних перипетија дошао у Горњи Милановац, где ме је затекла окупација. Ви имате документа из којих се види шта сам радио. Куда? Тражио сам да продужим борбу. Дошао сам у Црну Гору мислећи да ћу оданде стићи лакше на савезнички фронт. Нисам успео. Прошао сам два пута целу Црну Гору и вратио се натраг у Србију да видим шта је са мојом породицом и кућом. Све је било изгорело. Жена и двоје деце на улици. Покушао сам онда да одем у Русију. Нашао сам се као лађар на једном шлепу који је возио нафту из Немачке за Русију, али у томе је избио рат између њих и нисам могао ићи даље. Чуо сам онда да се говори о Дражи Михаиловићу. Пошао сам да га тражим. Нашао сам га на Равној Гори. Јавио сам му се са сељачком торбом преко рамена сматрајући за велику почаст што сам могао да седим у друштву војда народног покрета. Он ми је рекао: „Остани овде, јер си из овог краја.” Онда сам живео и радио у околини Пожеге, од конца јуна 1941. године, у доба кад још никог није било у шуми у тој области – сем Михаиловића – и када још нико није помишљао на устанак против непријатеља. Хитлерова страховита ратна машина устремила се била на Совјетски Савез. Онда је никао и други отпор, партизански отпор, у Југославији. Ја сам био, на своју несрећу, између та два центра за које је изгледало у прво време да мисле исто, али међу којима је дошло до неразумевања и неспоразума, који су имали најтежег одјека на мој рад. Ја сам био између та два центра и служио, несвесно, као *сјона* између њих.

Сви људи који ме знају од школских клупа, још из основне школе, знају ме као човека скромна, мирна, који несебично мисли да добро ради у корист друштва у коме се налази. Оваквог ме зна и цео народ са којим сам долазио у додир, па и онај део народа који је приступио четничкој организацији, а који је мени веровао. Знају ме као таквог и они који су били са мном у борби. Ја сам народу говорио истину, и мене је народ волео. Верно сам спроводио тумачења генерала Михаиловића да тре-

да све снаге окупити за борбу. Ја сам био на првом састанку са партизанским командантом Чоловићем. Као војник тежио сам да се дође до обједињавања целокупних снага у борби против окупатора. Међутим, он је изјавио да је у томе погледу потчињен само Комунистичкој партији и да не може да се потчињава другој организацији. Ми смо се тада растали, али као пријатељи с тим да ћемо убудуће сарађивати.

Ја сам се као војник борио против партизана према наређењима мојих легалних команданата. Веровао сам да је покрет Драже Михаиловића, једини легалан. Као војник, био сам дужан да браним поредак гарантован уставом. Ја сам дубоко веровао да извршавајући наређења свога легалнога команданта – министра војске и морнарице – најбоље служим интересима српског народа, веровао сам у наређења и рад емигрантске владе и савезника.

– Не видиш цев?! Слеп си?! – сиктао је тужилац од беса.

Из његових уста пљувачка се, као код змије отров, распрскавала по лицу човека који је мирно стајао пред раком. Пиштољ, са прстом на обарачу, држао је на његовом челу – тако што је десни лакат ослонио на осуђеникове чврсто подигнуте руке, укочене у лактовима.

Повуче ороз.

Милош не зачу пуцањ.

Пиштољ шкљоцну, био је празан, а рефлектор се помери.

Чуо је себе како наставља своју завршну реч:

– Господо судије, ових дана навршиле су се пуне четири и по године откако сам први пут ухапшен од Немаца, децембра 1941, и изведен пред њихов ратни војни суд. И онда сам одговарао као присталица Драже Михаиловића. Нисам попуштао јер сам знао да стојим пред непријатељем. А пре четири године и месец дана, на Светог Илију 1942, био сам у Гестапоу, где су ме дочекали речима: „Бандиту, већ пола године те тражимо!” Не могу навести сведоке колико сам и како тучен! То би могла да казује прва соба канцеларије и бункер 17 Ратничког дома у

Београду. Трагови су ишчезли и још једина успомена јесу шупљине два издијена зуба и ожиљци на моме лицу од боксера. Злостављан сам због Драже Михаиловића. Кад после најсвирепијих мучења нисам признао где је, послали су ме у логор Маутхаузен где сам провео скоро три године као робџаш под бројем 3.472. Целом свету је позната ноторна чињеница да су Немци тамо слали само своје непријатеље. И заиста, ја сам у вашем притвору зажалио што нисам онда у логору стрељан, што нисам прошао кроз димњак крематоријума. Ето, ја сам из те гробнице живих људи изашао на ову своју највећу личну несрећу! Али то није све. Ја сам сковао план бекства у концентрационом логору. Бежао сам са својих десет другова, са унапред означеним планом повратка у четнике, у борбу против окупатора! Са мном су бежали и партизани! За доказ овоме наложио сам своје браниоцу да тражи од суда да испита сведоке, од којих су петорица бивши руски заробљеници, који су после нашег неуспелог бекства враћени у логор. До овог није дошло! Моје бекство није било срећно! Проказао ме је један слуга Хитлерове Немачке и то управо у тренутку када сам ухватио везу са ослободилачким покретом у Штајерској, и ово су могли да потврде сведоци које сам позвао. По повратку у логор, најсвирепије сам мучен. Имена својих мучитеља не би' се могао сетити, били су Немци. Био сам везан непрекидно ланцем. Многих мука се и не сећам јер сам скоро стално био у несвести и лежао у постељи у својој крви. Знам да сам дуго време на глави имао чворуге велике као песница и само помало могао гледати на десно око, са поломљеним ребрима. И за ово сам предложио сведоке, али до тога није дошло! Упутио сам преко браниоца суду предлог да ме прегледају лекари и установе моје ожиљке по телу, али ми је и то одбијено.

Многи су четници у логору оставили своје животе, па њих војни тужилац не оптужује!

Културни свет може закључити да је оптужба пренебрегла све ове чињенице из мога живота. Просто би човек могао поверовати да су Немци слали у концентрационе логоре не своје непријатеље, него пријатеље и сараднике, као у неки санаторијум на опоравак. Молим суд да правилно схвати ове чињенице.

Ја стојим на гледишту које сви заступају да су Немци тамо слали само своје непријатеље.

С обзиром на све предње што сам изложио, ја знам да сам био непријатељ окупатора наше земље и да сам ту идеју увек гајио. Нисам правник и ја Вас, господо судије, молим да код претреса овог мог случаја само све оцените правилно са правне тачке гледишта, и да ово што сам рекао схватите као потпун револт моје савести с обзиром на оно шта сам преживео и то од оних за које ми оптужба ставља на терет да сам био њихов пријатељ. Мени, као правном лаику изгледа, по гледишту логике, да мој случај представља један изузетан случај!

Ако су Немци слали у концентрационе логоре своје непријатеље, како тврди цео свет и нова Југославија и ако је тачно оно што је штампа писала да су у тим логорима убијани најбољи синови наше земље, зар господо судије није мој случај јединствен?! Како може да испадне да су у немачким логорима били издајници нашег народа и тешки ратни злочинци, управо они који су били пријатељи Немаца?

Ми смо сви уопште исувише близу догађајима о којима је реч, сувише смо близу да бисмо их могли посматрати и оцењивати са гледишта историје. У томе је величина вашег позива, господо судије, да то правилно оцените. Из вашег суда произићи ће и ваша сама висина...

+ + +

– На паметним Србима је сад дужност да поново изграде оно што су безумни Срби срушили – каза Спалајковић кад се поздрављао са Драгим на бечкој Железничкој станици. – Југославија је најфаталнија заблуда српског народа – сагао се и узео кофере у руке. – Идеал српског народа остаје и даље: ослобођење и уједињење свих Срба!

Председник бечке општине обратио им се кратким говором и упутио их на хотеле.

Бомбардовања су била скоро сваког дана. Швајцарски конзулат није хтео да Спалајковићима изда визу без немачког одобрења. После две недеље отпутовали су у Земеринг, па пре-

ко Салцбурга у Кицбил. „Кицбил је лијеп, брдовит, зелен, без имало вјетра. Живимо у сталној зебњи, очекивању и надању. Сирене и страх, и овде нас прате”, записала је Драгица 13. октобра 1944. Овде је био и генерал Недић. Спалајковић је касније британским војним властима те дане описао у свом извештају: „Немци су желели да удруже Србе с њиховим најгорим непријатељима, који су их комадали и убијали четири године. Председник Недић је сматрао да је извршио своју дужност према српском народу спасавајући га од потпуног нестанка. Током једне конференције између Недића и Нојбахера у Бечу, децембра 1944, примећујући његову уздржаност, Кронхолц је пред Нојбахером прекорео генерала Недића рекавши му: „Види се да сте под сугестијама др Спалајковића’.”

Спалајковићи остају у Кицбилу до пролећа 1945. Овде је завршио своју књигу *Мисија Србије (Полиитичко завештање српском народу)*. Позвао је Србе „да у име највишег моралног закона дигну глас против идолопоклоничког капитализма и против безбожничког марксизма. А најпреча дужност свих Срба јесте да обнове своју националну државу у којој ће бити слободни и уједињени. Ни један свестан Србин не може признати ни онакву ликвидацију каква је, противно свакој правди и сваком моралу, извршена 1941. године, нити овакву рестаурацију Југославије какву сад намерава да оствари интернационални комунизам на Балкану, јер су обе подједнако уперене против Српства”.

Крајем априла стигли су у Трст. Овде су вођене велике борбе. „Електрике нема, сједимо при једној свећи, све је тако тужно а око душе нам је хладно. Боже, спаси нас!” А почетком маја Драгица је утефтерила: „Гледамо кроз прозор: свијета већ много по улицама, тенкови тутње, мотоцикли шиште, улица пуна возила. Наш хотел се пуни Енглезима, ту им је главни стан”. Ускрс су провели крај прозора, у стрепњи због застава са великом црвеном петокраком на пристаништу, гледајући са сетом на Цркву светог Спиридона. Светле седмице су стигли у Венецију. „Отишли смо у канцеларију (преко пута Дуждеве палате) пуковника Мас Cleary-а. Он сједи и гледа с висине и охоло на оне који улазе. У том раскошу и сјају какав смо контраст

ми представљали! Уморни, измучени и прашљиви, праве избјеглице, нелагодно смо се осећали. Мир му на француском објасни како смо дошли и замоли га да нас смјести, пошто су нас Енглези из Трста упутили на енглеске власти у Венецији”.

Спалајковић је у Венецији посетио швајцарског конзула и префекта Камила Матера, који му је узвратио посету.

– А шта ћете са Хрватима? – питао је гост.

– Па они су католици и природније је да живе с вама у заједници, узмите их ви.

– А не, хвала лијепо, то никада!

Забележила је половином маја Драгица у свом дневнику.

У Рим су стигли 15. августа, увече. Посетио је председника привременог парламента Карла Сфорцу, генералног секретара Министарства иностраних послова Рената Прунаса и француског амбасадора Мориса Кува де Мирвила, а крајем септембра примио га је регент Умберто. Ишли су у шетњу сваки дан, па је Драгица записала: „Архитектура, раскош и изобиље мермера”.

На дан убиства краља Александра у Марсељу, Спалајковићевог пријатеља, 9. октобра, Форин офис је обавестио југословенске власти да је одобрио њихов захтев, од средине јула, за његово изручење. Два британска војника, с налогом да га ухапсе, појавила су се на вратима стана у Риму. „Жао ми је, не могу с вама јер сам болестан”, рекао им је. „Момак глуми”, рекао је нижи војник не знајући да га разумеју. На крају је онај високи отишао да пита шефа, а он је пресудио да може остати у кућном притвору али да не сме нигде излазити. Италијански полицајци, подређени Британцима, држали су стражу са смењенама на дванаест сати, пред његовом зградом. Енглези су тог дана одвели генерала Докића у непознатом правцу. Спалајковић је онда писао шефу британске тајне полиције у Риму, у трећем лицу, о свему што је преживео: „Треbate да будете упознати са страшним условима живота на окупираним српским територијама како би схватили и оценили мотиве који су натерали старог српског државника да покуша да спречи осуду једног храброг и часног народа на коначан нестанак! Због чега није могао да остане равнодушан према голготи своје отаџби-

не, када је могао да се одмара далеко од сваке бригае и неприлике, с обзиром на своје лоше здравље и позне године, нарочито после четрдесет година поштеног рада и успеха који су се завршили ослобођењем и уједињењем свих Срба.” На крају свог мемоара, Британца је подсетио на погрешну политику коју су све време они водили „помогавши Стаљиновом квислингу Титу да Србију претвори у пакао. А тај авантуриста, истински криминалац, сад жели да буде судија и одлучује ко ће бити сматран за ратног злочинца”.

Спалајковићи су писали и Винстону Черчилу. Од његове личне секретарице, стигло је само љубазно и хладно одбијање.

Британски војни лекар прегледао га је крајем зиме 1946, седам дана пред хапшење Драже Михаиловића, и нашао да је: „веома слаб и веома стар, али није болестан”.

Два енглеска војника, два дана после стрељања Драже и других осуђеника, дошли су да га одведу у болницу ради прегледа (после чега је требао да буде пребачен у војни затвор у Казерти). Кћерка Олга је затражила да њен отац, као непокретан, буде прегледан у кревету. Три дана касније, стигао је војни лекар, а Драгица забележила: „Говоре међу собом са стегнутим устима, па их је тешко разабрати. Лекар је рекао полицајцу да ће написати рапорт. Нисам разумјела шта је полицајац рекао, али сам чула да му је љекар одсјечно рекао: „I am not murderer, I am a doctor” (Ја нисам убица, ја сам лекар). Да то не зависи од њега него од комисије, којој ће он поднијети рапорт”.

Писао је и папи Пију XII, 11. августа 1946: „Господар садашње Југославије, маршал Тито, који управља том несрећном земљом према наредбама Совјетског Савеза, тражи од прошле године моју екстрадицију. Досад нисам изручен само зато што сам услед старости (78 година) слаб и неспособан за пут. Прави разлог због којег се Тито околио на мене је мој антикомунизам и моја непрекидна тридесетогодишња борба против бољшевизма и Комунистичке интернационале...”

Драгица је сутрадан писала Богољубу Јевтићу, који се налазио у Лондону: „Енглези врло добро знају да је мој муж увек сматрао да су германизам и бољшевизам двије смртне опасности за нашу земљу а нарочито за Српство. У 1939. години

он је стално стрепео да не будемо увучени у рат. Послије слома 1941. он је био сав обузет неописивим страхом за судбину Српства”.

Лекар међународног Црвеног крста прегледао га је 20. августа и проследио копију свог извештаја: „Прегледаном, због претеране мршавости, ослабљеног срца, отицања на ногама, енфизема плућа и препонске киле, неопходан је потпуни одмор на дуже време, те се не може ни помишљати на транспорт”.

На крају, Великог официра Легије части спасли су Французи. Један француски свештеник и пуковник изложили су му план за тајни одлазак из Рима. Спалајковићи су се искрали из стана, на прстима, 28. новембра 1946. године. Ујутру, пуковник их је пребацио на аеродром и увео у авион којим су одлетели за Париз. Привремено су одсели у пуковниковој кући у околини града, па су прешли на имање Лијанкурове мајке у Бретањи. Код мајке школског друга остали су до краја јуна 1947, па прешли у изнајмљени стан у Севру.

Витез од Месеца је наставио да пише под псеудонимом Нестор: „Председник Труман је први признао ‚маршала’ Тита и с њиме комунистички режим у Југославији. Он је везао Гордијев чвор на Балкану, на њему је да га развеже...”

Српски народ можда још није довољно пропатио. Али ако икада буде изашао жив из овог смртног искушења, мораће да себи утуви у главу да, како би осигурао своју будућу егзистенцију, мора да рачуна само на Бога и своју сопствену оштроту...

Руска револуција 1917. била је само једна пародија француске револуције. Шака озарених доктринара, Маркових ученика, изазвала је ужасни револуционарни покрет током кога је готово сва елита била истребљена. Црвени талас се преселио и на друге европске земље. Реакција против ове агитације завршила се у Италији диктатуром фашизма, а у Немачкој диктатуром национал-социјализма...

Истинска демократија не може да буде заснована ни на економском либерализму ни на марксистичком комунизму.

Човек не постоји за друштво, већ су, напротив, грађанско друштво и држава у служби личности”.

Новембра 1947. се преселио на имање, купљено од уштеђевине, код Лезина у Бургоњи.

Октобра 1948. се вратио у Севр да буде подстанар.

У зиму 1946, пред Дражино хапшење, њихов старији син, Војин, у близини логора за расељена лица у Минхену, ножем избоден од тројице нападача – искрварио је на смрт.

Драгица је у дневник записала: „Он не говори, али много пати. Тај бол и туга пратиће нас до краја живота... Мир је постао замишљен, нерасположен и сјетан, врло мало говори и увијек: ‚Хоћу да се одморим.‘ Закључујем да његов ум стално размишља, али никоме ни о чему не говори, и да је уморан од живота” После га је, у шетњи, док је гледала на „шуму и сиво небо које се спустило на њу”, упитала шта је васиона и да ли „иде у недоглед”? „Он ми одговори, благо ме гледајући, мало погурен и климајући главом: ‚То нико не зна. Паскал је казао: Вечно ћутање тих бескрајних простора ме ужасава’, и ућута. Али у његовом погледу сам видела да и даље размишља о недогледу”.

У својим белешкама из тог доба, Витез од Месеца оставио је записано: „Ја сам међу онима који су све ризиковали да би се борили за идеал српског народа. И нисам само све ризиковао, већ сам све и изгубио, сем своје савести”.

Од Француза, Витез од Месеца доби лична документа са презименом Мирон. Драгица као да је била пророк, још оне вечери на меденом месецу, после бечке опере, у дневнику га крсти – Мир.

+ + +

Војна возила несташе са крчевине. Бректање њихових мотора уз узбрдицу још се чуло. Испред рефлектора ступи Анте Раштегорац. Имао је нову униформу, која је добро пристајала уз његов витак стас. Избријан, са зачешљаном косом,

командова стрељачком воду да заузме места. Из сенке изађе десетина младих војника па обиђе раке у широком луку и заузе своја места. Анте се врати у сенку, иза рефлектора.

Један од официра ОЗН-е, млад човек са изразито клемпавим ушима, приђе постројеним ћелавцима. Носио је црне повете за очи преко руке. Полако је ишао од једног до другог. Нико их не узе.

– Поносим се тобом! – каза човек који је још стајао у мраку, на узвишици, па врати поглед на крчевину са раками.

– Смрт фашизму! – отпоздрави Анте, војнички се испрси, састави ноге у чизмама да се чује ударац њихових ђонова, а десну песницу подигну на потиљак.

– Слобода народу!

Окрете се па прође крчевином и заузе командно место.

Дража се прекрсти. Наспрам њега, на десетак метара, у правој линији, стајао је избријани младић (имао је надимак Брк).

Указа се судница. Држао је завршну реч:

Судбина је била немилосрдна према мени.

– К нози!

*Да ме баци у овакав вихор,
најтежи мојућ
који може једној човека снаћи.*

– О десно раме.

Судбина је била немилосрдна до краја.

– Нишани!

*Много сам хтео, много сам зајочео,
али вихор свейски
однео је мене и мој рад.*

– Пали.

Шумом се проломи паљба.

Анте настави да издаје команде.

Кад војници стадоше напуштати стрелиште, официри ОЗН-е приђоше мртвацима. Пиштољи су већ били у њиховим рукама.

Зачу се појединачна паљба.

Дражи нико не приђе.
Рефлектор се помери.

Из сенке се указа онижи човек у китњастој униформи, као да долази из Мијајлове царевине. У неколико корака ступи до раке и стаде пред Дражу.

Он је лежао на земљи, отворених очију, лицем окренут озвезданом своду.

Стави беле рукавице, полако, гледајући мртваца. Откопча футролу за појасом и извади пиштољ. Цев упери у ћелавца без наочара. Окрене главу у страну па ишмркну слуз из грла, а онда се наднесе над лице покојника и испусти пљувачку по његовим укоченим очима.

Опсова мајку Божју, засикта као змија, па остави мртваца и пиштољ врати на своје место. Онда приђе Драгом Јовановићу, па полако навуче беле рукавице, погну се, и пружи му руку да устане.

Упарађени псовач после је био троструки народни херој, и доживотни председник! А Драгог Јовановића, како су се после клели стари комунисти које је он ислеђивао пре и у току рата, виђали су у доба информбироа у Сремској Митровици (као авет на својој грбачи).

+ + +

Нешто мање од два дана (45 сати) имао је сваки оптужени на располагању на Београдском процесу за спавање, доручак, ручак, вечеру, предах и одбрану (двадесет четворица оптужених, од којих се десеторици судило у одсуству, за 45 дана). Изречено је 11 смртних казни, од којих двојици у одсуству. Остали су добили 183,5 година робије. Издвојила се шесторка са по 20 година затвора: Слободан Јовановић, др Живко Топаловић, Константин Фотић, Живан Кнежевић, Стеван Мољевић, Славољуб Врањешевић. А за њима следе сви други: 16, 15, 10, 8, 7, 6 и годину и по (колико доби бивши министар финансија и унутрашњих послова, па градоначелник Београда Коста Кумануди. Породична заветина – Света Варвара, коју његови преци

узеше да славе док су живели још у Једрену, јер их сачува од ку-ге, спаси га и овог пута); свега 63,5 година.

Размишљао о казнама: **11** смртних (може бити **датум**), **6** са двадесет година (**месец**) и **64**, заокружих ону Куманудијеву полутку јер су у притвору били и више од тога, **година**. Толико је трајало карантинско време!

Сабирам га са годином стрељања **1946**, па отварам *Поли-ишику* за **11. јун 2010**. У електронској форми, овде је под тим датумом објављена књига *Два века модерне српске дипломатије* (штампана пет година раније), уз дозволу Балканолошког института САНУ. Због укуцаног датума претраживач ми, на екрану компјутера, сам отвори 319. страницу ове књиге и жутом бојом у тексту обележи годину 2010. Ситна су слова, фус нота је у питању: пише да је тада изашао Зборник радова *Ослобођење Београда 1944. године*. А горе, у научном раду, стоји: „Наша усијања са најјачим војним силама овога света била су таква да се у појединим периодима захтевало да на Београд буде бачена атомска бомба!”

Кусур од Куманудијевих година сад збирам са 11. јуном 1944.

Тог 11. новембра 1944. Анте Раштегорац је примио Душана на разговор. Крајем октобра он је долетео из Барија. Требао му је локалац, рођени Београђанин, за посао.

– Он ти је од данас десна рука – упознао је Душана са младим у униформи (истог дана њих двојица су иселили Милу и Љубицу).

– Тоне – пружио је руку – на отоку нас знају као Франићеве.

Он је увек био насмејан. Једном је Душану причао, попили су били неку више, о свом сиромашном детињству.

– Бернардо, Осип, Јована, Марија и ја, сви смо на једном поду живели, у кућерку од камена на брдашцу, далеко од мора. Оточани су нас звали Крајани. Знаш, иза нашег места више ничег нема, осим погледа на море и острва – Раб, Голи оток...

Једном ћу подићи тамо катницу – маштао је – крај мора, па путљом силазити до Почижне, моје омиљене плаже.

Стару Бешку, крајњи југ острва Крк, Душан је заволео следећег лета кад га Антон Тоне Брнабић прими у госте.

Онда узех да од 1946. одузем 63 године, опет заокружих Куманудијеву полутку. Била је то година 1883, 11. јун.

Мијајло је на ћувику размеравао раку. Ветра није било. Припекло је сунце.

Умрла девојка из варошице, прва кућа до контумца, сутра ће овде бити сахрањена. Њен отац (уцвељени човек, шепао је у десну ногу), молио је Мијајла да гробно место буде што ближе липи. Знао је да су његови гробови увек размерени истом мером. Гробар се издужи по земљи пред почетак посла и тако установи једногробно место. За двогробно – само испружи руке. Зими у снегу, пред почетак посла, размерен његовим телом, остане утиснут уписани крст.

Само што он оде, Мијајло се даде на посао. Стаде под липу, па узме меркати простор. Опази место, недалеко од Мииног и његовог, па начини неколико корака и стаде. Онда се прекрсти па се издужи по земљи, тако да гледа на исток. Два човека ступише крај њега, као да су с неба пали. Он се придиже са земље, чудећи се како их није раније приметио. Младић, још је имао понеку бубуљицу на лицу, се осмехну. Онај други, мршавко са повећим носем, сагну се и пружи руку Мијајлу како би лакше устао са траве. Он као да то не примети, устаде без његове помоћи.

Они су после, у капелици са кубетом, кад их домаћин послужи ракијом, уговарали са њим посао. Нису питали за цену, ако пристане да ради за њих. Мртваце који имају стизати преко реке он само треба поштено, као што увек чини, да сахрањује. Биће то ноћни рад. Ћутање се подразумева, рекли су. Мијајло је пристао само због тога да несрећни људи не доспеју у руке неког његовог несавесног колеге. Ноћу би их тај плитко сахрањивао, ради реда, колико да их земља прекрије.

Куманудијевих – пола године касније, новембра 1883, Преки суд, основан 21. октобра, радио је пуном паром!

Тужилац је био Драгутин Стаменковић, али је брзо смењен као „непоуздан”. Постављен је Антоније Тоне Пантовић (после је, на прелазу у XX век, био градоначелник Београда, где и данас има своју улицу).

+ + +

На фотографији *Ойџужени слушају њресуду* 15. јула 1946, крај Драже стоји др Стеван Мољевић, писац *Хомојене Србије*, носилац Легије части. Он је веровао да је победничка Краљевица Србија, године 1918, направила „основну грешку у нашем државном уређењу што нису биле ударене границе Србије”. Мољевић је био загребачки ђак (љут на проглашења НДХ), зато је створио концепт хомогене Србије и тријалистичке Југославије. Написао је и расправу *Мишљење о нашој држави, њеним њраницама*. Његова полазишна тачка била је да се после нестанка НДХ и њених логора, српско становништво, али рачунато према попису од пре рата, са својим земљама има груписати у једну државу. Објавио је и географску карту свог предлога, према коме, у састав будуће Србије улазе подручија која је окупирала и анектирала: Бугарска, Италија и прикључила Албанији, Црна Гора (италијанска окупација), Србија (немачка окупација), Банат (посебан статус у оквиру Србије), окупирала и анектирала Мађарска, већи део Независне државе Хрватске (немачка и италијанска окупација). На мапи је приказана и будућа Словенија, будућа Хрватска и Далмација. „Те се границе данас морају ударити, и оне морају да ухвате цело етничко подручје на коме Срби живе са слободним излазима на море за све српске области које су надамак мора”, писао је.

На карти су дате међународно признате границе Југославије и границе Сила осовине у окупираној Југославији (фактичко стање). Будућа Србија је приказана у једној боји, Хрватска у другој, а Словенија у трећој.

Умро је на робији у Сремској Митровици, тринаест година касније.

Спалајковић је корачао по снегом прекривеној стази. Ноћас је падао. Хладан ваздух удисао је кроз шал којим је обмотао врат и пола лица. Зима је пријала. Могао је да се тако, са маском преко уста и носа, слободније креће. Знао је добро како су пре рата, усред Париза прошли генерали Кутепов и његов познаник из Архангелска, Милер. Отели су их совјетски агенти и стрпали у гулаг. Застао је да из цепа извади марамицу кад су га њих двојица, с леђа, узели под мишке. Знао је да су то они. Погледао је ка својој малој мансарди.

– Југословенски обавештајни официри од сада брину о Вама – рекао је Душан.

– Клизаво је! – допунио је Тоне.

– Није могла да ме мимоиђе и ова чаша!

– Пустите сад чаше – Душан га јаче прихвати испод руке и привуче к себи.

Спалајковић стаде.

– Крећи се! – заповеди Тоне. – Тако смо мање упадљиви.

– Једног сина смо ти изболи ножевима – процеди кроз зубе Душан. – Чувај другог!

– Ви, ви сте то били?! – заплака.

– Ко би други?

– О, Боже!

– Не спомињи га пред нама! – Душан га стисну под мишицу: – Него слушај бар једном у животу. За сина не брини, ако убедиш твоје старе пријатеље да Југославија жели партнерство са њима!

– Ја, како ја?!

– Ђут’.

У сусрет им наиђе једна старија госпођа. Шетала је свога псића и није обраћала пажњу на пролазнике.

– Ако хоћеш и ти овако да будеш миран, одмах ступи у акцију.

– Иначе, одраћемо и тебе и оно твоје керче, најживо! – запрети Душан, па му пусти руку и брзим кораком одмакну са Антоном низ стазу.

Витез од Месеца стаде, извади марамицу из џепа да обрише сузе.

Све му је било јасно. Сад, кад су раскидали са Стаљином, и он им је ваљао, као хлеб. Карантинији је требао жирант који ће код Француза пружити гаранцију да је ликвидна за све кредите које жели!

Вратио се у своју мансарду и легао у кревет.

Драгица је прибележила у свој дневник, десет дана касније: „Он, који је био као орао, какав је слаб, тешко му је и да се окрене, душа ме боли!”

Опело је било у руској цркви у Паризу. Председник парламента Ериоа послао је свог изасланика. Син маршала Франше д’Епера стајао је у првом реду, са представницима више француских удружења и кнезом Гаврилом Константиновичем Романовим. Кад је ковчег изношен из цркве, постројени француски војници поздравили су српску заставу на њему, а војни оркестар засвирао посмртни марш. *Le monde* је јавио о свему, а Драгица утефтерила у дневник: „Ситна киша стално пада. Како је тужно, Боже мој”.

+ + +

После је потписан „Уговор, чија се верзија на француском сматра меродавном” (чл. 10), којим се „не утиче и не може се тумачити тако да утиче на било који начин на права и обавезе Грчке и Турске која проистичу из Северноатланског уговора од 4. априла 1949. године” (чл. 8). „Генералштабови Страна уговорница ће сарађивати” (чл. 3), „да заједничким напорима очувају мир и безбедност у свом региону... укључујући усклађене мере за одбрану које би могле постати неопходне у случају неизазване агресије против њих” (чл. 2). Југославија га је ратификовала 6. априла (а ког би другог датума), Грчка 21. маја, а Турска 29. маја, године 1953. (на дан петстоте годишњице пада Цариграда).

Све је било спремно, па су следеће године владе САД и Италије могле да потпишу уговор којим је Авијано постао Главни штаб америчких ваздушних снага, за овај део света!?

Трипартитна помоћ САД, Велике Британије и Француске у „корист светског мира и у сврху унапређивања југословенске економије, јачања њених одбрамбених способности...” је настављена. Била је то финансијска подршка, пошिल्ке хране (пре свега жита), али и набавка војног материјала, која је била издашна, јер је већ почетком педесетих година премашила милијарду долара (Дедијер).

Американци су упорно настављали да јачају свој *cordon sanitaire* према источном блоку и тако што су ЈНА наоружали са 200 реактивних авиона Ф-84, увежбавали њене пилоте у својим базама (Пирјевац). У Авијано су слетели први амерички борбени авиони 15. фебруара 1955, са војним саветницима за Карантинију.

Предводио их је праунук Мииног зета, високи официр НАТО-а. Посетио је Белу Крајину. Тражио да види прадабину родну кућу, а деци поделио жваке. Слушао је од најстаријих Крајишника који су знали његовог деду (лета је проводио овде), да необично личи на њега. Имао је младеж на лицу.

– Судбина! Он нам је причао да је рођен после Миланског штрајка због дувана, који је савладао његов отац – и наша Миа била је са њим. А ево сад тебе, у овом делу света, да дозволиш пушење монополисаних цигара из те ваше царевине! Уби нас више ова крца!

У Словенији се најдуже задржао. Најбоље југословенске војне јединице распоређене су на подручју Љубљанских врата (капији од унутрашњег дворишта контумца, са Управном зградом у Авијану). Директор спољњег карантинског дворишта овде је и умро као најстарији министрант, има томе четири деценије, на Светог Флоријана (заштитника Пољске, који има споменик у Панчеву недалеко од старог контумца), а уочи Светог Перегринана. Опет то Мијајлово Панчево! Лепо је Пиштало приметио: „У Панчеву ће увек бити зањиханих сенки, старих квака и елоквентних пукотина на зиду”.

У раном Римском царству peregrin је био провинцијски становник – поданик, који није био римски држављанин, али је живео унутар граница царства. Латинску реч peregrinus, туђ,

стран, можемо превести и као пољак (per, из; agi локатив ager, поље, земља). Изван граница царства живели су барбари (barbarus, сурови, необразовани, неотесани, дивљи), старији назив барбарос, варвари.

Свети Перегрин (доба цара Душана), рођен је и умро у Форли, Италија. Ако се на географској карти пободу два кочића (у Авијану и Форлиу), па затегне пантљика, добија се граница унутрашњег дворишта те Војне карантинije. У исто време, ако се црвеним оспама, фломастером, затачка пет топонима: Авијано, Милано, Форли, Љубљана, Загреб, добија се пентаграм – контумац Пентагона. Авион из Авијана до Милана и Загреба лети дванаест минута, а до Форлиа и Љубљане десет, и то путнички. Са мора се копненим путем, кроз спољашње двориште, пругом Београд–Бар отварао пут трупамa за ступање у Карантинију. Пречицом, преко Драча, није се могло (Енвер Хоџа је прогласио Албанију првом атеистичком земљом на свету, а за Броза тврдио, у свом делу *Савремени ревизионисти*, да је ушао у *свету алијансу* са америчким империјалистима и реакционарима разних земаља – са свим противкомунистичким снагама).

У Мијајловој царевини Форли Светог Перегринa био је све до године 1860, а Авијано до 1866.

Миин праунук, официр НАТО-а, чуо је од Белих Крајишника причу о Мијајлу. Пустио је чак и сузу кад је слушао како је Мијајло носио Миу кроз царевину да би је сахранио на обрешку под липом. Свидело му се и оно старо веровање да је липа свето дрво. Зато је после једне шетње старим Авијаном (брдашце са остацима донжон куле, бедема и нешто липа), предложио да се аеродром назове по њиховом месту почивања. Сваки аеродром имао свој код (ICAO) или индикатор локације који га означава широм света. Користи га контрола лета и војне команде за планирање дејстава. Ова шифра, како је дефинисала Међународна организација цивилног ваздухопловства и објавила у ICAO правилнику, има четири слова. Миин праунук је био упоран да се надене име Липа. Ваздухопловна база Авијано и данас се тако зове (ICAO:LIPA).

Војно-политички савез назван *Балкански њакџи* ударио је темељ нове Карантиније, са све Турцима. Био је то контумац са војно-обавештајним официрима и милион и по војника (70 дивизија) на граници према Источном блоку, или Војна (у)крајина. Крајишници су наставили да чувају царство (Западни блок). А нерадних дана било је као онда кад им је царица Марија Терезија затражила да испишу „колико у години свецев светите”!

Карантинија је добила финансијску помоћ и кредите од земаља чланица НАТО-а. Имали смо, једно време, стопу привредног раста мању само од Јапана! Директор контумца и службеници су могли на миру да раде свој посао. Бугари, Румуни, Мађари и ини, с оне стране границе, тугаљиво су гледали према царству.

Душан није излазио из путничких авиона. Истанбул и Атину упознао је као свој џеп. Био је у обезбеђењу министра иностраних послова који се по *Ујовору о њријашељсџву и сарадњи* између једне краљевине, једне републике и једне социјалистичке земље, имао састајати са својим колегама „на редовној конферецији сваке године, а по потреби и чешће, ради разматрања међународне политичке ситуације и доношења одговарајућих одлука с циљевима Уговора (чл. 1)”.

Пратио је и Старог на службеним посетама у Анкари и Атини 1954, као и годину пре тога, од 16. до 21. маја у Енглеској (сусрет и разговор с Винстоном Черчилом и краљевском породицом). Био је на Бледу кад је, у Титовој вили потписан двадесетогодишњи *Балкански њакџи*!

Душан је полако, али сигурно, упознавао привреднике, банке, људе од утицаја из Комонвелта карантинија.

+ + +

У Главњачи се ишло код фризера сваки десети дан. У ходнику, на расклиматаној столици седео је Драги. Главу је држао подигнуту.

Брица, Италијан, сужањ, певушио је кроз нос док је бри-
јачем прелазио подбрадак. Њему памук није требао.

Зачу кораке. Чизме – помисли.

– Шта је ово? – стаде крај њих. – Је ли ово хотел или је
затвор?

Опази да прегоре сијалица.

– Ко сте ви?

– Драги Стојадиновић – сијалица засветле. – Није цркла,
гуђи контакт – помисли.

– Како?

– Драги Стојадиновић – опет се угаси.

– А, имамо ми да разговарамо, нас двојица. Нећете ви то
тако са вашим новинским вицевицама да ми се извлачите. Имам
ја доказе за Вас да сте били директор *Новой времена* за време ра-
та, да сте писали чланке...

Спусти главу и виде изразито црномањастог човека у уни-
форми, живих очију које севају.

– Шта ова будала – помисли – има мени да говори шта сам
ја чинио за време рата, да ме плаши нечим, кад знам шта сам
радио.

Подигне главу да што боље усправи врат. Кораци стадоше
да се удаљавају, а брица настави да певуши.

Два дана касниј, Драги је одведен код другог иследника.
Циганин је седео за столом, имао је дактилографику.

– Седите. Сада ћемо да почнемо све испочетка. Као прво,
како сте мућкали онда у Доњем Банату, на изборима 1938. го-
дине? Ти си, као, добио гласове за народног посланика, и то
већином од 91 посто?!

Иследник је после постао доктор наука. Његову дисерта-
цију објавио је Савез удружења правника Југославије (Београд,
1966, стр. 276), *Систем извршења казни лишења слободе у Југо-
славији*.

На дан хватања Драже Михаиловића, Драги је из Главњаче
пребачен у Ђушину улицу.

Тридесетак година касније, сећао се 13. марта 1946. године:

„Опет један од тих мало чудних догађаја, случајева. Тога дана, око девет сати пре подне, имао сам један сланик и со ми се проспе. Како сам и зашто ја то протумачио да ћу тога дана да идем, не знам. Али толико сам био уверен да сам све ствари спаковао, спреман да кренем. После једнога сата, упада у моју ћелију командир и каже: „Спреми ствари, ти ћеш да идеш одавде.” Ја кажем како имам ствари спремне. „Ко ти је казао да се спремаш?” „Није нико.” Дефакто, нико ми ништа није казао, али ја сам знао да ћу тога дана да идем. Има тих појава, тако узгредних, споредних али симптоматичних.

Онда сам изашао први пут после осам месеци на светлост дана. Било је јако сунце, које ме је толико забљеснуло, да сам морао да зажмури, нисам могао да гледам. Покрио сам очи рукама и ушао у неки цип.”

Војни суд осудио је Драгог на смрт, али му је после жалбе казна замењена за 15 година робије. Издржао је девет година затвора у Сремској Митровици и био пуштен 1953. После више молби, крајем 1955, одобрен му је исељенички пасош, с тим да се више не врати у земљу.

У Буенос Ајресу је поново почео да се бави новинарством као главни уредник у листу свога брата, др Милана Стојадиновића, *El Economista*. Овај недељник се сматра најбољим листом те врсте у Јужној Америци – аргентинским *Financial Times*.

Написао је скраћену верзију мемоара свога брата на француском језику којим је одлично владао, јер се за време Великог рата школовао у Француској. Он је, такође изванредно, говорио и писао на немачком, шпанском и италијанском језику. Пошто је део својих студија провео у Лондону, владао је беспрекорно и енглеским језиком.

Умро је у Буенос Ајресу, 27. маја 1985 – од срца.

Промисао је, пре тога, довео Драгог у Лондон, у госте код сестричине. Зет није био лењ, напротив, један од највреднијих људи које смо имали! Он је чак на три дана одложио одлазак у

болницу – (имао је упалу плућа) и радио! Укључио је свој магнетофон и натенане, мало по мало, више од двадесет сати разговорао са жениним, па и својим ујаком, и све снимио на траке. Кад су њих двојица помрли, Љиљана Пекић је најпре, само за себе, слушала разговор два човека које је највише волела. Онда је одлучила да све стави на папир. Тако се појавила књига *Борислав Пекић, Време и ново време*, коју су приредиле Љиљана и њена кћерка Александра Пекић, Београд, 2013, стр. 376, а објавио *Службени изласник!*

Промисао је баш био службен, као и увек!

Остао је утефтерен њихов дијалог.

Борислав Пекић: Све укупно молим те, колико је трајало саслушање?

Драги Стојадиновић: Девет дана и три код оног првог иследника.

Борислав Пекић: Моје ислеђење је трајало девет месеци, од којих шест месеци сваке ноћи. Замисли, молим те!

Сачуван је не само њихов разговор, већ и разговор два сужња из скупне собе у Ђушиној улици, кад су у њу ступили тужилац и његова жена:

– Ово ми је сестра!

– Ко ти је сестра?

– Милка Минић! А то ми је зет!

– Како ти да лежиш овде, а они су на власти?

– Тако, отишли смо на две стране! Ја сам њу спасавао. Била је у партизанима. Лежала је у затвору 1941, 1942, у Чачку! Мајка је стрпана после у логор због ње! Онда сам молио Аћимовића за њу, као и Радоје Јанковић (била му је школска другарица). И успели смо да је пусте на слободу!

Кад су га угледали, Минићи су окренули леђа и изашли из ћелије. Реч нису проговорили.

Душан Јанковић, Милкин брат и Милошев зет, био је новинар. За време рата уређивао је стрип *Мики Маус*. Био је у ло-

гору, једно време. По уласку партизана у Београд, ухапшен је и ликвидан. Имао је 34 године.

+ + +

Мила се вратила у родно село, подно Венчаца.

Љубицу су прихватили њени рођаци из Новог Сада. Поживела је годину дана код њих. Сахрањена је на Новом гробљу, у породичној гробници.

Мила није имала више шта да тражи у Београду. Остала је без посла, није имала кров над главом, а свако следовање (чувене тачкице) њу је заобилазило.

Миливоје и Душан имали су приступ за снабдевање и у дипломатским магацинима, како су их звали. Преселили су се на Дедиње у вилу једног предратног издавача, која је била конфискована. Живели су на високој нози. Милици се све то није допадало. Она је, још као дете у њеном Степошу, слушала од бабе да је *ошѣшо ѣроклейшо*, па је стрепела у тој вили. Имала је утисак, ноћу највише, да је неко невидљив у кући. Понекад је чула и кораке на степеништу. Сан, ионако слабашан код ње, малтене је изгубила. Дремнула би мало пред зору, па устајала сваког дана све уморнија и слабија да у туђој кухињи спреми доручак. Није издржала. Узимала је све јачу терапију и на крају завршила у душевној болници затвореног типа. Душан је редовно долазио у посету. Копнела је међ' тим несрећним пацијентима. Свела је на Ђурђевдан 1948. По њеној последњој жељи, сахрањена је између оца и мајке на сеоском гробљу. Био је и поп на опелу. Миливоје и Душан су испратили погребно возило на њен последњи пут и нису ни дошли на сахрану. Споменик од беловодског пешчара, са нешто биљних преплета у камену, и данас стоји на њеном гробном месту. Камена патина одавно је полегла епитафом, али повећи крст још се може видети.

Миливоје се оженио удовицом првоборца, народног хероја, који је погинуо на Сремском фронту. Друга жена имала је високе школе и била запослена у војном министарству. Хонорано је била дактилографкиња Суда части на Београдском

„Идеје комунизма-лењинизма не познаје и нема жељу да их упозна”, куцала је са десет прстију, како би што пре завршила посао и вратила се на Дедиње. Живот у вили њој је пријао. Тајанствене кораке ноћу никада није чула, а у кухињу није ни улазила. Кувао је Миливоје.

76

Маџарско гробље, почивали су њени рано преминули родитељи. Мајку није ни запамтила, а оца се сећала као кроз маглу. Кошчати човек са најлепшим осмехом умирао је у гостинској соби, кад јој је било шест година.

Професор из њеног села, Миланов саговорник из Албанске голготе, одавно је умро. Почивао је крај њених родитеља. Његови су овде од старине имали гробно место. Села би на повећи углачани камен, може бити кућни праг из старог града, басамак, који је ту крај њихових гробова вирио из траве и гледала село у подножју, са нешто мало нахерених кућа, па подизала поглед ка Венцу, и свему што се тамо далеко није могло видети. А слушала је о том далеком свету само од Жени Лебл. Млада новинарка, коју упозна у скровитој кући иза врбничке цркве усред рата (Јованка Лазић, звала се тада), једина је долазила из Београда да је посети.

– Судбина – шаптала је крај гробова.

А онда се присећала свега, па и онога шта је професор, са дивљењем, казивао о Павлу Бакићу.

– Пре него што је морао пред Турцима да пребегне у Угарску, држао је педесетак села у околини Венчаца.

Имао је најлепшу паперту у Србији. Зидана је и украшава на тесаницима од кречњака и сиге, у преплету са опеком и венчачким мермером. Из ње се ступало у лађу храма. Била је то троапсидна грађевина са основом у развијеном уписаном крсту. Њени масивни ступци носили су куполу, а можда их је било и више. Пре Маричке битке је фрескописана. Видео сам један делић фреске са ликом светитеља, коме десно око није сачувано и имао утисак да у његовом левом оку извире снага уметниковог сјајног рада. Остао свети човек без једног ока, па му се све скупило у другом!

Колико је само пута по зараслом деспотовом граду покушавала да нађе то једно око!

Прекрсти се па упали три свеће и пободе их у земљу. Пољуби споменик, па седе на старински углачани камен крај гроба.

– Могао би бити праг из припрате – помисли.

У паперти, припрати – како је још називана, некада давно стајали су хришћани под епитимијом. Ова грчка реч чита се као жудња, пожуда, ако има за четврто слово фиту, а ако је то тав, онда има значење забране. Свештеник је вернику, као што то чини данас офталмолог, одређивао диоптрију. Онима који нису могли распознавати голим оком видљиву разлику између ова два слова одређивао је епитимију, као наочаре. Диоптрија се, као и данас, мерила по величини слова. Онима који нису видели ситна словца следовала је мања, а осталима, (било је ту и оних са најкрупнијим словима) већа епитимија. Грешна дела из пожуде кад се ставе наочаре, како би се око привикло на њих, искајавана су забраном причешћивања на одређени временски период (зависно од величине непрепознатих слова на прегледу). Покајник је долазио у цркву на службу, али није могао ући у лађу цркве. На очиглед свих, стајао је у припрати. Паперта је била контумац, кроз који се улази у Царство!

Мила устаде са камена. Погледа у све те брежуљке у даљини, покривене небеским платном са нешто мало облака.

– Све ово даћу ти, ако паднеш и поклониш ми се! – зачу.

Од недавно је почела да чује гласове. Стресе се као сламка на развигорцу од страха, јер их прву пут зачу и овде.

Прекрсти се, па клекну на мокру земљу, киша је падала сву ноћ, и пољуби маховину по сред споменика.

Ветар дуну и угаси свеће. Овде, на ћувику, увек дува.

Мила, Мијајлова унука, сахрањена је на Маџарском гробљу, крај њих, неку годину касније.

Миливоје је доживео дубоку старост. Жена га је надживела. Она је предложила, а Душан прихватио, да се Миливојево тело кремира. Себи је тестаментом наменила, а син из првог брака извршио, па је сахрањена у Алеји народних хероја – крај свог прводорца.

+ + +

Душанова унука ради у једној лабораторији у Паризу. Миран је то део града. Велика дворишта, куће које подсећају на мале виле, и леви паркови колико до јуче били су најлепше место за живот на свету (тако је и Југослав, Душанов унук, у авиону кад полетеше Зорани са сетом описивао све што су доле оставили). Он је банкар. Она је почела на лабораторијским уређајима да ради дијагностику употребом ланчане реакције полимеразе. Сада је признати истраживач, цене је на послу, па ради на развоју компактне верзије молекуларно-дијагностичких уређаја, како би људи могли да се тестирају у лошије опремљеним клиникама, па чак и код куће. Пројекат који је патентирала, на коме већ дуже ради, јесте брзи тест (петнаест минута) на узорку капи крви – за откривање антитела, које људски организам прво устроји када се деси инфекција.

+ + +

Посече се. Крв, подно гркљана, цурну. Остави бријач на лавабо, па узме памучни туфер. Стисну раницу и загледа се у огледало. Косу је редовно фарбао, али је ње било све мање. Виосоки записи открили су старачке пеге по темену. Обрве су још биле црне. Склони туфер, па отвори огледало и нађе јод. Закрвављени памук баци у кантицу крај бидеа. Узме нови па га добро натопи и врати на рану. У огледалу опази да се и горе, код виличне кости, мало засекао. Однедавно руке су почеле да му дрхте, али он се није дао. Сваког јутра се бријао. *Радио Београд* најави вести. Без њих није могао. Био је сам код куће.

Опази длаку да вири из носа.

Оне су му највише сметале. Левом руком прихвати десну па приђе ноздрви са сечивом. Заустави дах и покуша да је што боље осмотри у огледалу. Имао је посебне маказице за њих. Купио их је у Истанбулу, код старог бисерџије из центра града. Волео је да пазари код њега. Били су то уникатни предмети ручне израде, којих је све мање могло да се нађе у Београду. Овде је купио златан ланац, са копчом налик глави звечарке, који

је увек носио. Поручивао је и вотивне предмете са угравираном змијом. Мајстор је показивао знаке чуђења, али је прихватио да ради нову отровницу. Најдуже је радио кобру на сребрној кутији за дуван, у позлати, на поклопцу, упадљиво велике главе.

Спикерка отпоче читање вести:

– Градоначелник Београда Војислав Михаиловић...

Он се трже и склони од огледала, па уђе у дневни боравак не слушајући даље шта она говори и угаси радио.

Склони памук са врата, па виде да још има крви. Приђе ладици и отвори фиоку. Дуга деветка је била на свом месту. Врати се у купатило, баци туфер у канту и стаде пред огледало. Кап крви се опет јави на истом месту. Учини му се да и горе, код виличне кости, крвари. Указа му се, као сваког јутра, исти лик у огледалу. Он главом и брадом. Као да га нису ошишали и обријали оне ноћи. Дража Михаиловић – гледао га је некако одсутно, али је био ту! Крагна на његовој белој кошуљи још је имала кап усирене крви.

– Остави ме! – повикао је Душан из свег гласа, па придигао цев на теме главе и пуцао.

КЊИГА АЛЕКСИНА

Мијајло, на трен, остаде без бола. Своје кости, изнурено тело, из птичије перспективе лепо је видео у соби. Прота Аврам је клечао крај леша и плакао:

– Ђунисијо, Свети Романе, Јаковче, Света Недељо, Стеванче, Свети Несторе, Манастирче, Света Петко, Липовче, Свети Николо и сви свеци са Мојсиње, подајте мир души његовој – молио је.

– Алекса! – повика. – Можеш да уђеш – прошапута.

Врата се отворише и у собу бануше Милан и Алекса.

– Оче! – завапи Милан, па притрча мртвацу. Груды, још увек снажне, прислони на очеве, па га загрли. Куцање његовог уздрхталог срца, по леденим Мијајловим плећима, постаде пребрзо. Осети јак бол у грудном кошу.

– Стриче, мој добри стриче! – кроз сузе је понављао Алекса, који је још увек стајао на вратима. – Не стиже да видиш ни твоју Врбницу, а камоли Мојсињу!

Мијајло постаде свестан тога да он њих може видети и чути, али они њега не! Осећање крајње усамљености и беспомоћности као да попуни празнину коју остави бол кад одступи од њега.

Бањски лекар је био брз. Хитро је ушао у собу са мртвацем. Алекса и прота подигоше Милана са Мијајла. Лекар је рутински установио смрт.

Мијајлу се сад указа светлосни тунел. Ушао је у њега и путовао, чинило му се, даље од Новог Зеланда, а за краће време него до амама у дворишту. Пошто изађе из њега, на светлост без краја и почетка, приђе му Миа.

Била је иста као оне ноћи кад се први пут скинула гола пред њим. Умивена и чиста. Невина, са младежом под десном дојком.

Загрлио ју је снажно, као никад.

После су заједно гледали Мијајлов животни филм, као на великом биоскопском платну.

– Тада сам те приметила – рекла је, пошто Мијајло ступи кроз капију у унутрашње двориште контумца.

– Плакао сам кроз Карантинију – рекао је он, пред сценом преноса њеног тела са бечког гробља.

– Ех, ти младежи – рекла је, док је гробар са биоскопског платна покушавао да се сети где је видео Немањића.

На крају филма све је било другачије, па и светлост. Платно са једним земаљским животом, налик облаку на небеском своду, полако ишчезе.

Оста само небо, и мирис процветале липе.

+ + +

У епицентру Балканског полуострва смештене су Мојсињске планине. Крушевац им лежи у подножју. Овде се у доба кнеза Лазара настанише Светогорци, који су бежали од Турака. Волели су исихазам, исихију, тиховање уз Исусову молитву: „Госпode Исусе Христе, помилуј ме”. Мојсијева синајска купина што огњем гори, а не сагорева (2. Мој. 3, 2–6); његово виђење Бога, био им је идеал у подвижништву. Непрекидно су понављали молитву, како би им она из ума сишла у срце и својим пламеном разгоревала купину душе. Народ их прозва синанити. Они су планини дали име по Мојсију, а месту у њеном подножју назив Ђунис – по свом омиљеном писцу, Светом Дионисију Ареопагиту. На Мојсињско-послонском комплексу подигли су на десетине манастира, које наука зна по имену Мојсињска Света Гора, а народ је крсти Мојсиња. Један путописац је крајем XIX века у *Сѣаринару* забележио народно казивање да се овде „некада ништа друго није могло чути, до брујање звона и појање светих калуђера”.

Поповићи, стара свештеничка и учитељска породица, Мијајлова родбина, живела је у оближњем селу.

Прота Радман, чукундеда Мијајлов, који дође са Косова у Врбницу, роди свештеника Спасоја. А Спасоје, прадеда Мијајлов, роди Петра. А Петар, деда Мијајлов, пре него што се замо-наши и обнови Велуће, роди Мијајловог оца и браћу његову, свештенике Петронија и Јована. А Јован, стриц Мијајлов, роди проту Јосифа – Јосу и браћу његову, свештенике Димитрија и Василија, јеромонаха Авакума и архимандрита Макарија. А Јосиф – Јоса, Мијајлов брат од стрица, роди Алексу.

Оне ноћи кад је Мијајло ослоњен мокрим леђима о липу разгледао младеж на лицу покојника, пошто га са реке изнесе на ћувик са гробовима, у Врбници је била права драма.

+ + +

– Нећу да бежим! – проговори Алекса.

Молитве пре спавања одавно је прочитао, али сан му није долазио на очи. До њега се у кревету скупила Драгиња и не дише. У колевци дете заплака па се умири.

По соби титрају пламичци светлости из старог сребрног кандила пред иконом Светог Николе, који својим благосиљањем кроти узбуркано море по коме броди једна лађа. Крај треперавог жишка светлости, што плови кандиловим уљем ношен својим сплавом, о клину на зиду виси стари епитрахил извезен злаћаним концем. Икону своје крсне славе, породични епитрахил и лепо сребрно кандило у Врбницу су Поповићи донели са Косова, ношени таласом сеобе. Овде нађоше тихо пристаниште, па вредни, као што их је Бог дао, закућише се, размножише и на темељу старе богомоље, крај реке Пељеуше, подигоше Цркву Светог Николе.

Старији укућани приповедали су породично предање о њиховом далеком претку који се, пред Косовску битку, заветовао Богу да ће синове слати у свештенике. Он је прележао заушке као момак, па није могао имати порода и због тога је десет година туговао са својом женом и Господу се молио да им подари дете. Једном, док је на њиви пластио сено, наишао је

туда путник намерник, назвао му Бога и затражио нешто за јело. Кад је полазио, странац се представио као хаџија који се из Јерусалима, преко Свете Горе и Дечана враћа својој кући на Мојсињи. У знак захвалности што се лепо освежио и ручао, ходочасник је оставио шест зрна грозда од лозе Светог Симеона из манастира Хиландара, која лечи бездетност супружника. Приповедало се да је овај путник, заправо, био анђеолоподобњи, а да су оних шест пуцета грозђа знак да је њиховој породичној лози Бог одредио да шест векова рађа свештенослужитеље. Наследно, са колена на колено, излазише из њиховог дома попови, па их народ прозва Поповићи.

– Да сам ти барем име извезла! – јави се Драгиња.

Највећа реликвија у кући био је стари, добро очувани епитрахил од свиле (купљене у оно срећно време кад су Дубровчани доносили робу из целог света). По њему је злаћаним концем било извежено педесет имена, која се назираше у полу-тама. Над њима, србуљском ћирилицом, плетенију словес и изради иницијала вешта рука извезла је: „*Помјани Госѡоди свјашченики своја во царсѣви Твојем!*” Била је то лоза свих попова из куће Поповића. Епитрахил је ношен једном у животу, на дан рукоположења, а сутрадан је на њему вежено ново име. Кад се кадила славска икона и он је кађен. А најтежа заклетва код деце у кући била је: „Тако ми епитрахила.” Увек је имало по више његових копија, за не дај Боже. Јер како је који поп умирао, тако су га облачили у свештеничке одежде, као што је ред, са епитрахилом на грудима.

Ко ли се то од старих огреши те испаштамо? – помисли Драгиња.

Вест да су са Серафимом Неготинцем и њен муж и зет јој Станоје Милосављевић осуђени на смрт, донео је синоћ прота Лазар Миленковић из Трњана, када је овуда пролазио бежећи у Приморје. Он је Алекси саветовао да крене са њим, док се и ово зло не истутњи:

– Леко, немој чекати милост од оних који је немају! Зар не убише попа Милоја Петровића и зета му попа Маринка Ивко-

вића, бившег народног посланика из Бољевца! Сад им је прилика! Убиће сваког ко им се замерио од раније!

Драгињи из главе не излази лик покојног деде.

– Прек је био, власт је држао! Да се он не огреши?

+ + +

А њен деда Веселин Ђирковић, иако житељ пепељевачки, био је први градоначелник Крушевца по ослобођењу од Турака – чувени капетан Веса. Јавио се у вечност 14. фебруара 1849. године, како пише на његовој гробној плочи (сахрањен је крај свога брата попа Георгија, иза олтара Цркве Светог Николе у Врбници).

Кад му крв у главу јурне, тај никог није слушао. Причало се да је и архимандрита светороманског Саву знао да у љутини не чује.

– Немој, Веселине, веселио се дабогда! – преклињао га је отац Сава да не сече муслиманску сиротињу кад су, 1832. године, ослобађали крушевачки крај од Турака.

Није вредело. Капетан Веса је са својим момцима убио Ахмет-бега и све његове слуге у Пепељевцу, а бегов конак сравнио са земљом.

– Мене су Турци звали Циган Веса! Шегу терали! Нека их, нек виде сад Црног Весу! – одговарао би Веселин.

Децу и жене није дирао. Није ни могао. А и његовим момцима је бранио. Знао је да онај ко крене на децу, тај више није његов човек, већ слуга крви који је у стању и рођеног оца заклати. „У њих немај вере”, саветовали су још стари хајдуци.

– Ко се не освети, тај се не посвети, тако је писано, мој оче! – говорио је Веса.

За душевност Савину знали су и Турци. И што су више мрзели Весу, то су више гајили поверење у Саву. Зато, кад на Ваведење 1832. наоружана раја из Врбнице дође пред Крушевац, у село Лазарицу, власт затражи Саву да каже вољу народа. Његов предлог да се сви наоружани људи повуку из града ка Нишу, Турци одмах одбише. Али кад им он рече да капетана Весу не може без њиховог повлачења из града убедити да ста-

не, они окренуше ћурак, па пристадоше да предају Крушевац Србима без борбе, али пошто они из њега изађу.

На ову вест, Веса је два товара барута, које је архимандрит Сава донео устаницима као помоћ, потрошио са својим момцима на шенлучење.

– Немој да си и данас циција, оче Саво! – смејао се Веса.

У Архиву Србије у Београду, у фонду Митрополије београдске за годину 1856, под бројем 156, архимандрит Сава остави записано:

Ниједној није заболела љава, ниједна љушка није љукла. Здравно и весело Турци изиђоше без никаквој зла но сас добро. Десет њиховара барутиа доне на мојеј рачуна. Два њиховара у весеље љо-љрошено не за зло.

+ + +

Јесен 1883. године у Србији била је бурна. Предизборна кампања за септембарске изборе заоштрила је до краја стари сукоб власти и опозиције. Изгледало је да земља стоји не пред изборима, него пред грађанским ратом.

Ограничавањем политичких слобода и завођењем полицијских стега законима из 1882. године, створена је напетост и несигурност у Србији. Власт је на својој страни имала целокупну државну администрацију – од Владе до последњег полицијског писара. Опозиција је за собом водила готово сав народ незадовољан државном управом. Зато је власт предузела полицијски прогон противника и отпуштање и премештање са посла непослушних чиновника. Све је учињено и за гушење опозиционе штампе.

Измучен и осиротео у ратовима, народ је посматрао владине људе како богато живе. Зато је на тајним изборима гласао против власти. Ово је био само почетак неприлика и немира у земљи. Следећег месеца избила је у источној Србији народна побуна, која је у историји позната као Тимочка буна. У Београду је 2. новембра издат указ о завођењу ванредног стања и успостављању Преког суда. Следећег дана је укинут Закон о зборовима и удружењима, а неки чланови Закона о штампи су

замрзнути. Трупaма које су упућене у побуњене крајеве одређена је дупла плата. По угушењу Тимочке буне, у Зајечару је 16. новембра почео са радом Преки суд. Одлазак преко границе многим знаменитим Србима био је једини излаз.

Спас у бекству од државног терора потражио је и прота Лазар, парох трњански. Млади учитељ Алекса Поповић доноси одлуку да остане до краја у својој кући, крај супруге Драгиње и сина. Страх од одмазде и стрепња од казне ширила се кроз врбничку ноћ, у слободној и од 1878. године независној држави Србији.

+ + +

Алекса осети умор. Погледа у икону, па се сети како је прошле године седео у Трњану са протом Лазаром. Два дана је пешачио Мојсињском Светом Гором, од Сталаћа до Трњана, па свратио у порту Цркве Свете Петке и нашао проту. Сада њихов трњански разговор дође као утеха у несаници, па лагано отпоче да меандрира Алексиним сећањем.

У Трњану беху процвале липе. Алекси се учини, на трен, да замирисаше у соби. Свега се јасно сети, као да је било јуче. Отац Лазар, лица издуженог, аскетског, са негованом проседом брадом, за своје године изгледао је младолико. Достојанствен човек, одмерен у свему, као да ноћас седе крај њега.

– Знам ти оца, како не бих знао чувеног проту Јосифа! – рече Алекси, кад му он назва Бога и представи се.

– И данас се по Трњану приповеда како он уби Илију Хајдука из Беле Воде.

Митрополит Михаило бејаше епископ шабачки кад је пред њега ступио млади Јосиф Поповић, ђак из манастира Боговађе, са својим игуманом.

О сусрету са будућим митрополитом остарели Јосиф причао је више пута својој деци.

– Игуман је замолио владику да ме замонаши!

– Како се зовеш? – упита ме он.

– Ја му кажем.

– Одакле си?

– Ја му одговорим.

– Колико ти је година, Јосифе? Од када ниси био у Врбници?

– Имам двадесет година и десет година нисам био у родном селу.

– Кад си, кажеш, из Врбнице, познајеш ли попа Јована, попа Петронија и попа Димитрија?

– Како не бих знао! Поп Јован ми је отац, поп Петроније стриц, а поп Димитрије рођени брат.

Владика се дубоко замисли, мало поћута, па изусти:

– Еј, Јосифе, Јосифе, дете моје! Да ја сада теби нешто кажем. Знаш ли да су ти умрли и брат и стриц, у року од шест дана, и ми смо те по целој Србији тражили да те обавестимо о томе!

Него, нећу да те замонашим! Одмах иди кући, па се јави поп Мини Дуњићу у Стопању и поручи му да сам наложио, да ти нађе добру девојку и да вас венча. После дођи у Шабац да те започим и дам књигу синђелију за парохију твог покојног брата, е да би продужио вашу свештеничку лозу.

– А шта би данас од вас било, јадници и црни несретници моји, да сам се ја тада закалуђерио? А? – у шали је, кроз смех, деци говорио прота.

Поп Мина је оженио Јосифа лепом девојком, Даницом Новаковић из Бресног Поља, масаџиком, која је у мираз донела, уз девојачку спрему, тридесет хектара земље и читаво богатство у злату и готовом новцу. Тако је Јосиф постао врло имућан човек, један од најбогатијих у крушевачком крају. Запопио се 13. јула 1856. године и служио у врбничкој цркви као педесети по реду свештеник у породици.

Својом женидбом он се силно замерио неком Илији Хајдуку из оближње Беле Воде, који је Даницу желео за себе, па реши да је отме од мужа. Једне ноћи, са још четири разбојника, он дође пред кућу Поповића. Јосиф је на време зачуо псе како лају и успео да се сакрије у бачвари. Имао је револвер у рукама, док је кроз рупу на храстовим вратима осматрао шта се догађа

у дворишту. Кад се Илија појавио у његовом видокругу, Јосиф је кроз рупу од издијеног чвора у вратима протео цев од оружја и запуцао. Био је то погодак право у срце! Отмичари се дају у бекство. Јосиф је могао да изађе из склоништа. Имао је шта и да види! Беловођанин беше висок преко два метра, а браду је носио дугу до појаса, да човека страх ухвати само кад га погледа! Хајдуци су сутрадан дошли да моле за тело мртвог друга. Јосиф им је дао чергу како би га однели из авлије. Од тада су лопови у широком луку заобилазили његову кућу.

– Немој чекати Леко! – савет проте Лазара, по ко зна који пут, прође Алекси кроз главу.

+ + +

Нека топлина наједном проструја Драгињиним телом. Сети се првог сусрета са Александром. Њеног мужа сви су звали по надимку – Алекса или Лека, а за њу је он био само Александар.

Пролетос, на Светог Романа, као и увек био је велики сабор у Манастирку. Летње жеге беху при крају, па је народ по јутарњој свежини пристизао подно средњовековног града на Облој чуки, кога подиже Милош Обилић.

Алекса беше учитељ у Сталаћу, а причало се да ће од нове школске године прећи да ради у Врбници. Браду још није имао. Богословију је у Београду завршио, па на сабор дође у оделу по престоничкој моди. Драгиња запази његове плаве очи и густе црне обрве. Имала је деветнаест година. Абација јој скроји одело за сабор, по сељачком кроју, а сестра уплете плетенице. После службе у цркви, њен брат, врбнички свештеник и сапарох проте Јосифа, упозна је са Алексом.

Сабор Турцима никада није био по вољи. Трпели су га, а често и забрањивали. Једном су банули овде и стали да сабљама секу рају. У општој бежанији, поп је трчао ка једној узвишици где га аскери сустигну и одсеку му длан, па то место прозову Попова шака. Несрећни свештеник је наставио да бежи. Тамо

где су му одсекли руку, то место зову Попова рука. А онде где су му одрубили главу – Попова глава. Сељаци су га сахранили недалеко одатле и над гроб ставили један камен, а место крсти-ли Попов гроб.

Парох врбнички Богољуб Јосић (1892–1961) у *Сјоменици*, која се чува у Цркви Светог Николе, оставио је записано: „Ја, кад сам био млад, пролазио сам поред Милошевог Града који се тада дизао десетак метара и далеко се видео. Али сељаци су, доцније, раскопали зидине и камен продавали на државном друму. Пре осамдесет година грађена је школа у Врбници, па су сељаци растурили Град и од тога камена саградили школу. Зидови Градишта и сад постоје, али су мали”.

Драгиња се окрете на другу страну кревета, тако да је сада гледала у колевку. Опет је била забринута. Сети се деда-Веси-ног лика на самртном одру, у гостинској соби. Над његовом главом гореле су свеће. Више то није био онај човек кога је зна-ла. У ковчегу је лежао старац воштаног лица, немоћан да отво-ри очи.

Баба му је шаптала:

– Е, мој Веселине! Живот се час протне и прође! Лепо сам ти говорила: Батали се власти и народа, господару. По’итај својој кући, деца расту без оца!

Уморну Драгињу савлада први сан.

+ + +

У Трњану је сунце високо одскочило, а прота Лазар и учитељ Алекса седе у порти, под липом, пију кафу и сок од трњина. Чује се само бруј пчела.

– Липа је код Срба и Словена уопште, била свето дрво – от-поче Прота загладан у крошњу препуну цвета. – Народ верује и да ју је грехота посећи. Кад сватови дођу по младу, најрадије на њу прислањају барјаке. Кађење болесника врши се на њеном жару. Ако ли ко од сушице оболи, иде четрдесет јутара под ли-

пу, не би ли оздравио. Око старих цркава и цамија и данас се саде липе.

После Косовске битке овде су многа деца остала сирочићи. Тако је и градом Липовцем управљао малолетни син храброг обласног господара, који је погинуо са кнезом Лазаром. Он се оженио девојком из нашег села. Најлепша Трњанка, како се приповеда, умрла је на првом порођају. Властеличић је сахрани у придворној цркви и заветова се на вечну верност (придворицу с њеним гробом претвори у манастир, а своје властелинство у метох). Пре монашења, од свог двора до храма засадио је липе. Кад су Турци заузели Липовац њега су погубили, а манастир су разидали и од његовог камена подигли цамију. Раја није хтела да иде у нову богомољу – остала је верна ледини с липама и гробовима, коју прозва Манастир Липовац.

Прота се загледа у Алексу, па упита:

– А којим добром ти, синко, дође у ову нашу ратом измучену питомину?

– Јуче сам кренуо из Сталаћа, па преко Мојсиње пешачио од црквишта до манастиришта њених, како би све описао за један часопис из престонице – рече Алекса. – Преспавао сам у манастиру Свети Роман, па преко Светог Нестора стигох у Трњане. Мој професор, Милош Милојевић ми даде овај задатак, јер вели да немамо никаквих радова о овој Светој Гори у срцу Србије.

– Милоша добро познајем – прекиде га прота Лазар. – Његов отац је свештеник. Када је за време рата овуда са својим добровољцима прошао, ноћио је у мојој кући. Скоро ми је послао своја два нова дела и писмо. Цркви је поклонио књигу *Правила свѣтѣ Пейке Параскеве срѣске*, а мени *Майу дившеї заузетїи ѡурскої земљишїи у Правој Срдији добровољачко-ушїаишким, моравско-ѡойличким кором 1876. ѡдине*. У писму ме замолио да име његове покојне супруге Јелене, која је умрла на Свету Петку пре четири године, на Проскомидији помињем. Од чега ли тако млада, у својих тридесет пет година, веселница, умре?

Прота заћута, па стисну усне тако да их сакри у проседој бради.

– Кад су после Берлинског конгреса Милоша ставили под суд, хтедоше да га стрељају! – каза Алекса. – Она не издржа и ту муку, па пресвисну од бола. Била је то мученица од рођења, па и у смрт тако оде. Моји школски другови – богословци *Друјо одељења* за српску децу изван Кнежевине Србије које је водио њен муж, звали су је мајком. Деца из Куманова, Кратова, Вучитрна, Ниша, Лесковца, Кочана, Штавља, Пећи, Прокупља... из Праве Србије; Коњуха, Мартинића, Перовца, Цетиња... из Црне Горе; Требиња, Мостара, Дубровника, Хоћевина... из Херцеговине; Сребренице, Бјељине, Бања Луке, Сарајева, Нове Вароши... из Босне; Сремских Карловаца, Ватина, Сент Ивана... из Србије под Аустро-Угарском, њих седамдесет петоро, у оне две године док је *Друјо одељење* радило, одвојена од својих матера и прерано отиснута у свет, нађоше у госпођи Јелени мајку. Њене песме богословци су радо певали. Мој колега Милан Поповић из Сјенице, кога учитељ Јаков Поповић препоручи професору Милојевићу за богословију, био је најбољи појац у школи. Често је певао Јеленину песму:

Где је слобода? Грешни смо тиешко,

Зіазили смо наше име виџешко,

Здацисмо са нас ѿо виџо ѿерје,

А іде су ѿоке, и руво іде је?

Нико іа неће! Еј! Где се неће,

Нема ѿу добра, нема ѿу среће.

Прота се придиже са столице, устаде и окрете ка цркви:

– Бог да јој душу прости!

Прекрсти се, па се врати на столицу и седе:

– Планина Мојсиња и њена околина пуна је старих цркава и црквишта. Које си ти светиње по њој обишао?

– Само што је јуче свануло, кренем из Сталаћа новом пругом ка Мојсињи – отпоче Алекса. – Кад изађох из села, затекнем Италијане где певају неку своју песму, јер су пробили тунел. Њихов пословођа, који добро говори наш језик, кад ме виде, позва ме да наздравим ракијом са њима. Он ми рече да су радили целу ноћ и да ће железница бити готова и пре рока. За-

дивљено сам гледао пролазећи кроз шуму дрвених греда, што подупиру свод тунела, како онолико брдо прокопаше.

Насупрот јужног уласка у тунел, испењем се на једну зараван. Са ове терасе, преда мношвом се указа Јужна Морава како меандрира Сталаћком клисуром. Одавно нисам видео нешто тако лепо. Наједном, зачујем као да неко плаче. Онда приметим човека где седи крај темеља старе Цркве Свете Петке. Једном марамом је брисао сузе, а мене није ни приметио док му не приђох на два-три корака. Кад ме спази, он нагло устаде и приђе рушевини припрате, иза које су се назирали темељи једнобродне цркве са полукружном олтарском апсидом, па некако заустави сузе и врати марамицу у џеп.

– Пробише ли тунел? – упита ме на добром српском језику, кад се мало прибра од узбуђења.

– Јесу! – рекох, али он се нимало не обрадова, већ закорача црквиштем, па ступи у порушени олтар. На месту где је некад био Свети престо, лежао је један крст од црног камена лисника са изрезаним Распећем и натписом *ИС-ХС-НИ-КА*, нађен у рушевинама ове богомоље. Силан свет због њега долази о већим празницима. У Сталаћу се верује, да он помаже кад се невољнику на болно место прислони. Узмем крст и метнем га странцу на груди.

– Србин сам ја и потомак војводе Пријезде – проговори. – Моји преци су пред долазак Турака напустили земљу, па се настанили у месту званом Богомоље на острву Хвару. Као успомену на стари крај, чували су мач војводе Пријезде и своју веру под влашћу Млетака, Аустријанаца и Француза. Митрополит дабробосански, крајем XVI века, пресели се из Бање у Дабру, у манастир Рмањ на тремеђи Босне, Лике и Далмације; па игумана Крке, кога је бирао народ, овласти да му буде заменик. Моји преци су више пута бирани за игумане.

Млеци су преко грчког владике, који је био веран Цариградској патријаршији, вршили притисак на моје претке да се најпре приклоне Грцима, а затим поунијате. А кад је власт прогнала владика Симеона Кончаревића, (проту бенковачког кога је народ извикао за епископа, а по наредби пећког патријарха, хиротонисао митрополит дабробосански и устоличио за

српског епископа у Далмацији), игумани манастира Крке остадоше да чувају веру. И Аустрија је после знала да одбије да призна од народа изабраног владику српског Ивковића, али су ту били моји преци да воде вернике и не пристану на унију. У другој грани наше породице чуван је војводин мач, па су из ње стасавали војници. Из захвалности према једном мом рођаку, што му је живот спасао, Наполеон је испунио стару жељу наших игумана, па је у Далмацији основана српска епископија и богословија о државном трошку. Тада се моји настанише у Шибенику, седишту епархије, како би владики Краљевићу помогли. Али Аустрија, убрзо, поврати Далмацију од Француза па продужи по старом, а за унију задоби и владику Краљевића. Он доведе из Галиције унијатске свештенике Русине да отворе богословију у Шибенику. Мој деда је покушао атентат на Владика и убио једног од русинских професора, па морао да бежи са фамилијом у Пијемонт. Садашњи владика далматински, доктор Стефан Кнежевић, више пута је позивао мог оца да се вратимо. Отац остави мајци и нама да одлучимо, а нама се није враћало. Пред смрт ми рече, да је писано како се имамо славно вратити у град Сталаћ. А онај ко то дочека, нек изађе изнад села код Цркве Свете Петке. Тамо ће наћи један камени крст са уклесаним Распећем. Кад се буде њему поклонιο, откриће му се где треба да копа, недалеко одатле, скривницу нашег далеког претка војводе Пријезде. Али оставину ће наћи само ако је сачувао породични завет.

– Знам Петра! – јави се прота Лазар. – Долазио је у Трњане, био у цркви и питао ме да ли се може покатоличени Србин вратити у стару веру? Рек’о сам му да постоји *Чин њримања у ѡправославну веру*.

– Недалеко од Свете Петке видео сам далеко већу рушевину цркве – рече Алекса. – Народ верује да је ово црквиште старије. Ту нађох свеже копане јаме, по некада великој порти.

– На растанку, Петру поклоним један крстић који сам зимус изрезао у дрвету, па обалом Мораве, узводно, кренем даље – настави Алекса. – Нигде стазе. Наиђем на ушће једног кршевитог потока у реку, па пођем њиме верући се преко сте-

на у кориту. После добра три километра планинарења, дођем на извор. Ту, у једној дољи која је сва густом шумом опкољена, лежи Црква Свете Недеље. Тролисна основа олтара надзидана је ломљеним каменом без креча, те се зид већ расуо и готов је да падне.

– За време рата против Турака, ту је био збег сталаћки – рече прота Лазар. – Сећам се добро те ратне године, 1876. Била је рана јесен. Топовска паљба од јутра се чула преко Мојсиње, из правца Великог Шиљеговца. Стари људи саветују да се иде у збег. А млади, оно мало што их не оде у рат, ни да чују: „Победићемо сигурно”, веле, „Да смо сами, па да и изгубимо. Али од Русије нема веће силе на свету.” Око поднева у Сталаћ стиже поштанска дилижанса. Јагодински поштар Мијат, син Павла Нешковића из Бруснице, тако је сиљно гонио коње да су једва издржали пут. Од наглог терања коњи стадоше да ричу као говеда, јер од умора не могу да мокре. Поштар затражи од сељака семе од љуте паприке. Једна баба донесе из свог оцака мало цинки, али паприка беше од дима сва почађавела и Мијат је врати старици. Деда Милоје приђе кобили, па завуче руку у своју кошуљу и извади једну вашку те јој стави у пуждру. Не прође ни два минута, а кобила, надражена голицањем ваши, измокри мутну и крваву пишаћу. На вратима кочије писало је, крупним словима, али се једва видело од наслага прашине: *Једно седиштије на редовном дилижансу од Београда до Алексинца љлаћа се 126 љроша, а на изванредном 10-11 дукаџија цесарских за сва четџири седиштија*. Сељацима ово обавештење ништа није значило, јер слабо ко од њих уме да чита, а пара, углавном, немају. Зато од Алексинца до Београда иду дванаест дана пешице! Из дилижансе је изашла госпођа Јелена, супруга професора Милоша Милојевића, па кад виде да је сви гледају, к’о у чудо, рече:

– Поручио вам је мој муж да овде више ни минут не чекате, у збег да идете.

Старци су се већ били спаковали, а кад Јелена овако рече, онда се видело да су и млади били опремљени за пут. Тешком муком, са децом и стварима, успентра се народ уз кршевити поток до извора.

– По Сталаћу причају – рече Алекса – да овде није постојала никаква црква, док су у збегу били и да је Света Недеља ту касније чудесно стигла из Праве Србије. Било је то пред крај другог рата са Турцима кад су Срби подигли устанак у Кумановској и Прешевској нахији Скопљанске епархије на челу са попом Димитријем Пауновићем, парохом нагоричким и чича Вељаном из Стрновца. Одговор власти био је жесток. Бугарски попови и учитељи тада су искористили прилику да код Турака оклеветају сваког Србина који им је сметао. Зато свештеници, учитељи и виђенији људи из народа тада оставише своје животе у солунској Канли кули, Малој Азији и острвима по Егеју. Аскери су у Цркву Свете Недеље затворили силну рају и довели неког попа Бугарина да им чита опело. Он није стигао ни да запева, јер се црква стала дизати у небо и нестала. Народ је пао на колена пред тим приказом, а поп остао на месту мртав.

Тако дође ова светиња у свој збег на Мојсињи.

– Опраштајући се од Свете Недеље, сиђем кроз поток до Мораве – учитељ Алекса поче нову причу. – Одатле кренем обалом реке и после пола сата пешачења дођем на Дамнићки поток, мало предахнем и доручкујем, па пођем уз њега. По мојсињској свежини и жубору воде, наиђем на два црквишта. Народ их зове Свети Дамјан и долази овде да се моли Богу за здравље. Замотуљци лековитог биља у црвеном концу висе по дрвећу крај гомиле старог тесаног камена – остатка старих цркава.

– Слушао сам од једног трудољубивог свештеника овакву причу – отпоче прота Лазар:

– Моја прва парохија беше у планинском селу. Прота кога сам наследио рече ми да народ у цркву овде не иде, а држи неке своје обичаје и на причест дође два пута годишње. Деси се да прву литургију служим баш тог дана кад су сви дошли у цркву. После јеванђеља, ја онако млад и пун идеала, почнем да проповедам Христову науку. Мој говор лепо приме и станем се радovati како ћу своје вернике вратити у цркву. Али не прође дуго времена, а моја радост се претвори у још већу жалост. Недељом и празником прошетам селом, видим сви се дали на посао. Од стотину, само је један сељак у празничном оделу. А кад

изађох радним даном у село, видех жене где стоје у празничном оделу, скрштених руку, и разговарају. Завирим у кафану, а она препуна људи. Приђем оним женама, па им назовем Бога и упитам:

– Шта је ово? Зашто беспослене стојите данас кад знам да имате пуне руке посла?

Оне оборише главе, стидљиво смешкајући се, а једна од њих ме погледа у очи, па рече:

– Па, данас је празник! Ваља се!

– Празник?! Какав празник?!

– Миштеровдан.

– Ко вам је казао за тај празник?

– Е, па ми сами знамо за њега.

Онда се укључе у разговор и остале жене, па стану говорити како овај дан морају празновати због мишева да им не чине штету, јер се некима та и та штета догодила зато што су радили. Ја им онда кажем да су оне крштене, а Христос није установио Миштеровдан и да иду, слободно, да раде. Оне ни да чују. Поменем им, како их не могу причестити! Како сам се запрепастио кад видех да се ни тога не боје и терају по своме!

– Недалеко од Дамнићког потока жубори још један поточић, који се улива у Мораву у једној дољи; зову је Шутава долина. Овде леже два црквишта. Већу рушевину народ зове Света Марица – рече Алекса откривајући нове пределе на Мојсињи.

– Јеси ли видео два гроба између црквишта? – упита прота Лазар.

– Нисам.

– Пре три године, кад сам тамо био, затекнем младића и девојку где полажу цвеће на две скромне надгробне плоче. Од њих сам слушао причу о Здравку и Десанки. Били су најлепши момак и девојка у Сталаћу. На сабору у Стеванцу неки Арнаутин исмевао је Десанку: „Кад ћеш мени, да те учиним женом и у праву веру уведем?” Здравко је стао пред њега и повишеним гласом рекао, сви су лепо чули: „Алах не воли насилнике, писано је”.

Силеџија је покушао да извади нож и тако начини нови грех, али Здравко је био бржи. Тако је Мојсиња постала кућа за још једног хајдука. Време је пролазило, а Десанка се није удавала. Турци су пратили сваки њен корак, мада су знали да се хајдук са женом не састаје. После неког времена, на запрепашћење власти и села како то нису знали раније, Десанка затрудни. Родила је копице, које се и растом и стасом издвајало од друге деце. Једном, Турци опколе кућу, али не нађу Десанку. Зато построје чељад у авлији и стану ислеђивати, где је она.

Аскер приђе Павлу, имао је четири године, па га помилује по глави:

– Види што је лепа коса! Нисам лепше досад видео. Ко те тако лепо и где ошиша?

– Тата! – рече Павле. – Код Свете Марице!

Шугава долина само зна какве су све муке претрпели њих двоје, пред смрт на коцу. Власт је забранила родбини да их носе одатле на сталаћко гробље.

– Пређем преко Шугаве долине, па се уз поток Јаковац успењем на једну косу – настави Алекса да прича проти Лазару. – После сата хода дођем у лепу долину у којој тихује манастир Јаковац. Изненадио сам се кад видех усред планине жупно место, лепе ливаде и дивне крушке и јабуке. Седнем да предахнем. Из торбе извадим храну, те ручам наслађујући поглед овом лепом природом. У питомини одмара манастир, као пролазни дар Непролазном, за који народ каже кад се овде сакупи на сабор о Марковдану, да је био најлепши на Мојсињи.

Црква је зидана од слојева тесаног камена, добро печених опека и очуваног малтера. Храм је крстообразан. Олтарска апсида споља је петострана. Уске певнице изнутра су полукружне, а споља тростране. Осмострано узвишено кубе, склоно паду, доминира бродом цркве. Манастир је имао и паперту која је делимично сачувана. Јаковац подсећа на Љубостињу и Каленић, само што није тако раскошан. Живописан је прелепим бојама, али су фреске готово пропале. Делићи ликова светитеља са зидова одају вештог иконописца. Једино је глава Светог Јована Крститеља на тањиру, очувана као да је рађена јуче. Комадићи пластичних украса од мрамора који су укра-

шавали ову светињу, још се могу назрети. Види се да су они насилно повађени из зидова, јер туцани мермер одувек је био код народа на цени као лек који се пије размућен у води!

– Бабе по Србији још крадом обијају споменике и одају се апотекарском занату! – рече прота Лазар.

– Недалеко од цркве – продужи Алекса свој путопис – рачути су остаци манастирског конака. У подрумском делу ових рушевина нашли су сељаци приликом копања блага мермерне делове свећњака и суда за Свету водицу (заклопац са крстом за отварање посуде). Ове свете предмете су бацили, те леже у трави под ведрим небом, а два златна новчића из доба цара Душана и некакву тепсију, однели са собом. По речима свештеника сталаћког, новац су продали у Крушевцу, а тепсију Авраму Миленковићу, сељаку из Мрзенице.

Између цркве и конака има један бунар који је засут камењем. Народ верује да су у тај бунар, пред ропство, калуђери сакрили црквено благо. После су Турци тражили да им монаси кажу где је злато. А кад су они то и под мукама одбили, аскери су претражили манастир. Један од њих се удавио у бунару. Кад су га из воде вадили, из џепова су му испадали дукати. Војници су онда наредили раји да кофама исцрпи воду из бунара и извади благо, а мучне калуђере побацили живе у њега, па затрпали камењем.

Народ прича, да се уочи великих празника, чују звуци црквених песама из засутог бунара.

– Од Јаковца пођем на север преко једне косе и густог шумарка – рече Алекса, па се нагло помери на столици и загледа у гугутку која слете на липу. Онда се окрете проти Лазару и настави: – Једва се пробих кроз растиње и после сат времена хода сиђох у поток Стеванац. Крај његовог извора, у једној маленој дољи, налази се манастир Стеванац. Црква је посвећена Светом Јовану Крститељу. Лети се искупи народ код ње на храмовну славу и проводи време у молитви и игри.

Богомоља је ова слична манастиру Јаковцу. Тесани камен и опека паралелно се смењују са малтером до сводова, одакле наставља само опека са малтером. Спољна фасада је лепо очувана. Осмострано кубе је доста оштећено и сваки час може

пасти. Црква има основу уписаног крста. Певничке апсиде су простране, а олтарска, лепо изведена, споља је троугла. По зидовима се виде остаци живописа који је пропао. Сви мраморни украси са храма и одавде су однесени. Док сам разгледао манастир, дође један пастир који је изнад Стеванца чувао овце. Млад неки човек, а пустио дугу браду. Разговарамо, а он једнако насмејан. Рекло би се срећан човек! Питао сам га, ко је онолике рупе копао око цркве. А он ми каза: „То људи траже благо цара Лазара на погрешном месту, па су упорни.”

– Народ је одувек волео приче о скривеном благу! – рече прота. – Потраге и копање злата по светилиштима и утврђењима не престају. По ослобођењу од Турака, из Америке је стигао и потомак Милоша Обилића, како се представио, па тражио оставину својих предака. Срби – пречани, који су за време сеоба прешли реку и настанили се у Аустрији, долазили су са свежњевима старих мапа закопаног блага. И по Авали се ишло и много копало. Павле Зорнић, после једног копања блага коме је и сам присуствовао, у *Новинама Србским* објавио је стихове:

*Подигла се четири дедака,
Сва четири дијаху једнака,
На Авалу да копају блага,
Што је срицу њином било драго.*

У Смедереву, у то време, живео је неки поп Илија. Он је био страстан ловац на скривено благо. И где год је тражио увек је на нешто наишао, али никад на новац и драгоцености. Али једном пронађе и велику оставу са бакарним новцем, који је имао са предње стране истопљене разне ликове а крмачу са прасићима на наличју. Силно време је утрошио на чишћење ових новчића. Благо није смео никоме да покаже, већ га је закопао у свој забран. Пред смрт је позвао унука и рекао му где је сакрио старински новац. Овај је одмах откопао благо, па се са два-три новчића појавио пред професором Валтровићем, тврдећи да жели да их поклони Народном музеју. „Хвала лепо”, добио је одговор – „италијанске лажне паре не чувамо. Фалсификат је настао у прошлом веку и има га свуда по Европи, јер народ мисли да доноси срећу.”

Близу ушћа Мораве у Дунав лежао је у рушевинама стари град Кулич. Поп Илија је ту провалио свод од велике куле и нашао скровиште ђулади од камена. Књаз Милош је чуо за то и ударио кулук околним селима да све пренесу у смедеревску терсану. Због тога су сељаци дуго проклињали попа Илију.

– И онда је постојао закон да се археолошки локалитети само са знањем власти могу претраживати – рече Алекса, па из цепа свог сакоа извади лист неких новина и узе да чита: – Учитељ Михаило Ст. Ризнић, у једном свом путопису овако описује бригу о старинама у Србији:

У околини бреџа виђаше се неколико сељака на вршају, ње и они, чим ојазиише да ја одох їраду, дођоше и сами њамо.

– Е, мој јосїодине – рече један од њих – доцкан си дошао. Ако ѡтражиши блаїо и осїаве, знај да су їре ѡебе нађене!

– Како ѡо? – уїиїѡах ја смејући се.

– Дође неки сїарац Коле из Ниша са неким ѡлановима у наше село. Пружи кмеїу неко ѡисмо од кайеїана, а кайеїан заїоведа да му кмеї да људе и чини сваку ѡомоћ док он коїа ѡо їраду. Кмеї одреди баш мене да їа водим.

– А ево, у коментару шта он пише – настави Алекса да чита проти:

Блаїо чика Колу и друїим исїїраживачима блаїа цара Радована. Ја до ѡаке їрейоруке нисам моїао доћи. Докле ли ће се у овој земљи їлуїосї їрейїосїављаїи науци? Докле ће какав Коле рушїїи сїрске сїарине?

– Питао сам оног чобанина – Алекса врати хартију у цеп, па настави да прича – а шта ти мислиш, постоји ли скривено Лазарево благо?

Он ми рече:

– Како да не! И то Лазара библијског, четвородневног, и ја знам где је.

– Где је?! – упитам га.

– У нама је самима! Само треба на темељу ових старих храмова нове да озидамо и са молитвом живимо. Тада ће се благо које је у нама открити, јер писано је: „Где је срце ваше, онде ће бити и благо ваше”.

– У мрак стигох, преко Браљине и Церове, у манастир Свети Роман – поче Алекса нову причу. – Вечерња служба беше завршена, па су монаси после вечере били у својим келијама. Трпезар Симеон ме љубазно прими и даде да једем. Рече да су испратили у Студеницу јеромонаха ржанског Михаила, који се овде бавио двадесет дана.

Замолим га да ми отвори цркву како би се поклатио светињи и упалио свеће, јер раном зором, пре јутрења, идем даље Мојсињом. Изађемо из конака, па преко мале порте низ четири степеника сиђосмо у припрату са упањеном воштаницом у рукама. Кад ступисмо у лађу цркве, треперава светлост свеће разли се триконхалним храмом, по ликовима светитеља са манастирског живописа, и откри ретко виђену олтарску апсиду готово једнаку ширини наоса, са изузетно плитким бочним конхама, налик Јаковцу и Светом Арханђелу код Сталаћа. У олтару, Симеон ми даде да целивам велики позлаћени крст, који су скоро добили на поклон. На њему видех угравирано име мог пријатеља Филипа Антоновића Ђаковца, јувелира из Крушевца. У Лазароми светог Романа поклонисмо се његовом гробу, па изађосмо из храма пред манастирску звонару. Овде ми Симеон показа, по месечини, своје дело у порти. Живео је неколико година у манастиру Хиландару и тамо видео да се двориште може лепо поплочати ситним каменом; зато га вади из Мораве и у цаку, на леђима, доноси овде. У послу му је помагао Михаило ржански. Онда ме одведе до места где је турско топовско зрно ударило у зид олтара и није експлодирало. А одатле на десетак метара у порти лежи гроб пуковника Николаја Рајевског, за кога Симеон тврди да је Рус српског порекла. Кад он оде да каже за мене игуману Данилу, седох на клупу под липом и осетих мир у души, као никад.

– Игуман је благословио да преспаваш у горњици, на звонику – трже ме Симеон из размишљања кад се врати. – Имамо госте из Ниша који су већ заузели све кревете у конаку.

Сву ноћ сам слушао из приземља звонаре једног болесника како пева песму: *Еј, Милошу, јорски чобанине/ Ја сам чуо иде јоворе људи /Да си добар јунак од мејдана/Да те нема у шири царевине... Цар се Лазар на смрти разболео.*

Прота Лазар се мало усправи у столици, па се прекрсти и рече:

– Звонару је подигао архимандрит Сава. Овде је на Ускрс 1833. године зазвонило прво манастирско звоно на Мојсињи, после дуге турске забране. Две деценије касније Сава је на месту дрвене звонаре озидао камену, са две одаје у приземљу за сумаседше. Од памтивека њих рођаци остављају у манастиру, а монаси им читају молитве и држе их на строгом посту петнаест до тридесет дана. Зато народ за замишљеног човека вели: Иде ки' луд у Светога Романа.

– У освит зоре устанем, умијем се и изађем изнад манастира – рече млади учитељ. – Јутарња магла беше полегла по Послонској планини. Ношен мирисом шуме и белином рађања новог дана, попнем се старопутином на купасти брежуљак, окупан росом, изнад Светог Романа, где у густом шибљу леже урасли трагови две старе грађевине. Нађох пуно одломака римских опека. Држим да су то били градићи – куле, који су чували улазак у Сталаћку клисуру и сигурност на друму.

Седнем на један повећи, лепо углачан камен у облику квадрата, обрастао маховином, да предахнем. Пред мојим очима тад, из магле што се повлачи ношена благим јутарњим ветром, стаде да израња едемска долина са реком и планином, у даљини. Магла се задржа нешто дуже над водом па ишчили. Онај мир у души што га осетих ноћ пре тога, као никад, на клупи под липом у порти, сад ми се врати. А кад сунце стаде излазити, у себи сам понављао: *Господе Исусе Христче, њомилиј ме.* Река је меандрирала равницом, подно обрешка, огрнута зеленилом шуме.

– Устанем са камена на коме сам седео и спреим се за полазак. На њему тад спазим уклесану реч *искон* – настави Алекса. – Одатле сиђем до манастирских винограда, па пођем преко брда и после три сата дођем у сеоце Малетину. Мештани ми покажу, лепо се види, на брду са друге стране Мораве, добро очувану рушевину старинског града. Наставим пут, меандричном обалом, низводно, па дођем до села Церове и ту преко подигнутих скела за изградњу железничког моста

пређем реку. Одатле се успењем кроз густе шипраг, прилично изгребан, до прекрасног градишта.

Лепше изабрано место за град нисам до сад нигде видео. Ђувик овај, подно планинске косе зване Казаниште, до скоро је био повезан са Мојсињом узаном косом, али је она пресечена железничком пругом како би воз, кад преко моста пређе, дубоко укопан, улазио у равницу трубаревску.

Подно града, река удара у стрменито стење, па се одбија и вијуга даље прелепом Сталаћком клисуром. Као са видиковца одавде се лепо види питомо Горње Поморавље са селима Трубаровом, Ђунисом и Малетином у својим недрима. Недалеко од градишта леже два сеоца: Церова и Мојсиње. Поглед на реку одавде је најлепши, јер она тако меандрира овде да својим коритом гради грчко слово омегу.

Географски положај је идеалан за утврђење, које чува улазак у клисуру. У зидовима града, одмах изнад земље, виде се слојеви старих опека јер је овуда пролазио римски друм, а његови остаци видљиви су подно града. Големе камене плоче са урезаним латинским писмом и бројевима – остацима старих путоказа, могу се још наћи крај пута.

– Ја сам видео један такав камен узидан у темељ куће Анте Петровића из Прђиловице – јави се Прота – али његов натпис није читак.

– Град је подељен на два дела – настави Алекса – горњи, на темену брега, повезан је дебелим зидом и кулама са доњим, крај Мораве. Горњи град има основу правоугаоника и зидове дебеле преко метар и по, са кулама које су при дну грађене од тесаног камена, широких римских опека и малтера од крупног шљунка. Овакву основу зида наставља горњи слој ломљеног камена и простог малтера. Унутар градских бедема, на десетак ари, виде се широка улегнућа у земљи – остаци негдашњих подрума и градских грађевина. Између њих сачувале су се разне воћке по ливади. Са северне стране зидина, крај делимично очуване куле, води узана стаза, утврђена зидом, у Доњи град и на Мораву. Степенице које су биле на стази још се добро познају. Доњи део града има тање зидове, углавном порушене са кулама које су биле знатно мање него оне у Горњем граду.

Поље испод града, крај реке, наспрам села Церове, испре-сецано је њивицама. Овде нађох мештане где обрађују своје баште. Они ми рекоше да су ту, кад су почели орати, пронала-зили темеље кућа, улегнућа од подрума, врхове од стрела, старинске новчиће... Један сељак ме одведе на своју њиву и показа место где му је, при орању, пропао во у земљу. Сад је та рупа за-трпана камењем и грањем. Народ прича да је туда ишао лагум од реке до града. И заиста, лупкањем у земљу од овог места ка граду, чује се друјање шупљине у земљи. Упитам сељаке знају ли шта о свом граду, а они ми казаше:

– А-да, како не би знали! То је стари Сталаћ. Војвода При-језда овде своју верну љубу привати за руку и упита:

О Јелице, ѿсѿѿођо разумна!

Или волиш са мном ѿѿинуѿи

Ил' Турчину диѿи љуба верна?

Сузе рони Јелица ѿсѿѿођа:

Волим с ѿѿобом часно ѿѿинуѿи,

Нећ' љубиѿи на срамоѿу Турке,

Нећу своју веру изѿудиѿи

И часноѿа крѿѿа ѿѿазиѿи.

Ено, са оне стене скочили су њих двоје у Мораву држећи се за руке, кад су Турци у град улегли и заробили силан свет. Непријатељ не би никад отео ову тврђаву да није било издајице Тодора везира. Зато су њему озидали други Сталаћ, доле, на излазу из клисуре, где се и данас налази. Одатле је он управљао читавим крајем и од раје купио данак за Турке.

– Јеси ли био у Сталаћу? – упитају ме сељаци.

– Тамо сам учитељ! – рекох им.

– Е, па видео си да је град од Мораве далеко четврт сата хо-да и да се са куле није могло скочити тако далеко у реку.

Ја се онда сетим да у Сталаћу нико не зна ништа о војводи Пријезди, а о Тодору везиру радо говоре.

– На другом крају долине – настави Алекса свој путопис – чим се пређе пруга, налази се Ђуниско гробље. Усред гробова постоје рушевине старе цркве. Народ је зове Света Богороди-ца или Ђунисија и прича како је она некада била седиште вла-дике и манастир са великом метохијом. Отуда и данас овде

имамо село по имену Манастирско, па поток Манастирски, шуму Манастирска, међу Манастирска...

Крај црквишта затекнем сељаке где копају раку. Земља беше сува и пуна камена. Они ми, уз ракију, рекоше да су то остаци манастирског конака, па их не чуди што су Италијани, кад су радили пругу недалеко одавде, пронашли у земљи затрпане цеви од манастирског водовода, неке старе гробове, камене плоче са уклесаним натписима и глинени судић са већом количином златних и сребрних новчића.

Ђунисија је толико порушена да јој се једва држи камен на камену. Црква има основу уписаног крста са пространом олтарском апсидом. Припрата је била зидом одвојена од лађе храма, над којом је стајало велико кубе. Остаци зидова дебели су преко метар. Зуб времена је ломљени камен, тесану сигу и опеку, који се паралелно смењују са повезом од дебелог слоја малтера. Сељаци ми рекоше да кад се одавде пође узводно Рибарском реком, у суседном селу, постоје рушевине Светог Аранђела са зидовима ураслим у трње и коров, да им је немогуће прићи.

– Слушао сам о тој цркви од овог младог, најшколованијег свештеника у Крушевцу, што пред рат доби парохију и имаше проблема са колегама који су једва богословију свршили, али су, као режимлије држали црквену власт – рече прота Лазар, па се прекрсти. – Успели су код владике да му испослују забрану даљег школовања. Боже ме опрости, као да су у медресу ишли па им у главу ударио онај ајет из Курана, што казује како Алах најбоље уме смишљати сплетке.

Прота погледа у маче које јурећи за лептиром протрча портom, па настави:

– Али он се не предаје. Сад прикупља документа из Архива Митрополије о нашим црквама. Малочас сам узео да читам нешто од те грађе коју сам од њега добио. – Прота се маши цепа своје мантије, па узе свежањ хартије и стаде да чита.

– Ево, како се некад лепо писало:

Ваше високојереосвјашченство, Премилостивиј Архидијаконик!

Народ среза Буџарморавској, а нарочијо ову 27 села кои су к цркви Свејој Аранђела у Каонику до сад ишли видевиши да је иста срушији се јојова и да се чим мало време удари водом иста ни решио је у сајласју са целим народом, среза наведеној, да уместо ове цркве грују сасвим изнова начини, избравши место за истау у Великом Шиљејовцу звано Сџаро црквишије које између њејнаест минутиа од Каоника и десет минутиа од Зебице расџојанија је, а окружавају ја сва остала наведена села у равном расџојанију. Место је ово са свим за цркву удобно и за њемељ њосџојано.

Молбу је писао намесник бугарморавски Стојан Поповић, у пролеће године 1844. – Прота окрете нови лист, показа га Алекси, па рече: – А ево, две године касније, и извештаја протопрезвитера крушевачког Јосифа Поповића о томе како је на Благовести по благослову митрополита Петра *свејиј Антиминс њоржесџвено њоложио* и прву литургију у новој великошиљеговачкој цркви *саборно служио*. – Прота врати хартије у џеп, па настави да прича: – Пре ратова са Турцима, код ове цркве постављен је млади свештеник Аврам Јовановић, народни посланик. Он се храбро противио кнезу Милану, да неке од својих познатих каприца не спроведе у Скупштини. Кад му рекох за невоље најшколованијег свештеника у Крушевцу, он ми рече да је читао код неког светог оца како на свету постоје две врсте људи: људи пчеле и људи муве. Пчела увек иде на оно најлепше, купи са њега медну чистоту и носи у кошницу. А мува на тој истој ливади иде само на оно најпоганије.

– Нажалост – рече Алекса – код нас има и таквих људи на које ни мува неће да слети.

+ + +

Драгиња се пробуди уплашена и знојава из мучног сна.

Петар Јовановић, парох мајдевски, дође јој на сан са својом погуреном мајком Иваном (протиницом Милоја Зебичког), престарелим дедом архимандритом Савом, попадијом Станојком и њиховим синовима Андријом, Драгутином, Мла-

деном, Драгомиром и Милорадом. Пред њих изађе Петров стриц, поп Василије из Ђуниса, у новом фелону:

– Ко је то умро? – упита.

Драгињин брат Иван, свештеник врбнички, се прекрсти и одговори:

– Није опело, брате! Освећење је цркве Свете Петке!

Наједном, указа се мајдевска порта препуна света. Прота крушевачки Јосиф Поповић, по благослову епископа ужичког Јоаникија, освештао је цркву дрвнару; његова десна рука у олтару био је поп Стеван Марјановић, а за певницом учитељ Филип Јовановић, који с њим дођоше из града. Драгиња се обрете под једним дреном у порти, па смотри две гробне плоче: *Овде је положено тело појторучника Мине Илића, бившег главног буљубаше, који поживе осамдесет и пет година. Престави се у вечности 10. априла 1859. године. Овде лежи тело Василија Јовановића, који поживе четвори године. Пресели се у вечности 26. фебруара 1858. године.*

Служба беше завршена, па су уз ручак подизане здравице и певана многољетствија земаљским и црквеним властима, војнству и народу српском.

Прангије запраскаше, па се Драгиња ухвати у коло да игра, сва у белим хаљинама.

– Не ваља ништа што усних ово весеље! – помисли. – Боље да сам погреб сањала!

Усправи се у кревету, па склони мокар јастук у страну.

Црква Свете Петке у Мајдеву има лепе богослужбене књиге из претпрошлог века. Са маргина пожутелих страница могу се ишчитати кратки записи из пера јереја Петра Попова Јовановића. У *Октоиху* он забележи: *5. фебруара 1867. године освештана је светиња Црква Параскева при владајућем књазу Милошевићу Обреновићу.*

Беба у колевци поче да плаче, најпре тихо, па све јаче. Драгиња скочи из кревета, надви се над креветом и узео дете у наручје. Радич се мало умири кад мајка поче да га љуља у рукама, па се стиша и престаде да плаче. Драгиња га приви на груди, па седе на кревет крај мужа.

Алекса се загледао у жену и сина. У грудима осети благи бол.

Неко стаде да лупа у врата. Он скочи из кревета, па хитро приђе прозору да осмотри ко је у дворишту. Пред кућом, по слани, спази свештеника Алексу Поповића из Кожетина, мокрор до голе коже, како покушава да заустави свог клисара Добрашина, да не лупа у прозор.

– Раздићеш га, човече! – подвикну му.

Добрашин стаде као укопан у земљу, па спази да се Алекса појави на прозору и не чекајући да га отвори, повика из свег гласа:

– Муштулук, газда Алекса! Муштулук, до неба! Него шта!

Алекси се диже коса на глави док је отварао прозор. Дубоко удахну свеж ваздух.

– Стигло помиловање, брате Леко! – повика свештеник Алекса, па стаде јурити по авлији колико га ноге носе у мокрој мантији.

Алекси грунуше сузе. Окрене се жени и сину па их загрли и стаде љубити.

У неко доба, он се сети Алексе и Добрашина који, онако мокри и каљави, још беху напољу. Врати се на прозор, па повика:

– Улазите, браћо у кућу! Шта чекате?!

Онда приђе епитрахилу да га изљуби. Подиже очи ка икони Светог Николе, па се прекрсти.

– И синови моји не могу ти се одужити, Господе! – прошапута.

Добрашин стао као укопан. Не мрда. Разрогачио очи и блене. Десна рука му сама пође иза ува, па се почеша. Проговори онако, за себе:

– Е, јесу луцкасти ови попови и учитељи, Боже мили!

Врбницом зајутри.

+ + +

Јуче, после ручка, стигне вест из Зајечара да кожетински жандари хитно нађу Алексу Ј. Поповића јер га је Преки суд осудио на смрт. Они скоче на ноге, не баш тако лагане од јела, па опколе кућу Поповића у Малој чаршији.

Ова породична задруга је од старине бројала и четрдесет до педесет душа. Најстарији Жупљани је памте као највиђенију српску кућу из доба Турака. Три века, без прекида, у њој су ставала у свакој генерацији по два или три попа, па је кућом обично поп-намесник и заповедао. На Светог апостола Луку, 18. октобра 1849. године, овде је рођен, од оца Јована и мајке Јанике, свештеник Алекса Ј. Поповић – старији. По свршетку основне школе и београдске Богословије (коју је са одличним успехом завршио), он је три године био учитељ. У то време, нико није могао постати свештеник док не напуни двадесет пет година старости. Зато су богословци сазревали у учитељском позиву, док су чекали време за црквену службу и тражили девојку за женидбу (кандидат за свештеника се једном у животу жени). Алекса је најпре био пет година јежевички парох, па по молби, 1880. године, постаде други врбнички свештеник, супарох проти Јосифу.

Алекса беше на ручку (Поповићи су славили 22. новембар – Дан ослобођења од Турака), кад жандари бануше у кућу. Престрашене жене су зацикале, деца заплакала, а мушкарци поскакали по оружје. Требало је доста времена да се укућани смире и пристану да Алексу жандари поведу на саслушање, али тако да и они пођу наоружани са њима.

Читаво слепоподне и вече Алекса је пред њима тврдио:

– Ма, нисам ја тај кога тражите, људи! – не желећи да им каже за свог имењака из Врбнице.

Негде око пола ноћи, неко од њих се сети младог учитеља Алексе Ј. Поповића из Врбнице, па одмах крену по њега. На излазу из Кожетина, спазе на путу проту Лазара из Трњана придремалог на свом коњу. Непознати поп на друму, у глуво доба ноћи, одмах им буде сумњив. Откоче пушке и стану тихо да га опкољавају. Прота Лазар отвори очи, па кад их опази, по месечини, онако бунован, престрави се, скочи са коња и стаде бежати. Жандари запуцаше за њим, кад не стаде на њихове повике:

– Стој! Пуцаћу!

Проти није било спаса.

– Удијен у покушају бекства! – рекли су Поповићима, у центру Кожетина, док су оца Лазара, у мантији црвеној од усирене крви, скидали са коња.

У пошту тад стигне телеграм: *Алекса Поповић сћой. Помилован сћой. Сћаноје Милосављевић сћой. Помилован сћой. Се-рафим Нејоћинац сћой. Није.*

Жандари онда ослободе Алексу, па он и Добрашин, што су могли држе, дојашу у Врбницу.

Тешка ноћ се топила. Свитање јави обресе новог дана.
Живот је, у ствари, меандричан!

**КЊИГА МИЈАЈЛОВЕ
ПРАКУМИЦЕ
И ПРАУНУКА**

Драгињин и Алексин унук, Мијајлов праунук, архитекта Милорад Јосић из Београда, син „детета које заплака у колевци, па се умири”, после читања мојих првих књига посла ми писмо:

„Примите много срдачних поздрава како Ви лично, тако и све Ваше колеге свештеници при Храму Светог Ђорђа, где је мој отац прота Радич Јосић провео највише година свештеничке службе и где сам и ја, као дечак, а доцније као младић присуствовао Служби Божјој, палио свеће и секао свој славски колач”.

Нешто касније, Милорад Јосић дође у Крушевац и поклоним ми своје записе о прецима, њихове фотографије и делић библиотеке свештеничке куће Поповић. Било је ту нешто мало старих књига и часописа, које узех да прелиставам. Тако ми до руку дође *Глас епархије нишке, службени црквено-књижевни лист за поуку и црквену књижевност*, под уредништвом проте Тадије Костића, у издању епархијског свештенства, штампан у Нишу 1907. (година трећа, број 15), у коме нађох једно писмо. Оно је стајало као обележивач усред чланка *Језиди, њоклоници ђавола* који је потписао *свешћ. Ал. Ј. П. (м)*.

Алекса више није био учитељ, већ свештеник у Врбници. Писао је о књизи једног врло ученог језуите, истраживача демонизма, који је користио псеудоним *Баџаиљ*.

„Баџаиљ је отпочео своја испитивања почетком осамдесетих година да би, десет година касније, написао обимно дело, у два тома, *Le Diable au XIX siecle*. Вредни аутор лично је улазио у најскривенија светилишта демонопоклоника у Кини, Америци, Индији, сам је све видео, посматрао, изучио, насликао, написао, узимао учешћа у свим могућим тајнама и уопште, имао изглед човека који је проучавао свога противника до савршен-

ства и ступао у борбу противу њега у пуној ратној спреми, са свешћу његових јаких и слабих страна. Батаиљ говори о култу ђавола тоном који не подлеже никаквој сумњи. Главно гнездо демонопоклоника (Луциферита, Паладиста) налази се у Савезним Државама Америке у Чарлстону. Овде је подигнут њихов главни храм, који, да би одвратио пажњу, представља публици не ђаволску, него масонску ложу (капелу) – Али Масони. По Батаиљу, то су већ прави ђаволомољци (дозвољавамо себи да измислимо ову реч у паралели за реч богомољци). Свима је познато да код масона постоји нарочита „реч”, крајња, последња, основна реч, која се, под најстрашнијом тајном саопштава, тек потпуно и у свему посвећеним члановима секте. Ова „реч” као да није ништа друго, него откривање масонске тајне, која се састоји у томе, да се не моле Богу, него ђаволу. У главни храм демонопоклоника у Чарлстону, тешко је завирити странцу. Батаиљ је тамо пуштен у својству „вука у овчијој кожи”. Он је прибавио дипломе на виши положај разних масонских друштава и ови су документи отварали пред њим сва врата светиње мрака и ноћи. Не пуштају тамо просте љубопитљивце, зато што се у храму чува најкапиталнија „светиња” Луциферита, прави Бахомет идол, кога је направио, по предању, сам Сатана, те је предан његовим верним синовима, поклоницима и рите-рима храма. Идол је намештен у засебно уређеној, троугластој соби са најдебљим зидовима и најстрожије чуваној. У ову „светињу светих” има приступа веома мало чланова секте. Батаиљу је пошло за руком да ту завири и он описује овог идола. Бахомет – то је фигура са козјом рогатом главом, људским рукама, крилима на леђима и козјим ногама. Он седи на кугли на којој је спреда нацртан натпис некакав, чудноватим хијероглифима; то је својеручни потпис Велзевула или Балзевуба, генералисимуса војске сатанине. Реч Бахомет вештачка је, она излази из фразе: *Templi Omnium Hominium Pasis Abbas*, то јест Отац светског храма свију људи. Ако почетна писмена свију ових речи: *Tem-O-H-P-Ab*, прочитамо обрнуто, то излази *Varphomet*. Батаиљ уверава, да је слика Бахомета обавезна за све капеле свију друштава и кругова ђаволопоклоника. Сећамо се да је једном извирио у новинама извештај, да овакво друштво пос-

тоји и у Петрограду, да имају Бахомета и да служе ђаволу службу – чувену Црну мису. Разуме се да демонопоклоници имају своју потанко развијену науку. Владика света, по овој науци (тако утврђује Батаиљ, који је читао свете књиге Луциферита) јесте сам Сатана Луцифер. Њему су потчињена четири главна демона: главнокомандујући његовом војском – Базебуб; затим, Астарот, његова жена Астарта и Молот. Ови главни чиновници имају под својом управом цео штаб генерала – седамдесет два демона, оба пола. Ови генерали предводе 6666 легиона ђавола, а сваки легион има 6666 ђавола редова, тако да општа снага и број војске Луциферове, позната његовим обожаваоцима, износи 44. 435.632 ђавола.

Библијски Антихрист, преобратио се код ђаволопоклоница у веома важно дејствујуће лице њихове веронауке. Његова земаљска генеалогичка линија позната је у пуној тачности: 29. септембра 1863. године родила се прабаба Антихриста. По речима Батаиља, то је нека Софија Целдер, ћер једног врло важног масонског чиновника. Кроз тридесет три године, 29. септембра 1896, треба да је рођена баба Антихристова (ћер Софије Цедлер). За још тридесет три године, 29. септембра 1929. године, родиће се његова мати, а кроз даљих тридесет три године и сам Антихрист. Равно тридесет три године после рођења, Антихрист ће се јавити у свету и отпочети земну војну са Богом; 29. септембра 1996. године земна борба биће завршена и поље битке пренеће се на небо, где ће бити одсудна битка између Бога Адонаја с Луцифером. Кроз три године, 29. септембра 1999. године, Луцифер ће победити Адонаја и настаће, најпоследње, давно очекивано од целе васионе, вечно блаженство. Такав је Символ вере ових демонопоклоника.

У међуречју долине Еуфрата и Тигра, знаменитих библијских река, налази се варошица Синцар, престоница малог племена Језида или Изиди, Изидија, чувених демонопоклоника. ПравOVERНИ муслиман, наравно, с негодовањем гледа на ову чудновату и тајанствену веру, јер се Језиди, по њему клањају шејтану-ђаволу. Они имају некакву свету књигу Сохут Шеит, али је странцу немогуће да је види, јер верују – ко је покаже странцу, томе прети ужасна смрт. Батаиљ уверава да они имају

своја светилишта. Једно од њих налази се у пећини – негде у неприступачним планинама Курдистана. Зидови капеле као да су сви декорисани људским костима, а и сви други украси овде су у оваквом загробном стилу. У зиду изнад олтара, смештено је у удубљењу Распеће, али не усправно, него обрнуто, главом на доле. Пред Распећем је жртвеник, пред којим жрец врши службу. Батаил је о томе озбиљно уверавао и чак је у књизи штампао фотографије језидске капеле и службе језидских жречева...”

+ + +

Пожутело писмо, писано лепим рукописом, чувам у својој библиотеци. Радивој Јосић, студент теологије у Берну, одговара на очево писмо у коме му је предочена понуда владика: да напусти своје школовање у Швајцарској, па пређе у Русију, уз то се и рукоположи за свештеника, а што значи пре тога ожени, ако жели да добије њихову стипендију.

Из писма се види да се Радивој дописује са Светим Николајем Жичким (г. др Велимировић, који се налази у Русији) и протом Стевом, ректором Богословије, рођеним братом књижевника Јанка Веселиновића.

„Драги оче Леко,
23. Mai 1910. Jh.
in Bern.

Твоје сам писмо данас добио у коме ми саопштаваш о оним предлозима из Митрополије и Богословије. Изнећу ти у овом писму, које су, по мом мишљењу, добре и рђаве стране њихове, мада си и ти неке поменуо.

Има много ствари које ми отежавају, да примим оне предлоге отуд. Ја сам ти сигурно једном писао да теолошки факултет могу за три године да свршим и докторирам. Мени, дакле, остаје још само две године па да га завршим. Предпоставимо да одем у Русију, онда губим ову годину и још, поврх тога, морам тамо четири године студирати. Дакле, ту су две године упропаштене! И после тако дугог студирања, шта ће бити од мене? Бићу потпуно у њиховим рукама и окретаће ме како

они хоће. А то је баш оно с чиме се не могу помирити. Рећи ћеш ми можда: буди миран, па ће ти добро бити. Али то је готово немогуће. Ја ћу се морати појавити као јавни радник и унапред знам да се с њима нећу моћи слагати. И тада ће бити као са г. др Ч. Марјановићем. Ако останем овде, разуме се, има изгледа да ћу се с њима још мање слагати, али ја ћу се тога ради још боље наоружати. Ја ћу овде упоредо и филозофски факултет свршити и кад ме отуд изјуре, ја ћу онда у гимназију. Ради овог другог факултета (филоз.) требаће ми још само пола године више или у крајњем случају година дана. После тога уверен сам, да се из Русије нећу вратити с таквим богословским знањем с каквим би одавде изашао. То је појмљиво, јер тамо нема слободног духа, не сме се слободно мислити, теологија и њена дела су под црквеном цензуром, а нарочито њихове академије. Ето, све би то тако било. Ја би се и тамо могао служити немачком богословском литературом, али је најтежа ствар са том ђаволом женидбом! Поред оних тешкоћа (ићи с женом тамо) које си ти навео, још је једна већа, а то је: може ли се то, тек онако напамет, за неколико недеља наћи жена са којом после ваља човеку будућност провести? Мени је тај предлог као с Марса пао. Где да нађем жену? Та мени је тај свет готово непознат! У Богословији беше то немогуће, у селу још горе, а на проводације се не смем ослонити. Ја не познајем још ниједну за коју бих рекао да би била ваљана и пасујућа жена. Овај ће се семестар завршити ове године нешто раније због овамошњих великих свечаности, дакле, 15-ог јула (по кат. или правосл. 2. јула), а они ће нас на сваки начин још почетком августа испослати. То је исувише кратко време за тражење жене! То је врло тугаљива ствар и ја не знам шта да мислим о томе! Размисли се и ти добро о томе, па ми онда пиши. Та ствар мора ускоро да се реши – док је још Архијерејски сабор на окупу. Доцније још не може ни говора о томе бити.

Једно је што ме привлачи да примим оне услове. То је стипендија. Ја већ увиђам, да ме ти о свом трошку не можеш даље издржавати и желео бих да ти се што скорије скинем с врата. Твоје мишљење, да тражим стипендију (макар и малу) за овде и да по свршеним студијама примим (ђаконски) свештенички

чин је немогуће у дело привести. Они су попустили у „калуђерењу”, али је велико, велико питање, оће ли тако далеко у томе дотерати и да се не женим и да се не зађаконим и да овде студирам. Они се свим силама труде да натуре у Богословији мишљење да се с теолошким докторатом на западу не може добити служба тамо! Лажу их, да је г. др Велимировић отишао у Русију да поново студира и сврши Духовну академију! То ми пише један од тих кандидата за стипендију, мада сам ја од г. др Велимировића потпуно добро обавештен. Он ће се бавити тамо свега годину дана и то ради упознања с организацијом – конституцијом руске цркве. Уосталом, за годину дана се и не може свршити Духовна академија!

О томе ћу писати г. Веселиновићу, да видим шта ће он рећи. Немогуће ми је, пак, послати молбу (са сведочанством) г. Митрополиту, јер је моје сведочанство на универзитету и отуд га могу узети само онда кад се испишем. А ја не могу ради сумњиве ствари жртвовати овај семестар. Но, ту кад би се хтелo, могло би се на други начин помоћи.

Шаљи што пре паре, јер сам остао без марјаша, такорећи. Још сам се задужио да бих уписао часове и на филозофском факултету. Свега сам тамо уписао часова за четрдесет дана, а требало је више. Због тога ће ми идућег семестра требати више часова да упишем. Најмање се може уписати за тридесет дана и тада се рачуна семестар. Али првих семестара се треба више уписивати, да би се у доцнијим мање уписало и имало више слободног времена за рад”.

Мијајлов унук, прота др Радивој Јосић (1889–1960) је трећи син проте Алексе и Драгиње, а педесет четврти по реду свештеник из породице Поповић-Јосић. Рођен је у Великој Врбници, где је завршио основну школу. Четири разреда гимназије учио је у Крушевцу, а Богословију Светог Саве у Београду. У свим школама био је најбољи ђак.

По завршетку Богословије, 1909. године, одлази у Швајцарску, у Берн, где на Старокатоличком факултету студира теологију. Овде остаје до 1911. године, када школовање наставља на Православном богословском факултету у Черновцима (Буковина – данашња Украјина). Три године касније овде је докторирао са тезом из апологетике, а по други пут је то учинио после и у Берну.

У међувремену, 1912. године, оженио се Живком Јовчић из Крушевца, па примио ђаконски и презвитерски чин. У породичном предању сачувано је сећање како је брачни пар Јосић, док је шетао Берном, успоравао саобраћај, јер су се Швајцарци окретали за њима дивећи се њиховој лепоти.

У јесен 1914. године Радивој постаје суплент Богословско-учитељске школе. Због Великог рата, у лето 1916, преузима дужност администратора парохије у Јагодини и вероучитеља у основној школи. После је предавао у богословијама у Београду и Сремским Карловцима, док није изабран за доцента новооснованог Богословског факултета Београдског универзитета, на коме је предавао тридесет шест година (доцент 1921–1927, ванредни професор до 1937, кад постаје редовни). За време окупације, као непожељан професор, пензионисан је 1942. После рата, предавао је све до године 1957.

Велики је круг интересовања проте Радивоја Јосића и његове научне делатности. Ипак, може се рећи да му је главни предмет истраживања била историја цркве, патрологија, апологетика, историја религије и иконографија. Знао је више светских језика, па му је то много помагало у раду.

До старости је долазио свакога лета у Врбницу и старао се око имања својих предака, где је са браћом подигао кућу на брду Попово.

Радивој и Живка имали су једну кћерку – Ружицу. Она се удала за научника др Гавру Шкривањића, пуковника ваздухопловства и војног аташеа Краљевине Југославије до априла 1941, који је оставио многе написане странице из историје српског народа.

Два унука проте Радивоја, Раде и Мирослав Јосић, данас као успешни људи живе у Канади и САД.

Протину био-библиографију објавили су:

1. прота др Лазар Милин, *Православни аџолоџија Радивој Јосић*, у *Бојословље*, 1965. године.
2. прота др Димитрије Калезић, *Др Радивој Јосић (1889–1960)*, у *Бојословље*, 1980. године.

Прота др Радивој Јосић

Религија ума и религија откровења

Прота др Радивој Јосић штампао је 1925. године у Београду, у штампарији „Свети Сава”, књигу *Религија ума и религија откровења*. Он, уз коришћену литературу, пише и овакве напомене: „Из огласног програма Raymod-a Schmidt-a и Н. Vaihinger-a издавача *Analien der Philosophie*. Циљ је ових *Анала филозофије* углавном неговање ,филозофије да’. До сада су изашла три тома са преко четрдесет дела.”

Ево, неких мисли проте Радивоја из поменуте књиге:

„Познат нам је дух времена у коме живимо. Познато нам је мишљење о ,несавремености’ хришћанског погледа на свет и живот. Али, ово не пишем да угодим духу времена, већ ради одомаћења вечних истина међу нама, које нису везане ни временом ни простором. Ми противницима религије уопште, а особито противницима религије откровења, можемо само скромно одговорити речима Светог апостола Павла: ,Не стидим се Јеванђеља, јер је оно сила Божја за спасење свакога, који му верује’ (Римљ. 1,16).

Са наступањем првих деценија XX века, у ужем филозофском свету почело се све више утврђивати уверење да се филозофија већ дуже времена налази у знаку кризе. Позив и задатак филозофије, да иза света појава тражи објективну истину, данас у веку релативизма, за кога је истина врло растегљив појам, и у веку прагматизма, који не прави разлику између истинитог и практичног – данас, дакле, овај задатак филозофије постаје за већину мислилаца утопија.

Каква огромна разлика између садашњости и времена само од пре стотину година! Филозофија је била централна наука, око које су се остале груписале. Називана је *Краљицом наука*, *regina scientiarum*, и само под њеним скиптром, под њеном дакле владавином, имале су се остале науке развијати. Но баш зато, што је филозофија хтела све да буде, она се је развртком осталих наука расплинула и постала последњом. Метафизика, која је увек чинила језгро филозофије, јер је филозофија увек била и поглед на свет, сматрана је крајњим

результатом филозофирања и стога била понос старијег филозофског света, постала је предметом најогорченијих напада, док напослетку није под ударцима удружених специјалних наука обамрла и као засебна, универзална наука прогнана.

Данашњи век је врло тачно окарактерисан као век специјализма, те скоро као и да нема места за једну општу, универзалну науку. Поједине науке, пошто су се испод управе филозофије отргле, почеле су саме и независно, да свака за себе и из своје области ствара један општи поглед на свет, што је раније искључиво задатак метафизике био. И тако, на место оног почасног положаја, који је раније заузимала, филозофија је искоришћавана од стране специјалиста по разним струкама науке и постала њиховом не само слушкињом већ робинџом. Природне науке су биле прве, које су повеле борбу против филозофије и потчинице је себи. Јер у оно доба наглог полета у развићу природних наука сва је пажња сконцентрисана била на видљиви, чулни свет, и ништа се друго посредством чула није могло приметити до само материја и „гвоздени закони“, који у њој строго и неумитно владају. Стога и свет као целина, посматран само из области природних наука, није могао другојачије изгледати, већ као један огроман механизам у коме се све дешава неопходно и који је само слепом игром атома постао. Стари проблеми метафизике о основу света, о ономе, што је иза природе и иза могућег искуства, проблеми о Богу, бесмртности и слободи, за представнике натуралистичког схватања света престали су уопште бити проблемима, јер су објекти тих проблема оглашени фиктивним, те је према томе и сваки диспут о њима постао беспредметан. Метафизика је овом натуралистичком филозофијом, пониклом на материјализму, потпуно одбачена, те је уз њу и филозофија изгубила сваки кредит у ондашњем ученом свету. Насупрот ранијем филозофском догматизму (Фихтеа, Шелинга, Хегела) јавља се сада материјалистички догматизам, и у другој половини XIX века постао је основом метаморфизирани филозофије. На већ припремљеном земљишту од стране емпиризма, који је тврдио да је у искуству (чулном) једини извор сазнања, појавила се нова филозофија, позната под именом позитивизам. Ем-

пиричке стварности су, према позитивизму, једина полазна тачка филозофије, а појаве и њихове узајамне везе, засноване на неизменљивим законима, једини су предмет сазнања. Стога је метафизика, као наука без научне подлоге, тј. теоријски ненаучна и практички без вредности, презрена и одбачена. Кроз скоро целу другу половину XIX века, позитивизам Огиста Конта и његове школе (Р. Авенарије, А. Рил, Е. Лаас, К. Геринг, Е. Мах, Е. Диринг, Ст. Миљ) је потчинио филозофију, и у њиховим рукама она је била оруђе за утврђење једног новог догматизма – материјализма. Под оваквим приликама, филозофија је била изгубила свако самопоуздање и скоро напустила мисао да одржи своју самосталност. Карактеристична је била за овакав положај филозофије и њену капитулацију појава једног филозофског дела од пре тридесет година. Бечки професор филозофије (раније у Черновцима) Рихард Вале издао је 1894. године књигу *Целокупности филозофије и њен крај. Њена завештања теологији, физиологији, естетици и државној теологији*“.

+ + +

Прота Радич Јосић (1883–1944), у народу познат под именом поп Лала, био је прво дете Алексе и Драгиње. Он је први Поповић који је презиме променио у Јосић, у спомен на свог деду проту Јосифа Поповића, у народу званог поп Јоса.

По предању, био је педесет трећи по реду свештеник у породици. У црквеној служби постигао је највећи чин који једно парохијско свештено лице може да постигне: био је протојереј-ставрофор, архијерејски намесник и старешина Цркве Светог Ђорђа у Крушевцу. Одликован је црквеним одликовањима, а имао је и право ношења камилавке у лила тону.

Рођен је у Великој Врбници 1883. године, где је учио основну школу. Четири разреда гимназије завршио је у Крушевцу. Његов ујак, архимандрит Иларион Весић, у четрнаестој години послао га је у царску Русију, у Кијев, где је у Духовној академији завршио богословске науке. После четворогодишњег школовања, он је тако добро научио руски језик, да је

њиме говорио као да му је матерњи. Био је велики пријатељ руског народа, па се до краја живота дружио са избеглицама које су после Октобарске револуције нашле уточиште у Краљевини Југославији (имали су хор у Крушевцу који је редовно певао, сваке недеље и празника, у Храму Светог Ђорђа). По завршеном школовању он постаје учитељ у селу Мајдеву крај Крушевца, где је при Цркви Свете Петке био парох његов кум, чувени прота Михаило Минић, народни посланик и дуго година сенатор. Још тада, Радич је приступио Радикалној странци у којој је остао до краја живота. Био је одборник општине Крушевац.

Године 1902. догодила се породична трагедија. Драгиња је умрла на тринаестом порођају са двоје новорођене деце, у тридесет осмој години живота. Радич је имао деветнаест година, његов млађи брат Стеван шеснаест, Радивој тринаест, Никола десет, Богољуб шест, најмлађи брат Јосиф непуне две године, а сестра Наталија осам година. Да жалост буде већа, после мајчине смрти, убрзо су помрли и њени синови Петар и Душан и кћерка Ружица. Драгиња је била главна домаћица у кући у којој су живели и њен свекар, прота Јосиф и свекрва Даница. Уследила је и трећа породична трагедија, па је прота Јосиф морао да прими под свој кров и две унуке, Милану и Милену, децу његове кћерке Ане, удате Ваљаревић из Крушевца, јер су им родитељи преминули.

Радич је поднео оставку на позив учитеља у Мајдеву и оженио се, а потом рукоположио и постао врбнички парох, како би његова супруга била главна домаћица. Његов теча, учитељ Крста Божовић из Врбнице (ожењен Лепосавом, кћерком проте Јосифа) испросио је за Радича кћерку свог пријатеља, угледног домаћина Ђорђа Никетића из Кожетина, који је остао удовац и имао пуну кућу деце. Невеста је имала осамнаест година, а по смрти мајке била је тако мала да се пела на шамлицу (малу столицу) како би за браћу и сестре месила хлебове. Радич и Роксанда венчали су се 1903. године, а кум им је био прота Михаило Минић. Више од петнаест година био је капелан на парохии свога деде и супарох оцу. Баба Даница умрла је 1909, а прота Јосиф десет година касније. Даница је, по

својој жељи, сахрањена у гроб рано преминулог, петнаестогодишњег сина, гимназијалца Матеје, а прота Алекса у Драгињин.

Радич и Роксанда су изродили шесторо деце: Загорку 1904, Љубицу 1906, Драгињу 1909, Петра 1913, Милорада 1915. и Радмилу 1917. Драгиња је умрла као девојчица. Радичева браћа су стасавала и школовала се. Било је и таквих тренутака да Радивој затражи новац „под хитно”, а Алекса и Радич га немају, па је у помоћ прискакала Роксанда и од свог девојачког мираза давала накит и дукате. Зато се слободно може рећи да је Радич, уз помоћ своје супруге, на најбољи начин извршио све старешинске послове у кући.

У знак захвалности, прота Алекса је пред смрт, продао свом блиском рођаку Душану Поповићу њиву звану „Попова” са бунаром киселе воде, па новац дао Радичу. Од тих пара купљен је плац са старом кућом у Крушевцу, у Косанчићевој улици, која је срушена, па подигнута нова. Радичева прва парохија у Крушевцу била је при цркви Лазарици, зато је он, док није подигао кућу, становао у оближњој Немањиној улици. Касније је добио парохију при Цркви Светог Ђорђа, где и данас, на каменој плочи *Добројшвора храма*, на првом месту стоји уклесано његово име.

Умро је 15. маја 1944, у својој шездесет и другој години живота. Његова сахрана, иако у ратно време, била је достојанствена. Више од четрдесет свештеника и мноштво Крушевљана, познаника, пријатеља, поштовалаца и бројна родбина чинили су погребну поворку, која је у то доба ишла из цркве до гробља кроз центар града. Сахрањен је на Старом гробљу. Овде почива и његова верна супруга Роксанда, која је преминула 1. јануара 1970, у својој осамдесет седмој години; а ту су положене и кости њиховог сина Петра, краљевског официра и команданта Летеће бригаде ђенерала Драже Михаиловића, који је погинуо у борби са партизанима 27. октобра 1946. у Босни. Његове земне остатке у Крушевац је пренела, потајно, мајка Роксанда. Милорад Јосић, архитекта, својим најмилијим подигао је споменик од белог венчачког мермера. И данас један од најлепших на Старом гробљу.

Најлепши је покрај њиховог гробног места. Исклесан је у беловодском пешчару по нацрту академика Пере Поповића (рестауратор Лазарице, рођен десет година пре Тимочке дуне у свештеничкој породици). На њему пише: „Породична гробница архимандрита Илариона Весића ректора Призренске Богословије”.

Петар Јосић, командант
Летеће бригаде Драже Михаиловића

Прота Никола Јосић (под барјаком)

Прота Никола Јосић (1892–1961) је четврти син проте Алексе и Драгиње и педесет пети свештеник из ове куће.

Основну школу је завршио у Врбници, а затим, као и његова браћа, гимназију у Крушевцу. Матурирао је у београдској Богословији, па службовао у Зајечару као секретар Духовног суда тимочке епархије. Потом се оженио Вукосавом из Бољевца, примио свештенички чин и ступио на парохију у селу Кривељ (источна Србија), где је остао неколико година.

У време када је патријарх Варнава још био митрополит у Скопљу, Никола је постао члан Духовног суда у овом граду, где су му рођени синови Алекса и Драгољуб. По избору за патријарха, Варнава је Николу повео са собом и поставио га, као свог заменика, за члана Великог духовног суда и Архијерејског намесника београдског са чином проте-ставрофора, што је највећи положај који једно мирско свештено лице може да достигне.

У време Конкордатске кризе и тешке болести патријарха Варнаве, Никола је бдио крај његове постеље. На једној фотографији из тог доба, он се види у првим редовима демонстраната.

По смрти патријарха Варнаве, прота Никола је поднео оставку на све дотадашње положаје и ступио у службу при Министарству правде Краљевине Југославије. Тада је министар био Николин пријатељ Лозица Марковић. Он га је предложио за генералног директора свих ратничких гробаља у земљи и расејању (са ког места је, после неколико година службе, отишао у заслужену пензију).

Прота Никола је често долазио из Београда на прадедовско имање у Врбницу. Све док га је здравље служило, волео је да прошета атаром родног села. Остао је упамћен као поштен човек, веран свом народу и цркви, а уз то и као добар супруг и родитељ.

Прота Јосиф Јосић (1900–1966) је шести син Алексе и Драгиње и педесет седми свештеник из куће Поповића. Кад му је мајка умрла на тринаестом порођају, имао је непуне две године.

Основну школу завршио је у Врбници, па гимназију у Крушевцу и Богословију у Карловцима. Потом се оженио Негосавом Китановић из Крушевца, којој је отац био угледан домаћин и дугогодишњи председник бивољске општине.

Прва парохија младог Јосифа била је у Врбници. По наговору своје супруге, он одлази на другу, у подјастребачко село Дворане, недалеко од Крушевца, при Храму Светог Илије. Овде је купио плац и саградио кућу. После неколико година добио је парохију у Београду, на Чукарици, при Храму Светог Ђорђа. Кућу у Дворану је продао и од тог новца купио стан у Београду. За време рата гину Јосифови синови Душан и Милан. Прота је тешко прихватио судбину да му је у животу остала само кћерка Надежда. Кад су Немци напустили град, једна београдска породица је извршила пренос костију своје погинуле кћерке – партизанке са ратишта на Чукаричко гробље. По жељи њених родитеља, прота Јосиф је извршио опело и пред отвореном раком одржао дирљив говор, у коме је настрадалу девојку због њене младости и наивности назвао „библијском заблуделом овчицом” и замолио Господа да је прими у рајско насеље и подари јој опроштај грехова. Због ове проповеди, осуђен је на три године затвора. На робији је као свештено лице посебно малтретиран. Насилно је обријан и ошишан до главе и приморан да чисти кибле робијашима. Сва мучења стоички је поднео. По изласку из затвора, вратио се на своју парохију, одакле га је патријарх Гаврило, његов школски друг, преместио у Храм Светог Саве на Врачару да служи неколико година пред пензију.

Прота Јосиф је радо долазио на имање својих предака у Врбницу да се одмори од града и мало поради по њивама. У току једног пролећног резивања винограда осетио је силан замор. Успео је да дође до куће и прилегне. Сутрадан су га

комшије пронашле мртвог – имао је срчани удар. Желео је, да га, кад умре, сахране у Врбници, крај предака.

Почива на Чукаричком гробљу у Београду.

Свештеници – браћа Јосићи, са попадијама

+ + +

Богољуб Љуба Јосић (1896–1961) је пети син Алексе и Драгиње и педесет шести свештеник у својој фамилији. Он, за разлику од браће, није ишао редовним школским путем до свештеничког позива. Релативно касно се одлучио да настави породичну традицију. Био је већ матор момак, одавно пунолетан, кад је завршио скраћено школовање, па се оженио и постао парох при врбничкој цркви – где је остао до смрти, која га је затекла за певницом у читању молитава.

Поп Љуба, како га је народ звао, по причама које се и данас могу чути у његовој парохији, био је и остао омиљени свештеник. Као ратник прошао је пут српске Голготе преко Албаније, па се вратио у село са чином официра и сабљом. У миру, никада није изгубио веселост и осећај за правду, који су красили

његове претке. Умео је да запева, па и да се побије са жандарима. Презирао је сваку власт и није јој ишао низ длаку. Кажњаван је више пута. Од владике је, пре рата, добио пола године епитимије у Манастиру Свети Роман. Осудила га је четничка команда са двадесет пет батина, које му је пред окупљеним народом у Врбници ударио Радивоје Пилот. Кажњен је и после рата, у време откупа, са две и по године затвора. Све је ово издржао поп Љуба и смогао снаге да са сељацима откопа речним наносом затрпану Цркву Светог Николе у Врбници, да подигне бедем око ње за одбрану од поплава, да у њој остави свеску својих записа коју је крстио *Сјоменица* и тако сачува од заборава народно сећање на Милоша Обилића, али и на свештеничку кућу Поповића-Јосића...

Сахрањен је на Врбничком гробљу крај свога оца Алексе, мајке Драгиње, деде Јосифа...

+ + +

Прота Јосиф (1834–1919), Алексин отац и Драгињин свекар, Мијајлов брат од стрица, педесети је по реду свештеник из куће Поповића. У народу је остао упамћен по надимку Јоса.

Дом попа Јована, оца Јосифовог, четрдесет седмог свештеника из породице Поповић, звали су Стара кућа, а налазио се крај потока где су данас домаћинства Вучковића у Врбници. Први је овде живео поп Петар, Јосифов деда, кад је напустио кућу у Старом селу коју је подигао поп Радман, пошто дође са Косова у Врбницу.

Јосиф је био најмлађи од осморице Јованових синова. Основну школу завршио је у Врбници а један разред гимназије у Крушевцу. Потом је био чираче (манастирски ђак) у Враћевшници и Боговађи. Имао је послушање да по дану чува свиње, помаже монасима при пчеларењу и чисти келије, а увече и ноћу, под слабом светлошћу свеће лојанице или мале петролејске лампе – зване чуча, учи црквенословенски језик, часловац и појање.

Године 1854, једно за другим помрли су Јосифов отац, поп Јован, брат, поп Димитрије, стриц, поп Петроније и његова

попадија (а за собом оставили четири кћери: Сару, Станојку, Аницу и Малину). Породица је безуспешно покушавали да нађе Јосифа и јави му тужну вест.

У Београд су стале да пристижу молбе за упражњене парохије:

„Ваше високопреосвјашченство Милостивиј Архипастирју, Познато је вашем високопр. да су обадве парохије Јереја Петронија Поповића пароха Глободерског и Јереја Димитрија Поповића пароха Врбничког удове остале, при цркви врбничкој у срезу и окружју Крушевачком, а тако исто, да је покојника Петронија попадија, која се је скоршем временом после смрти његове у вечност преселила, молила Г. Проту да јој нађе каквога клирика који би се заузети могао да јој кћер узме и све терете на себе прими, троје деце слабе, и да исту парохију наследи, чувши пак ја то, да је покојника попадија тако тражила, одем у исто село нарочито код куће покојника гди ми се и девојка допадне да је себи за супруга узмем, и тако се са обадве стране согласимо и ја обавезујем се све горенаведене предговоре на себе примити. За које ја са највећом учтивошћу и коленопреклоно молим ваше високопр. да би се смиловао да ми једну годину опрости, и да ме на исту ову парохију за коју молим милостиво благоизволи произвести. Може бити пак да вашем високопр. и није познато каквог сам стања, но и то ћете увјерени бити од Г. Професора, код који сам послуживао и школу три разреда редовно свршио и то са успехом добрим. Сад дакле почем сам дознао да се је таква прилика указала, која ће мени смртном који сам први разред гимназије и три разреда Богословска с послуживањем свршио на ползу служити. Ја сам се усудио ваше високопр. са највећом учтивошћу и коленопреклоно молити да би се смиловало на моје бедно и жалосно стање и молби мојој удовљетворити благоизволило, јесам: вашег високопреос. всепокорњејшиј изумирући раб Петар Јовановић, клирик III год. Богословији, у Крушевцу 15. Априла 1854. год.” (Архив Србије, фонд Митрополије београдске, 1854. година, број 333)

Митропит Петар Јовановић, одговарујући на молбу крушевачког проте „да би клирици Теодор Милосављевић и Пе-

тар Јовановић из даљег слушања Богословије разрјешени и на врбничке парохије рукоположени били”, пише: „Протојереју Крушевачком Јосифу Поповићу у Београду 30. Јунија 1854., И по потреби обслуженија вдов парохија при цркви врбничкој, а и ради ползе дома почившаго Јереја Петронија, дившаго парох Глободерскаго, разјешили смо Клирика Петра Јовановића од даљег слушања Богословије и дали му благословеније, да може у брак ступити. Кад дакле он то учини ви ћете нам поднети о томе своје извјестије да би могли опредјелити време за његово рукоположење. А кад велите да би по причини небреженија Јереја Симеона нужно било и ону другу парохију попунити, то смо се нашли побуђени и клирика Теодора Милосављевића разрешити од даљег слушања наука у Богословији и рукоположити на другу при поменутој цркви вдовој парохији. И он је получио наше благовољеније на брак, и по томе ви ћете о њему писати нам кад буде ступио у брак имати опредјељенија за његово рукоположеније.” (Архив Србије, фонд Митрополије београдске, 1854. година, број 486)

Својим актом број 665 из 1854. године, „Крушевачки прота јавља да је Клирик Петар Јовановић ступио у брак и (пита, п.п.) када ће доћи ради рукоположења”. Митрополит Петар, 25. августа 1854. године пише: „Прот. Крушевачком, Упућеног овамо с писмом вашим Клирика Петра Јовановића рукоположили смо 22. текућег месеца во диакона, а данас 25. истог месеца во пресвитера у придворном нашем храму Св. Симеона Мироточиваго. Он ће имати сада ту при цркви Крушевачкој чрез један месец дана обучавати се у свјашченодјејствовању, па кад се у томе добро упути онда ћете га приставити намењеној њему парохији Глободерској, огласивши га парохијанима за њиова свештеника и опоменувши ји да га такова сматрају и слушају, и да му заслужену награду точно и на време издају, као што ће и он дужан бити цркву и о њој у дјелима закона ревностно служити и у свему добре примјер претходити има. И кад го све свршите, поднеће Нам надлежно извјестије.” (Архив Србије, фонд Митрополије београдске, 1854. године, број 702)

И таман кад је богословац Теодор Милосављевић требало да постане врбнички парох јер су сви већ били дигли руке од потраге за Јосифом, он се појавио пред новим епископом шабачким Михаилом (устоличен 19. октобра 1854, а од 25. јула 1859. био митрополит Србије, с малим прекидом, до пред крај XIX века). По његовом благослову, поп Мина из Стопање оженио је Јосифа Даницом Новаковић из Бресног Поља. Тако је Јосиф, уместо да буде калуђер, преко ноћи постао мирски свештеник на парохији својих предака и један од најугледнијих домаћина у крушевачком крају.

Саградио је прву зидану кућу у Врбници и покрио је ћерамидом. Двориште и већи део имања оградио је јаким плотом од дебелог храстовог коља, увезаног пружењем, километарском дужином. Далеко изнад куће, у забрану, имао је велики тор за узгој свиња где су се оне слободно кретале, храниле жиром који је падао са столетних храстова и кашкале у пет извора. У Пољани је засадио велики виноград. Нажалост, у другој половини деветнаестог века, у Србију је стигла филоксер. Ова болест је уништила све старе винограде. Јосиф је редовно примао верске и пољопривредне часописе, па је први увео нови систем гајења винове лозе, француски калем на дивљу подлогу, отпорне на болест. Сељаци су испочетка били неповерљиви, али када су видели плодове његовог рада, овај метод је нашао широку примену и убрзо обновио жупско виногорје. Да би могао имање да обрађује, поп Јоса је стално држао четворо до петоро слугу, а кад дођу већи радови имао је бројне надничаре. И сам је знао да задене мантију за појас, да се лати рала и волова. Остало је упамћено да је имао краву по имену Белка, која је отхранила његове бројне унучиће. Зато је она остављена да живи колико може, па је сахрањена у дну дворишта. Био је и добар пчелар јер је тај посао изучио још као ђак у манастиру, а примао је и стручни часопис. Увек добро обавештен, по парохији је проносио најновија знања из пољопривреде. Први је имао у жупском крају ћерзонке-кошнице, до педесетак у дворишту. Није било детета у Врбници коме протиница Даница није давала да се слади медом.

Јосифов рођени брат Димитрије био је свештеник у Врбници. Рођен је 1821. године, а преминуо је од болести која је покосила и његовог стрица Петронија.

Други брат проте Јосифа био је Макарије, игуман манастира Темска код Пирота, а доцније архимандрит манастира Љубостиња, у коме је умро и био сахрањен. На његовом гробу, у порти, стајала је плоча од црног гранита на којој је писало да су споменик подигли сељаци из Велике Врбнице, како се сећао његов прапраунук архитекта Милорад Јосић. Нажалост, њему у Љубостињи нико није умео да објасни куд се деде гроб и споменик архимандрита Макарија.

Још један брат проте Јосифа био је калуђер. Звао се Авакум, а пре монашења Аврам (рођен је 1842, а умро 1907. године). И он је неко време служио у манастиру Темска. За њега каже породична хроника да је био честољубив и пргав човек. Једном је у манастиру дошло до неспоразума кад се он вратио са писанија (убирања народних прилога за манастир) и полагао рачуне игуману. Кад је схватио да га он оптужује за нечасне ствари, Авакум је себи намах одсекао браду и бацио је на сто, говорећи пиротским нагласком:

— На игумане, твоја си брада, моја си глава! — и сместа напустио манастир.

На тај начин Авакум је сам себе раскаљуђерио и вратио се у родно село код брата Јосифа на породично имање.

Прота Јосиф Поповић имао је још једног брата свештеника. Он

Прота Јосиф Поповић,
око 1860.

се звао Василије. У црквеним протоколима потписивао се час као Поповић, а час као Лапчевић.

+ + +

Прота Александар Алекса Поповић – млађи (1860–1921) био је учитељ у Сталаћу све док се није упразнило место свештеника у врбничкој цркви.

По оснивању Радикалне странке, 1882. године, он постаје њен ватрени присталица и учествује у организовању и вођењу Тимочке буне на подручју Крушевца. Преки суд га је осудио на смрт заједно са Серафимом Неготинцем, председником Окружног суда у Крушевцу и Станојем Милосављевићем из Пељевица. Серафим је одведен на брдо Краљевица код Књажевца и стрељан, а краљ Милан је помиловао Алексу и Стојана због младости. Прота је до смрти остао присталица радикала, учествовао је у раду пододбора мрмошке општине, а своје властито име није употребљавао, већ надимак Алекса, јер је Александар био престољонаследник, односно каснији краљ.

Петорица његових и Драгињиних синова, којима је променио презиме у Јосић у знак захвалности према своме оцу Јосифу, у народу познатом као поп Јоса, били су угледни свештеници.

Прота Алекса Поповић,
стоји

+ + +

Осмо колено врбничких свештеника, после бежаније са Косова, јесте поп Љубин син Предраг Пега Јосић. Он је, по породичном предању, био педесет и осми свештеник из куће По-

повића. Познавао сам овог скромног човека. Умро је на Божић, године 2002. Нас двојица били смо један дан чувари моштију Светог кнеза Лазара. Те године обележавано је шест векова од Косовске битке. Мошти су стигле у Крушевац. Сећам се да власти нису дозволиле свечани дочек у центру града, који се тада звао Трг маршала Тита. Свештеници су имали даноноћна дежурства крај Светитеља, оснивача града, у његовој придворици. Мој отац је послао мене да га заменим, таман сам био богословију завршио. По распореду дежурстава, тада је био и Пегин дан. Тако смо се упознали.

Једном, у аутобусу „Југопревоза Крушевац”, док се успињасмо вијугавим путем уз Чокотино брдо, кондуктер ми рече:

– На жалост, не послушах оца да упишем богословију! Тако је време било, онда!

Путника је било мало и углавном су седели у предњем делу аутобуса, код возача. Он је говорио да има завршену вишу школу, али посла у струци није било... На крају је рекао:

– Оче, сада ми је много жао што се на мени прекинула тако стара свештеничка лоза.

Био је то син Пеге Јосића и несуђени педесет девети свештеник из ове часне куће.

Аутобус је грабио даље, а ја сам ћутао и кроз прозор гледао у брдашца Мојињских планина.

+ + +

Драгињин рођени брат је архимандрит Иларион Весић (1852–1906). Он је почео да пише *Поменик цркве врбничке*, који је касније наставио свештеник Богољуб Јосић. Био је парох (1873–1887) у Врбници; служио је у цркви крај које почива његов деда „капетан крушевачки житељ пепељевачки Веселин Ђирковић” (како пише на гробној плочи, недалеко од олтара). Кад му је умрла попадија Спасенија, свештеник Иван, како му је било крштено име, имао је тридесет пет година; оставио је парохију, па отишао на школовање у Русију. Монашки чин и име Иларион примио је по повратку са Духовне академије. Остао је упамћен као ректор Призренске богословије, директор

Српске гимназије у Скопљу, игуман манастира Раковица, ректор београдске Богословије и професор патријарху Варнави и Светом Николају Жичком (у својим сећањима др Радован Казимировић пише о свом школском другу из Београдске богословије Николи Велимировићу: „Када га је једном прозвао професор патрологије архимандрит Иларион Весић да одговара, он је тако лепо одговарао да је овај био просто очаран. Уписао му је у дневник задебљану петицу, рекавши: „Жив био синко. Тебе је Бог нарочито обдарио!“). Заступљен је у нашој првој енциклопедији, под уредништвом Станоја Станојевића, па избрисан из свих послератних. Умро је у Крушевцу, у својој кући, 1906. године. Сахрањен је на Старом гробљу.

Објавио сам његове изабране списе и фотографију, коју добих од Милорада Јосића (на полеђини пише: „Сестри Драгињи и зету Алекси Ј. Поповићу – млађем, свештенику врбничком поздрав из Русије од брата и шурака свешт. Весића, студента Академије, Кијев, 13. фебруар 1888“).

Прве крушевачке новине „Глас из Крушевца лист за политику, народну привреду и књижевност“, (год. II, бр. 7, недеља 27. јануар 1891. године), јављају из Кијева:

„У девет сахати сви смо се скупили у главну цркву, Кијево братског манастира’ где је службу Божију одслужио наш честити свештеник г. Иван Весић, студент четврте године академије, а одговарао на литургији наш хор. По свршетку службе Божије сви смо отишли у квартир г. Весића, где смо пресекли колач по обредима српским. По тим отпевали смо Химну Светом Сави ,Ускликнимо с љубављу’, па руску националну Химну ,Боже Царја храни’ и српску ,Боже правде’. После тога наш честити свештеник г. Иван Весић обратио је се к нама с поздравном речју и својом патриотском беседом, показао нам је рад Светога Саве и значај његов за цео народ уопште и српске ученике посебице. Показао нам је да следујемо стопама српског Просветитеља, који златну круну оставља, само да би принео већу корист своме роду. Даље показао нам је, да се чувамо од свађе и раздора као од љуте гује и да се свим’ силама старамо да међ’ нама влада слога, љубав и тежња за уједињењем, јер само тиме можемо срушити нашег непријатеља.

И напоследку показао нам је, како треба да живимо у туђини, како би показали да смо Срби.

По свршетку говора декламовао је г. Чедомиљ Марјановић „На Врачару ватра гори“ од Владе Јовановића; а затим смо отпевали „Хеј, трубачу с дујне Дрине“ и др.

У четири сата ручали смо сви у истом квартиру код оца Весића. По ручку смо пили, певали, играли и веселили се до зоре. Веселење је било изванредно. А како и да не буде изванредно, кад смо се у туђини сви (24) скупили око нашег честитог свештеника, као стадо око свога пастира и кад је међу нама био заступљен скоро сваки крај Српства, јер је поред нас из Краљевине Србије било Срба из Старе Србије, Маћедоније, Босне, Херцеговине, Далмације и Црне Горе. Какву је радост сваки осећао то се пером не може исказати, јер се само може осећати; стога молимо читалачку публику да нас извини за све што није описано и овде унето, па нека сама осећа каква је ово радост била у туђини.

Јануара 15. године 1891, Кијево, срдачан поздрав од Срба”.

(Чедомиљ Марјановић, завршио Духовну академију у Кијеву 1894. године; докторирао на Правном факултету у Београду; објавио четрдесет књига из историје цркве, религије, верске наставе, правних наука: *Историја српске цркве*, у две књиге, 1929. и 1930; *Хришћанска етика*, у две књиге, 1932; *Социјализам. Критички преглед најосновнијих начела социјалистичког учења*, 1907; *Српски синоници у Новој Србији*, 1914. *Парафин, Ђурија и Јагодина. Историјски и културни преглед*, 1936. Аутор је прве монографије Крушевца, 1933. године, п. п.)

Аутор чланка се није потписао, али можемо лако закључити ко је он био. Наиме, у *Гласу из Крушевца* (бр. 1, 1. јануара 1891. године), објављен је одломак из романа *Збој ірода*, који је „с руског превео С. В. Аздејковић”. У истом броју штампана је вест: „Скрећемо пажњу нашим поштованим читаоцима и читатељкама на врло занимљив трагичан роман *Збој ірода*, из живота руских добровољаца, који су учествовали у Српско-турском рату 1876. године код нас, кога смо отпочели у данашњем броју отштампавати. Тај је роман с руског превео вредни студент Кијевске духовне академије г. Светозар В.

Аздејковић”. Њему је у Брусу, у наше дане, подигнута Спомен-плоча у Дому омладине као првом есперантисти у нас, с тим што на њој пише његово право име Светислав Аздејковић (1865–1895). Иначе, он је унук пароха врбничког Петронија (1807–1854), Мијајловог стрица, који је сахрањен крај капетана Весе Ђирковића.

Архимандрит Иларион Весић је почетком XX века објавио рад *Узроци религијозне равнодушности код Срба и њене штељиве последице за народ*, у коме је писао: „У историји прошлих векова, слабост енергије религиознога осећања, непажљиви и неуредни односи у вршењу одређених религиозних уредаба, примећивали су се обично тада, када је био на умору народни организам, када су почели да труну корени на којима се утврђивало духовно развиће народа, и кад се народу приближавала старачка немоћ и крајња изнемоглост”.

Архимандрит Иларион Весић
Кијев, 13. фебруар 1888.

Узроци религиозне равнодушности код Срба и њене штетне последице за народ

„(...) Пратећи развитак религиозног живота код нашега народа пуних тридесет година као учитељ и свештеник, ја са болом у души видим да у овом погледу идемо на горе. И са циљем, ако не да зауставим ову опасну болест народа, а оно да испуним заповест Божју, који устима пророка Језекиља заповеда служитељима Божје речи да без страха проповедају Божју истину: „Послушали или не послушали... нека знају да је проповедник био међу њима“ (Јез. 2, 5). Ја пишем ове редове са искреном жељом да свима и свакоме скренем пажњу на ову духовну болест нашег народа, која може имати страшних резултата у својим последицама, јер само Свето писмо рачуна религиозну равнодушност за тежи грех и од самога безверја.

Многи су узроци појаве овога болеснога стања у нашем друштву. Ако озбиљно погледамо на ове узроке, ми ћемо видети да на првом месту ову религиозну равнодушност доноси собом најновија цивилизација и најновије просвећење који управљају вољом нашега покољења које себе рачуна у образованију класу. Пренешена са запада, наша цивилизација не стоји у непосредној вези са религиозним начелима, а према Светој цркви православној, она се односи чак непријатељски или са пуном непажњом.

Васпитаници запада, прожети начелима западне цивилизације и њеним духом, отуђују се од цркве и готово неће да чују за њене установе. Ова цивилизација умањује веру у њиховим душама, и они живе оним што им пружа ново просвећење које се без нужде и потребе разилази са вером и црквом.

Овај дух религиозне равнодушности пресађен код нас са запада, посејан је и у нашим школама. Веронаука се трпела у нижим школама, као какво пасторче, а из виших школа и разреда сасвим је била избачена. Шта више, чули су се гласови у кругу баш непосредних васпитача народа, да се веронаука сасвим избаци из свих школа, па чак и из основних народних школа којима и јесте прави задатак, да развију и гаје у млађем

покољењу семе благочестива и Богоугодна живота. Можемо са позитивношћу доказати да је са ширењем те западне цивилизације, у већем и ширем кругу наших људи, постепено опадао и онај топли религиозни дух, којим је живео и био крепак кроз толике векове српски народни организам. Без сумње, ми не можемо и нећемо порећи и тај факт да нису сви, који су добили више образовање на западу, или се од ових васпитавали у земљи, сасвим изгубили своју преданост ка вечним начелима свете вере својих праотаца. Но, ми се не варамо и не преувеличавамо кад кажемо да је мало оних који се нису потчинили уливу духа кога разноси западна цивилизација, и који су очували свежину религиознога осећања и неизменљиву верност ка прописима Православне Цркве. Но, и то су очували не лако, већ борбом са својим просвећеним друговима, који су их због тога рачунали за глупе и недовољно просвећене.

Други узрок губитка религиознога осећања и нехата при вршењу хришћанскога дуга представља материјалистички правац овога века. У погледима наших савременика материјални интереси су добили превагу пред свим другим интересима. Страст ка богатству, страст ка положајима и чиновима, страст ка телесним наладама, завладала је већином нашега покољења и људи су се дали у потеру за овим страстима, не бирајући средства часна и дозвољена, само да што пре дођу до својих тежњи. Успеси индустрије, увеличање угодности живота, разнолика задовољства и забаве чулнога карактера, при изобиљу разних излишности што их садањи век ставља богатом човеку на располагање, помажу развићу материјалних тежњи и вуку за собом наше покољење. Подиже се и укрепљава спољашњи човек, опада и слаби унутрашњи, уместо да по речима Светог писма буде обратно (2 Кор. 4, 16).

Путујући једне године са Русима у Палестину, ја сам имао прилику видети како се на морској лађи моле Богу и врше своје верске обреде у одређено време и Турци и Јевреји, без зазора и без обзира да ли ће осталима на лађи то бити на сметњи. Факат је да смо и ми са Русима вршили кратке молитве на лађи: изјутра, увече, пре и после ручка и вечере, али је чињеница и то да се Србин стиди осенити себе крсним знаком на јавном мес-

ту. По повратку из Палестине, један мој друг Рус и ја одвојисмо се од друштва из Цариграда и ударисмо преко Бугарске и Србије за Кијев. У Србији смо се бавили готово три недеље и кад год смо ручали и вечерали, ма где било, па и у гостионицама, било још кога ту или не, мој побожни друг читао би гласно прописане молитве пре и после ручка или вечере и тражио од мене да благословим трпезу. Наши су људи то примали са подсмехом, али је ипак престајао жагор у сали кад се чула часна молитва мога друга, а после ње мој благослов: „Христe Боже, благослови јастије и питије...” Моме другу, који је, узгред буди речено, био човек светскога образовања јер је по свршетку гимназије и матуре био на универзитету и отуда ступио у Духовну академију, падало је јако у очи што су Срби тако немарљиви према својој светој вери (...)

+ + +

– Читала сам ваше књиге – рекла је преко телефона Мијајлова пракумица. – Молим вас, дођите код мене. Морате нешто да видите!

Вукосава Михајловић имала је близу деведесет година. Протина кћи, крштена 1929. у Лазарици, иако већ неколико година везана за инвалидска колица, била је крепког духа. Показивала ми је старе фотографије своје породице.

– Ово је моја мајка, Стојанка – рече, па прислони на груди пожутелу слику невесте у венчаници, тако да је лицем окрете ка мени.

– Позирала је фотографу пред кућом Минића у Мајдеву, која подсећа на вилу.

Уздахнула је, па наставила да прича:

– Минићи су онда били чувени. Пред Балканске ратове, кад се удавала једна њихова снаша, на свадби у Мајдеву, снимљен је први српски етнографски филм. Они су кумовали Поповићима-Јосићима из Врбнице.

Вукосава се мало усправи у колицима, тако што се надлактицама одупре о њихов рукохват, па врати фотографију на сточић крај кревета.

– Моја мајка се из Бошњана удала у Мајдево. Из њене девојачке куће Мишковић, родом је данас најбогатији човек у земљи. Судбине је такве била, да остане удовица са две кћери. Кад је умирала, дала ми је ове пожутеле папире на чување – завршила је Вукосава своје пресећање на мајку.

– Можете да их копирате и објавите! – рекла је, па ми пружила свежањ старе хартије исписане куцаћом машином.

– Нек’ се зна како смо живели, ми Радичеви кумчићи, а Мијајлови пракумчићи!

„Записник о одржаној расправи на збору Месних аграрних интересената у селу Мајдеву, среза Расинског, по предмету утврђивања земље, која се одузима по Закону о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији на поседу Милосава Минића, бившег свештеника, који ужива његова супруга Стојанка уд. Минић из Мајдева. Председник Месног народног одбора, друг Миладин Мијајловић, отвара збор у 11 часова и констатује да је збор благовремено заказан и објављен звечком у Мајдеву на дан 23. фебруара 1946. године, да је на збору присутно око 20 аграрних интересената, делегат Среског народног одбора друг Милан Богданић, већина чланова Месног народног одбора, као и власник поседа уд. Стојанка М. Минић. Председник Месног народног одбора предлаже за записничара друга Владимира Тодоровића, а за овераче записника другове Сибина Милојевића и Николу Тодоровића, што збор усваја. Затим председник Месног народног одбора предлаже да се пређе на прву тачку дневног реда: утврђивање објеката на поседу уд. Стојанке М. Минић и позива секретара Месног народног одбора, друга Миодрага Минића, да прочита реферат бр. 174 о правном и фактичком стању поседа, који је Месни народни одбор саставио у смислу чл. 16 Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији. Секретар чита реферат бр. 174 Месног народног одбора села Мајдева, среза Расинског, о правном и фактичком стању на поседу Минић Ђ. Милосава (поч) удове Стојанке из Мајдева, састављен у смислу прописа чл. 16 Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији. Правно стање: уд. Стојанка Минић из Мајдева поседује у К.

О. Мајдева по поседовном листу бр. 170: њиве парцела бр. 1525 њива површине 16 ари и 20 метара, ливаде нема, воћњаци у шест парцела, свега 2 ха 90 ари и 28 метара, виногради једна парцела, површине 15 ари и 26 метара, шуме две парцеле, свега 94 ара и 23 метра, пашњака и планине три парцеле, свега 25 ари и 2 метра, укупно по културама 4 ха 40 ари и 99 метара. По изјави уд. Стојанке М. Минић, а по сазнању чланова Месног народног одбора села Мајдева, именована има од другог земљишта уписаног на њено односно име њеног мужа Милосава у атару села Мудраковца ливаду у површини 1 ха 65 ари. Према томе, по катастарским књигама уд. Стојанка М. Минић поседује 6 ха 5 ари и 99 метара, од тога обрадиве површине 4 ха 36 ари и 74 метара, а необрадиве 1 ха 19 ари 25 метара. Фактичко стање сравњујући предње стање у земљишним књигама са стварним стањем, Месни народни одбор утврдио је: а) да стварно стање одговара правном стању земљишта, како је изнето у предњем реферату б) да је уд. Стојанка М. Минић из Мајдева по занимању неземљорадник и испуњава услове по прописима чл. 1 став 1 Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији. По прочитаном реферату, делегат Среског народног одбора Милан Богданић чита чланове: 1, 2, 3 и 5 Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији и тумачи их. По саслушању реферата и излагања делегата Среског народног одбора, јавља се за реч Сибин Милојевић и каже „да је удовица Стојанка М. Минић своју земљу давала на обраду уз наполицу и на земљиште плаћала државне дажбине, а питање њеног поседа треба закон да реши.” Најдан Пауновић каже: „Пошто сам земљорадник, желео бих и даље да радим земљу, а онај ко је школован нека врши другу службу за коју се школовао, у овом случају довољан је законски минимум Стојанки, разуме се, ако буде уживала пензију.” Владимир Тодоровић изјављује да се слаже са излагањем претходника и додаје: „Желео бих да земљу добијем јер сам земљорадник.” На крају се јавља власник поседа, Стојанка уд. Минић, и каже: „За сада живим од тог имања за које се води расправа и желела бих да и даље уживам то имање као сопственик, све до момента док се не буде регулисало питање моје пензије. Познато вам је да у заједници имам децу ко-

ју школујем и да их једино од прихода са тог имања издржавам за школу. Деца ми нису способна за физички рад, те би то требало имати у виду, јер су ми оба детета телесно неспособна – рахитична! Исто тако, ја сам као власник поседа делимично физички учествовала на раду у обради имања, које би и даље обделавала.’ Збор решава и предлаже Месном народном одбору: 1) Да је удова Стојанка М. Минић по занимању неземљорадник и не може се сматрати земљорадником. 2) Да посед удове Стојанке М. Минић пада под удар аграрне реформе у смислу чл. 3 става 6 Закона о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији. 3) Да се власнику поседа остави на име максимума и то: обрадивог земљишта 3 ха, а да се за земљишни фонд одвоји укупно 3 ха 5 ари и 99 метара. Председник закључује збор у 12 часова пошто је дневни ред исцрпљен”.

Следе потписи председника, делегата, оверача записника, записничара и печат (петокрака са грбом Федеративне Народне Републике Југославије, окружена натписом Месни народни одбор Мајдево, Срез Расински, округ Крушевачки).

У прилогу је *Одлука* са наведеним бројевима парцела које се „од овог поседа одузимају у корист земљишног фонда”; а коју је потврдио Окружни аграрни суд при Окружном народном одбору у Крушевцу (18. јула 1946. године, број 463; С.Ф.С.Н.). Три дана раније, не чекајући одлуку суда, Извршни одбор Народног одбора срез расинског (бр. 3336, 15. јул 1946.) налаже Народном одбору среза крушевачког да се ова *Одлука* има „поделити месним аграрним интересентима села Мудраковац. По извршеној деоби вратите предмет овом Одбору.” Све се радило брзо, па је три дана после одлуке Окружног аграрног суда Месни народни одбор Мудраковац (21. јула 1946, бр. 1674) имовину доделио (основна школа села Мудраковац, четири аграрна субјекта са презименом Михаиловић, један Павловић, Живорад Љ. Јовановић и пет чланова породице: мајка Ружа, брат Станко, брат Марко, сестра Загорка, жена Добрила). Поменути су противу ове *Одлуке* имали право жалбе, у року од три дана, након њеног обнародовања! Окружном аграрном суду, после четири дана, 25. јула 1946. године, „пољ. Чиновник”, нечитког потписа, актом бр. 4156, јавља: „Дос-

тавља вам се записник и одлука, у по 3 примерка, о извршеној подели имања из земљишног фонда, раније својине породице Минић из села Мајдева, среза расинског, које се налази у атару села Мудраковац. Моли се суд да по доношењу коначне одлуке по предњем предмету обавести овај одбор о томе, како би се стварни субјекти увели у посед, СФСН (смрт фашизму слобода народу, п. п.)”

– А шта је вама био Душан Ђ. Минић? – питао сам.

– Стриц!

– Јел’ био судија?

– Јесте! – потврдила је протина кћи, а суза јој склизнула низ образ.

– Убили су га комунисти на Багдали у јесен 1944, у тридесет и седмој години живота. Био је оличење благости и доброте. Имао је плаве очи. Оженио се пред рат. Ево његове фотографије са венчања у Крушевцу.

– Нисам знао да је убијен! – рекао сам.

О Судији сам писао:

„До руку ми је дошла *Црна књиџа*, како су је крстили архивисти или „Дневник отсека Земаљске управе народних одбора у Крушевцу”, како пише на њој (102 стране, оверене крупном петокраком на штампилу Финансијског одељења Окружног народног одбора, број 496 од 9. јануара 1946. године). Душан Ђ. Минић, судија из Мајдева, коме су узапћена „пољопривредна добра и шуме у Мајдеву, решењем Народног суда среза расинског, р. бр. 299, 6. октобра 1945. године и предата на руковање Пољопривредном одељењу О. Н. О. у Крушевцу”, има у овом *Дневнику* редни број 117, од коначних 195”.

Судија Душан Ђ. Минић, венчање
Крушевац, пред 1941.

Прота Михаило Минић са супругом,
у својој библиотеци у Мајдеву

Вукосавин отац са књижевником
Душаном Радићем (чита)

+ + +

Вукосаву је крстио прота Душан Весић, катихета крушевачке гимназије и парох у Цркви Лазарици од краја Првог до краја Другог светског рата. Презиме је добио по прадеди – капетану Веси Ђирковићу, ослободиоцу Крушевца од Турака. Рођен је пред Тимочку буну. У Врбници је био свештеник уочи Балканских ратова. Као војни свештеник Дванаестог пешадијског пука Шумадијске дивизије „Цар Лазар” преживео је три рата. У четвртом, под старе дане, био је логораш на Бањици. Вукосава ми показа фотографију на којој се види он где предводи поворку Крушевљана 14. октобра године 1944. Био је то дан ослобођења града. Људи носе развијене заставе Америке и Совјетије. Иду у сусрет савезничким официрима, који се са Кесеровићем на балкану хотела „Париз”, у центру града, спремају да држе победничке говоре.

Прота Душан Весић у поворци Крушевљана,
14. октобар 1944, Дан ослобођења

Крај Споменика косовским јунацима
Прота држи шешир у десној руци

Кесеровићеви војници и Крушевљани,
чекају да им се обрете говорници

Совјетски генерал-мајор Леонид Михаилович Миљајев, амерички поручник Елсфорд Крамер и потпуковник Драгутин Кесеровић на балкону хотела „Париз”

+ + +

У архиви Цркве Лазарице чувају се две беседе проте Душана Весића. Леп рукопис – читко мастило на пожутелој хартији чува његову *Реч* из 1913. у спомен на пале ратне другове – ослободиоце Косова и *Слово* на другу годишњицу од пробоја Солунског фронта, 2. септембра 1920.

Црква Лазарица, 1913.

„Побожни хришћани,

Скоро ће се навршити година од оног историјског дана када се на позив нашега краља сакупише дични синови нашега пука из питоме Мораве и Расине, са огранака Јастребца и Копаоника, из Рашке, Студенице и питоме Жупе да пођу, после пет векова чекања, да ослободе тужно Косово. Том идеалу је ватрено тежила не само наша народна узданица – војска, већ и наша народна црква, наша школа, наша народна књижевност и уметност, наша трговина и домаћа радиност, јер је свака од ових грана нашега народног стабла имала своје храмове и олтане у којима су српски синови служили своју свету народну

службу, која се у 1912-ој години разбуктала у живи пламен личног самопрегоревања.

Сазнање о величини и светости тога идеала и историјског задатка кога су имали да изврше ови наши дични синови даде им моћи и снаге, те победише вековног непријатеља и проне-соше своје заставе кроз освећено Косово и гонећи у стопу непријатеља избише као бујица на Српски Јадран, лемећи се кроз кршну Албанију.

Када су овај свети аманет наших предака извршили и постигли жељени идеал, мислили су да ће се после силних и мучних путовања и борби вратити својим милим и драгим укућанима. Но, гле, као да је провиђењу Божијем било угодно да наши дични соколови буду осветници и Сливнице, јер беху упућени да казне вероломног брата и дојучерашњег савезника, који уместо ордења за учињене услуге на Једрену поче да кити груди наших синова куршумима и шрапнелима и то мучки и кукавички. Наши синови борили су се и овде као лавови, падали су и топили сваку стопу земље својом крвљу, али су и славно осветили Сливницу, казнили вероломнике и дошли им пред престоницу.

У овој борби, у два крвава рата, у тешким и мучним путовањима с једног краја Балкана на други, која су трајала скоро годину дана, наш народ је поднео и силне жртве у крви својих најбољих синова и тиме и делом показао да се историја нашега народа још пише крвљу његових синова. Ту свету крв увећала је и подгрејала и крв палих хероја нашега пука. Ти наши хероји, који су своју крв просули и своја тела расејали по целом Балкану, од Преполца до Јадранског мора, и отуда до Ћустендила, морају остати увек у сећању. Јер народ који има своје мученике и хероје за веру и правду и истих се сећа, неће ни од Бога бити заборављен, тај ће народ бити славан и благословен. А да ми нећемо заборавити своје пале борце доказ је и овај данашњи дан када смо се у овој светој Лазаревој цркви сакупили у великом броју да се помолимо Богу за душе тих јунака, који далеко од својих најмилијих оставише своје јуначке кости.

Ви, пак, хришћани и хришћанке, који сте у толиком броју дошли овом светом храму, походите га и даље често и нека вам

је у аманет да увек поред свеће коју палите за своје здравље запалите воштаницу и за наше пале синове, који су у светом олтару храма своје миле отаџбине одслужили најтежу и најсве-тију службу – полагање живота за спас Српства и његову славу.

А ти царе Лазо, честито колено, свети заштитниче Двана-естог пука, моли свемогућег Бога да пошље своје анђеле да прелију вином и окаде гробове палих јунака, расејане по свим пољима Старе Србије и Маћедоније, и да гранчицом босиока натопљеног освећеном крвљу њиховом покропе непобедиву заставу твога дичног пука, која је величанствено пронета кроз Косово на Јадран, а отуда до пред Ћустендил, како би на њој остао лик палих јунака – који ће дати нове снаге и моћи онима који буду срећни да заставу твога пука, под твојим окриљем, пронесу понова на српско море, али тада не само кроз кршну Албанију, већ кроз питому Херцег Босну и Далмацију.

Слава палим борцима Дванаестог пука цара Лазара и вје-чна им памјат.”

Црква Лазарица, 2. септембар 1920.

„Побожни хришћани,

На једном споменику који је на Крфу подигнут умрлим нашим јунацима написани су ови стихови:

На хумкама у џуџини

Неће српско цвеће нићи

Поручиће нашој деци

Нећемо им никад сјићи

Поздравити Отаџбину

Пољудити српску људу

Сјомен борбе за слободу

Нека ове хумке буду.

Не могу, драга браћо и сестре, да вам говорим о важности данашњег дана по нашу слободу и отаџбину, а да вам не помем ове речи које су, као што рекох, на споменику једног српског гробља на Крфу урезане. Јер кад је српски војник прошавши кроз све патње и муке препорођен и одморан пошао са Крфа на солунско војиште да се вине пут севера за

своју милу отаџбину, свакоме су у души лежале ове речи које су биле поздрав и испраћај друговима што измучени телесно и душевно оставише своје кости на Крфу и на путу до Крфа. И сви они који су се пребацили на солунско војиште, кад је дошао моменат, са највећим одушевљењем ступали су у борбу и нису жалили своје животе само да што пре ослободе своје миле и драге, јер су до њих допирали крици и јауци од патње и мука које су они у поробљеној отаџбини подносили.

Али, авај! Требало је подносити борбу, борити се и гинути по гудурама Нице, Кајмакчалана, Доброг Поља, Обле Чуке, Ветерника и Кожуха још две и по године без престанка и одмора, дању и ноћу, па тек онда, уз силне жртве у крви најбољих синова доживети 2. септембар 1918. године када је једним силним полетом пробијен и раскинут гвоздени обруч, који је спутавао нашу милу отаџбину. Јуначки Срби грунули су као оркан, јурнули су као олуја, за мрским непријатељем само да што пре донесу слободу својој отаџбини и ослободе своје миле и драге. И никаква сила више није могла да задржи Србина. Пред сам пробој гвозденога ланца српски је војник још једном прекадио и прелио гробове својих другова који су изгинули по положајима и обронцима маћедонских планина, гробове који још и данас јунаке крију и свету казују да се из крви њихове слобода вије и васкрс Србије. Ту, на гробовима својих другова, заклео се српски војник да неће малаксати и клонути докле и једнога траје и док сву браћу не ослободи. И, ето, на данашњи дан Србин који је био на Солунском фронту раскинуо је ропске ланце, који су држали оковану његову милу отаџбину и донео јој слободу. Е, сад, можете замислити какво радосно осећање обузима нас који смо на лицу места били, кад се сетимо 2. септембра 1918. године и шта тај дан за све нас значи. У том епохалном догађају, који се на данашњи дан пре две године на Солунском фронту одиграо, веома важну и једну од најглавнијих улога одиграли су, драга браћо и сестре, баш ваши синови и рођаци који су били у Пуку цара Лазара. Њима је у део пала та важна и света улога да на Безименој Коси и Облој Чуки први направе продор кроз који су остали српски пукови нагрнули као лава и гонили мрске Бугаре таквом силином да

им нису дали времена ни да се освесте, све дотле док нису принуђени на срамну капитулацију. Утолико је за све нас овај догађај важнији и светији (...)"

„Командант Прве армије престолонаследник Александар толико је био усхићен славом овога пука, да је лично пришао команданту, топло му честитао, па у знак признања скинуо са својих груди Карађорђеву Звезду с мачевима и заденуо је за јуначке груди храброг команданта Дванаестог пука. То је највеће одликовање добијено у овом рату и нама је мило што је оно пало у део једном од најодличнијих наших официра, за кога се с правом може рећи да га красе све војничке врлине” (у *Балкански рај у слици и речи*, Београд, 30. јун 1913).

+ + +

Прота Радман, чукундеда Мијајлов, који дође са Косова у Врбницу, роди свештеника Спасоја. А Спасоје, прадеда Мијајлов, роди Петра. А Петар, деда Мијајлов, пре него што се замонаши и обнови Велуће, роди Мијајловог оца и браћу његову свештенике Петронија и Јована. А Јован, стриц Мијајлов, роди проту Јосифа – Јосу и браћу његову, свештенике Димитрија и Василија, јеромонаха Авакума и архимандрита Макарија. А Јосиф – Јоса, Мијајлов брат од стрица, роди Алексу. А прота Алекса, синовац Мијајлов, роди Радича и браћу његову. А прота Радич, унук Мијајлов, роди Милорада и крсти Вукосаву.

А Милорад, праунук Мијајлов, и Вукосава, пракумица његова, и прочи родише *Каранџинију*.

КАРАНТИНСКИ ДНЕВНИК

Март – 6. април / 24. март 2020.

„Истина не воли самоћу.”

Мила

+ + +

Читам *Јуџарњи лисџи*. Старац у инвалидским колицима огрнут са више ћебади, рано јутрос, фотографисан је у парку. Личи на Жику Пољака из мог детињства. Увећавам фотографију и чудим се толикој сличности, као да су близанци.

У топличком селу где сам одрастао (била је то прва парохија мога оца), пољаци – чувари поља били су прошлост. Али Жика је настављао посао који је радио од младости. Изјутра би узимао штап у руке и обилазио њиве по атару. Деца су га воле-ла. Увек је имао домбону у цепу за њих. Одрасли су држали да је шенуо, па лута по пољу бесплатно. Кад је умро, оставио је у аманет да му ковчег буде унет у цркву и ту да буде служено опе-ло. И томе су се сви чудили, али су дошли на сахрану. Отац ме је послао да звоним. Било ми је крајње непријатно због учите-љице и њеног мужа који је био директор школе – (први пут сам их видео у порти), али сам у звонари, на очиглед бројних мештана, вукао конопац из све снаге.

Снажни земљотреси, најјачи у последњих близу век и по, погодили су јутрос, пре мисе, Загреб (Младенци, недеља, 22. март). Старци који су данима у кућним контумцима због смртоносног вируса, побегли су напоље. Њима нико не прила-зи да их не би заразио. Премијер је замолио: „Да се држи ра-змак управо онако како је била препорука Стожера цивилне заштите због епидемије”. Читам да је температура ваздуха (и

то зараженог), тамо нешто мало у плусу. Нулти пацијент је одавно заборављен и сви су у страху. „Господин из Истре, којем је на спроводу било петсто људи и којих је доста заражено, презивао се Коронико”, пише црно на бело! Одлука о привременој обустави јавног промета ступа на снагу, у трајању од тридесет дана. Стају аутобуси, возови, трамваји, жичаре, успињаче... а железничке и аутобуске станице се затварају. Тржнице и објекти у склопу њих такође. „Од јутра ће бити забрањено напустити мјесто пребивалишта”.

Загребачка катедрала, подигнута на месту старе, страдале у земљотресу три године пре Тимочке буне, тробродна грађевина са два витка торња и гробницом Алојзија Степинца, остала је – читам: „без големог крижа с врха северног торња који се одломио у јутрошњем потресу, пробио кров Надбискупског двора и завршио пред кардиналовом собом”! Оштећене су и остале градске цркве. У једној од њих веле, да је скоро служена миса Анти Павелићу?!

+ + +

Опет читам *Јуџарњи лисџи* (24. март).

Сеизмолошки завод, од првог потреса, који је погодио Загреб и ширу околицу у недељу ујутро, до поноћи у понедељак забележио је 74 подрхтавања тла!

Национални стожер цивилне заштите известио је да у држави има 46 нових болесника. Највише заражених и даље је у Загребу, а у врху су две жупаније: Истарска и Приморско – горанска. Италијански сценарио све плаши! Тамо је јуче ковид-19 усмртио, како је јављено, за један дан шесто људи!

Хидрометеоролошки завод је наговестио јаке и олујне буре са орканским ударима и издао црвени метеоаларм за подручје Истре и Кварнера, а за Далмацију наранцасти. Како је наведено, очекује се просечна брзина ветра од 90 до чак 180 километара на сат. Позвани су грађани да предузму мере за самозаштиту од ишчупаних стабала, поломљених грана, оштећених кровова и летећих крхотина. Очекује се прекид сваког саобраћаја и снабдевања енергијом.

У Загребу је пао снег, а није га било целе зиме. Министар унутрашњих послова, Давор Божиновић, је замолио: „Није вријеме за сњежне радости. Молим родитеље и све који мисле сњежни дан искористити за забаву и разоноду, да од тога одмах одустану. Надлежне институције ће их спријечити и послати дома!”

Београдска штампа подсећа да је данас двадесет и прва годишњица од почетка НАТО бомбардовања. Ратну одштету не спомиње, па карантинска раја мора ћутке да трпи здравствене последице од бомбардовања електроенергетских постројења и петрохемијске индустрије са осиромашеним уранијумом! Објављене су фотографије ратних авиона како из Авијана (град у северној Италији крај кога се налази заједничка ваздухопловна база америчких и италијанских ваздушних снага), полећу на нашу земљу. Овде су, пред Балканске ратове, Италијани основали војни аеродром. У Великом рату имали су одавде дејства по Пули, у дворишту царевине. У Другом светском рату, Немци су изградили нове хангаре за своје ратне авионе. Савезници су бомбардовали аеродром и тешко оштетили, па после рата обновили и користили за своје авионе.

Ваздухопловне снаге САД-а активирале су своје Тридесет прво ваздухопловно експедицијско крило у Авијану (највеће у историји ваздухопловства), које је до 10. јуна 1999, у 9.000 група имало 40.000 сати лета преко наше земље. Била је то *Операција Племенијин наковањ*. Као да су читали владику Николаја. Он је давно написао да је српски народ сличан гвожђу кога ковач гура у ватру. Таман кад га из пећи извади на наковањ и стане обрађивати, оно се охлади, па га мора вратити у огањ!

Отварам сајт НАТО базе Авијано. Скандало иде у пензију. Његове колеге пишу: „Драго нам је што си био део нашег тима. Захвални смо ти за све што си урадио и надамо се да ћеш уживати у мировини”. Он је рођен у Авијану. „Увек сам трагао за авантуром”, описује свој живот. Планинари, фотографише и пеца. Каже да воли своју земљу, али сан му је да пропутује Америком, од обале до обале.

У Авијану сад командује бригадни генерал Ласица Денијел! Историја утефтери да је комита Данило Ласица показан окупатору, па ухваћен и стрељан. Ласице славе Никољдан, а прислужују Ђурђевдан. Презиме им остави један Турчин, око кога се њихов праотац толико додворавао, увијао, да га овај назва Ласица.

На друштвеним мрежама појавило се подсећање на одјаву хрватског Дневника из те ноћи, 24. марта 1999. године: „Пилотима желимо ведро небо над Србијом”!

Сетих се колико је само онда било црног хумора код нас. Тако је и сада са короном! Путовао сам локалним аутобусом и слушао сељаке како разговарају, зашто Крушевац још не бомбардују, па ће један рећи:

– Миле Меда (локални партијски моћник, директор Бироа за запошљавање) обећ’о Кларку да ће да му запосли ’ћерку!

Док пре неки дан не обуставише аутобуски превоз због епидемије, могло се чути:

Дошао човек код лекара, а у чекаоници сто њих има.

– Бонђорно! – обрати се свима, и заврши пос’о.

После су бомбардовани и циљеви у Крушевцу, Варварину...

На Духове је била литија у Варварину. Народ ручао у порти, беше завршена Света служба и резање колача. Прота Миљивоје Ђирић – (био је пчелар) држао је здравицу кад су НАТО авиони бомбардовали мост у подножју црквеног дворишта. Храм се стресао. Народ из порте је потрчао ка мосту. Имао је шта и да види: био је то директан погодак. А онда се један авион навратио и „оверио” циљ. Тада је крај Мораве погинуло десет, а рањено седамнаест људи. Сања Миленковић (16), ученица Математичке гимназије у Београду је страдала, а проту Миљивоју(68) је муцахедин гелером одсекао главу!

У селу Рибанце Митићи су садили кукуруз. Авионска бомба је експлодирала наомак њихове њиве.

– Испод Иренине главе била је локва крви када смо је подигли са земље. Гелер је ушао на десну слепоочницу и изашао

на потиљак. Брзо је одвезена у Врање, а одатле колима хитне помоћи у нишки Клинички центар. Спаса јој није било! – рекла је мајка, после седам година, новинарима.

Ирена Митић (15) сахрањена је на гробљу у Нерадовцу.

На парчету домбе, пронађеном приликом увиђаја, писало је:

„Лоша времена. Зар није то дивно. Ерик Н.”

Пилот обореног „невидљивог” авиона F-117A дао је исповедну изјаву:

– Да сам знао праву истину о ситуацији у Србији, не бих учествовао у бомбардовању. Кајем се што сам бацао домбе на српску децу!

Он има сина који свира неколико инструмената. Золтан Дани, који је са својом јединицом оборио „невидљивог”, вели:

– Код њих је школовање скупо. Ја сам му предложио да пошаље сина у Србију. Рекао сам му да ћу га прихватити као сина, али су на крају нашли решење у Америци.

+ + +

Према вестима из света, планета постаје контумац. Више од милијарду људи, за сада, према одлукама својих влада има неке мере карантинског типа. Ту спада и кућна изолација, за одбрану од вируса. Све подсећа на апокалиптичку визију поретка – од маске до личности!

Маске и остала медицинска опрема постају најтраженија роба на светској пијаци. Председник на конференцијама за медије чак вели да купује и на црно, како би снабдео Србију. Север Италије је епицентар жаришта заразе у Европи. Сваког јутра, од туда долећу потресне вести! У једном од тих градова развијена је фармацеутска индустрија. Американци су овде, по хитном поступку, купили пола милиона уређаја за тестирање на ковид-19. Пошто су цивилни летови обустављени, њихови војни авиони из базе у Авијану отпремили су робу кући, како је изјавио високи официр ратног ваздухопловства.

Помоћу брзих тестова могу се открити заражене особе и учесталост заражених у једном месту. То је једини начин да се они ставе у карантин – под надзор лекара ако је тежи случај, а блажи у кућну изолацију. Али опште тестирање не може бити примењено (нема толико, нити може бити, ових уређаја и лабораторија), зато се раде само сумњиви случајеви. У Немачкој овај трошак (приближно двеста евра) сносе здравствена осигурања. Зато многи наши гастарбајтери похрлише родним кућама. Ако немаш осигурање, добро, платићеш тест, али трошкове осталог лечења, не дај Боже, тешко! Недостатак даха један је од симптома који човеку обезбеђује тестирање. Онда се узима брис из грла, носа и пљувачке. Сама провера узорка у лабораторији – (посебно одабрани део ДНК се копира и умножава у термичком цикличком колу како би се открио опасни вирус) траје око пет сати. Ако је налаз лош, обавештење добија пацијент, али и карантинска служба. Погрешно узети узорци или лоше транспортовани могу дати лажни налаз у лабораторији. Зато се пацијенти тестирају два и више пута.

Био сам на сахрани у Степошу. Миличине рођаке нисам препознао под маскама. Кад човек има и шал преко лица, не личи на себе. Тек кад му се загледаш боље у очи, видиш ко је. Био је то тужни испраћај једних склопљених очију.

+ + +

Епископ нишки, др Јован, је мом оцу поверио прву пароху са посебним задатком да у гргурској порти чува споменик војводе Косте Војиновића, попа Мите Комите и њихових сабораца из Топличког устанка. (Као дете играо сам се крај њега).

Четрдесет година пре Устанка, Расински батаљон Крушевачке бригаде, шести дан по објави рата Турској, пробио је непријатељску одбрану на месту старог контумца на Јанковој клисури и ослободио Блаце и околину. Мијајло се силно радовао, није ни сањао да ће, само шест година касније, из слободне

и обновљене Краљевине, преко реке, стизати мртваци у царевину да их покопава.

– Имао си среће! – рекао је, у порти, један стари прота моме оцу. – То није парохија за почетника, али владикин син се зове као и ти – Војислав Илић!

Отац је рођен у Јаловику код Шапца. Причао ми је оно што се у школи није могло чути.

– Теби кажем, држи за себе! – завршавао би свој час из историје. – А кад дође време, онда ћеш рећи свима!

Рано сам сазнао да су у исто доба, кад су нацисти чинили злочине по Мачви, то радили и комунисти на другом крају Србије. Они су помагали Немцима (по споразуму Рибентроп – Молотов), све док Немци нису напали Совјете. Почетком јуна, још је руководство партије издавало наређења: „Сви другови и другарице који говоре немачки, јавиће се одмах на службу Немцима... Све појединце и групе нама противне пријављивати немачкој полицији”. Броз је онда напустио Рибникарову вилу у Ботићевој 5 на Дедињу, и запутио се у Западну Србију (терен је познавао из Великог рата). Једном се присећао свега, па је прибележено:

„Онда смо рјешили да идемо у онај дио око Ваљева... Нас је било неколико. Сјећам се, били смо ја, Ранковић, Лола Рибар, Иван Милутиновић. Ишли смо са легитимацијама које нам је дао неки поп Милутиновић из Ивањице, иначе Рибникаров пријатељ. Он је сам ударио печате на те легитимације”.

Пред Крстовдан је проглашена Ужичка република, која се граничила са НДХ. Седиште Титовог штаба било је у Округном суду. Свештеници, професори, учитељи, адвокати, лекари, трговци, занатлије... овде су крштени српском буржоазијом, па као такви убијани све до Светог јеванђелисте Матеја, кад је Република пропала. Лазар Тркља утефтери у свом дневнику: „Партизани су ту имали главни суд, где је платило више од четиристо српских живота”. Тела нису предавали породицама да их сахране. Покопана су у масовне гробнице. Хумке су од ожалошћене родбине чували наоружани људи са петокраком на капама, како не би кришом

откопали своје мртваце. Славе, преславе, даће и сахране са попом су биле забрањене. Али је зато радио *Народни дом*, како су га звали, за заједничко становање мушке и женске омладине. Овде је проповедана слободна љубав. Уведени су нови празници, а дан Бољшевичке револуције имао је и параду, ватромет и Титов говор.

Тркља је у Пожеги сео у воз за Ужице. „Мрак, двоје и двоје шапућу. Један малишан певуши партизанску песму, а једна старија жена покрај мене шапуће: Ово се не може трпети, боље да су и Немци и црни ђаволи неголи ови”.

+ + +

Јушарњи лисџи (27. март) пише: *Трагедија у центру Зајреба* – Мушкарац погинуо на санацији штете од потреса у Домјанићевој 6, ради се о зидару. Објављена је фотографија зграде са чијег је крова пао несрећник. Увећавам је, на тротоару је засађен лишћар. Огољене гране на младом стаблу висином досежу први спрат вишеспратнице. Тамо где почиње да се разгранави, у висини човека са испруженим рукама, неко је обесио провидну фолију са белим папиром. Овде је руком написао, црвеним фломастером: „Rozor! (подвучено) пада са крова.” О стаблу је обмотана трака комуналне службе и затегнута дрворедом на тротоару, како би се пешаци кретали другом страном улице. Има још фотографија пусте улице. Зидару је био први радни дан на послу у једној приватној твртки, како пише. Тело бранитеља из Сесвета, оца троје деце, превезено је у Завод за судску медицину.

У Италији „Црни петак” – од вируса корона, за један дан, умрло је 969 људи!

Нови карантини отворени су на сајмиштима у Београду, Новом Саду и Нишу, у хали „Чаир”. Први случај заразе у Влади Србије. Принц Чарлс и британски премијер Борис Џонсон имали су позитиван тест на ковид-19...

Научници проучавају геном новог вируса. Корона или круна, Милин Венчац, има „куку” којом се најпре хвата за човека, а онда, нечим налик на отварач за конзерве, продире у његове ћелије.

Београдска штампа нема ни један напис посвећен данашњем датуму из 1941. Читам Тркљин ратни дневник: „Више од четири месеца пре уласка Југославије у рат, преко енглеског посланства, као дипломатска роба, из Грчке стиже разни материјал: експлозив, револвери, митраљеи, мине, упаљиве бомбе и друго за рушење мостова, друмова, железница, за атентате итд. Не знам да је још на коју страну ишло, али знам оно што је преко наших руку прешло и убачено у разне крајеве земље. Материјали су слати по свим српским крајевима. Неколицина нас морали смо ићи по великој зими у Панчевачки рит, где смо упућивани како се рукује материјалом, како се користи експлозив итд. Док је кошава са снегом косила по Панчевачком рити, ми смо завршавали овај курс. Ја сам га запамтио и по томе што је страшна зима смрзавала крв у жилама” (као онда, у Мијајлово доба, кад су на обали Поњавице, неког Славка из Омољице, контумац-надзорника, промрзли и изгладнели револуционари испекли на ражњу и појели). Тркља је после о рату утефтерио: „У време мог боравка код Чиче разговарао сам са делегатом енглеске владе при Врховној команди”. Двејн Бил Хадсон (1910–1995), официр СОЕ, искрцао се из подморнице у близини Петровца. Са њим је био и Захарије Остојић, ваздухопловни генералштабни мајор Војске Краљевине Југославије, који је учествовао у пучу 27. марта као блиски сарадник генерала Боровоја Мирковића. Заједно са мајором Мирком Лалатовићем, спровео је кнеза Павла, после пуча, у Грчку. Априла 1945, покушао је да се са делом својих снага пребаци у Словенију до западних савезника, али је у Лијевче пољу заробљен од усташа и убијен у логору Јасеновац.

„Боље гроб, него роб”, клицало се на демонстрацијама. Била је то само „кука” – после су отворени логори у НДХ. Један, само један дан у контумцу, без изласка на улицу, био је довољан па да немамо Јасеновац!

Март 27. и дан после, (карантин и ја)

Министарство здравља објавило је упутство за све карантинце који ће долазити на Београдски сајам. Пиџама, папуче, патике, тренерка или друга удобна одећа, барем две пресвлаке, пешкир, баде мантил – по жељи, чаша – најбоље пластична, тоалет папир и убруси – по жељи. Кревети имају постељину, једнократну, али може се понети и своја (то важи и за јастуке и ћебад). Контумац би данас требало да прими прве људе.

Објављена је фотографија карантина. Фотограф се испео на галерију. Овде сам увек правио предах на Сајму књига. Мирис књиге се осећао у ваздуху. Армија читалаца подсећала је на мраве. Свак је имао своју убрзану путању кретања, али се увек враћао мравињаку – пренатрпаном штанду са књигама издавача кога је безецовао. Нема живе душе на фотографији. Бели паравани, под конач поређани, квадратно су запосели простор очишћеног старог мравињака са књигама. Нема ни мртва. Све је тако стерилно и пусто. Унутар ограђеног поља, на тој карантинској табли за шах, поређани су бели гвоздени кревети са затегнутим војничким ћебихима и јастуцима. Бројим: пет их има с једне стране, а колико насупрот њих, не види се из овог угла. Три, претпостављам, јер су „улазна врата” појела простор за два кревета, отприлике. Кров сајамске хале има упаљена светла, па подсећа на куполу свемирског брода из научно-фантастичних филмова. Даје праву слику свега са фотографије – колико до јуче, да ми је неко рекао да ћу ово гледати са мог места на Сајму, мислио бих да је то чиста фантастика.

У Подгорици се збила права породична драма – Ацо Ђукановић (55) имао је тежак инфаркт. Његов брат, председник државе, желео је да га приватним авионом пребаци у неку од болница у Швајцарској или Немачкој. Али ни једна од њих, због епидемије, није хтела да прими пацијента! На крају је хирушки захват рађен у црногорској престоници. Болесник је за сада добро. Иначе, он је последњи пут виђен у јавности када су грађани Подгорице, шетачи против Закона о слободи вероис-

повести, зауставили његов луксузни аутомобил и скандирали власнику *Прве банке*: „Ацо лопове, не дамо ти светиње”.

Београдска штампа не помену сећање на Мартовски погром Срба на Косову и Метохији, године 2004. Мој незаражени комјутер вели да је Мери Волш, Иркиња (нема фотографије, а волео бих да видим ту жену) утефтерила тада о страдању породице Николић (мајка и две кћери, једна се зове Сантипа): „Осим личне трагедије породице која је остала без дома, губитак куће значао је и нестанак њихове библиотеке са 18.000 књига, великог броја скупочених музичких инструмената и једне Ђотове слике Богородице, непроцењиве вредности. У пламену су нестали и последњи трагови европске цивилизације у Урошевцу”.

Капетан Драган Васиљковић (28. март) је после тринаест и по година робије ослобођен из Лепоглаве и стигао у Србију. Новинари, они не стају са послом ни због ковид-19, су прибежили његове речи:

„Затворски чувари су ме пробудили у пет сати ујутро, рекли да се обучем, дали ми папир да сам слободан, а онда ми везали руке лисицама и утрпали у марицу. Замислите стављају ми лисице када ме ослобађају, то је било чисто понижавање. Онда сам их лепо питао да ли има грејања у комбију, јер је било минус четири степена. Грејање нису укључили и ја сам више од пет сати био у танкој кошуљи, мислио сам да ћу добити упалу плућа. Молио сам их кад су стали на пумпи да им дам новац и да ми купе нешто топло да се згрејем, нису ни то хтели. То је тако примитивно. Све време сам имао лисице на рукама, нису ми дозволили ни до тоалета да одем! Кад смо дошли до граничног прелаза Бајаково – Батровци ја сам већ био на ивици нерава. Почео сам да их псујем и тек онда су ме пустили до тоалета, тако што су ме буквално избацили из марице. Кад сам ушао у Србију прво сам клекнуо, пољубио земљу и рекао: „Напокон људи!”

Капетан Драган је одмах стављен у карантин!

Супермаркет у Палерму био је на удару двадесетак породица које су напуниле колица са робом и покушале да изађу, а да не плате. Интервенисала је полиција. „Гладни смо”, све чешће се чује од Италијана који су остали без посла и пара. Месец и по дана има од почетка епидемије и завођења карантинских мера код њих. Певање по балконима са почетка кризе је утихло.

Уједињене нације су саопштиле да ковид-19 дуплира број гладних у свету па ће их бити, као никад – 265 милиона! А оних, који су више гладни него сити, има милијарду!

Бивши британски премијер, Гордон Браун, позвао је светске лидере, лекаре и шефове међународних организација, да оснују једну оперативну групу са извршним овлашћењем за борбу на два фронта: медицина и економија. Светска банка и ММФ, по њему, морају имати већу финансијску моћ за деловање у земљама са ниским и средњим дохотком.

Свет би био једна царевина, а ко би из предложене оперативне групе био њен самодржац – Бога питај!

Мислим се – као да читам *Ошкривење*. Карантинија мења полако, али сигурно, своје прво слово из **к у ц**. Може се читати и Царантинија, а најисправније је писати латиницом *Caranti-*пија (прво слово овако добија смисао – једно пише, друго читаш). А о подели речи не смем ни да помислим (цар анти ни ја), а камоли о комбинацији њиховој (**Анти цар**), јер **ја ни**(сам) за његов контумац!

+ + +

Март 29, (карантин)

Ајора ми посла прелом *Каранџиније 1* на увид. Каталогизацију је урадила Библиотека Матице српске. Задовољан сам!

Полицијски час је почео у 15 сати. Сат времена пре тога, седео сам са професором Б. Р. на клупи у парку *Косијурница*. Кафићи и баште пусти. Забрана њиховог рада због ковида-19

је на снази. Било је лепо време, право пролеће. Парк је јесенас преуређен, никла је млада трава. Шетача малтене није ни било. Све је тако лепо, а пусто!

Он ми чита кратке приче које пише ових дана. Слушам, једну по једну, па разговарамо о њима. Смејао сам се оној ауто-биографској где он, на седници Наставно-научног већа жели, кад је добио реч, да у прологу излагања прочита одломак из приче неког бугарског писца (он преводи са бугарског језика). На пут му стаје млади асистент – (био је његов ученик), који је, како вели професор, читао само *Три љрасеџа*, па је и њих заборадио:

– Шта сад то читаш? – устао је и рекао пред свима.

– Две-три приче, смештене су у берберницу у којој је његов отац стекао пензију.

– *Ајокрифне љриче из бербернице* – предлажем му наслов књиге – могла би се тако звати.

Слушам причу од пре неки дан, док су кафане још могле да примају госте. Сазнајем да се овакав страх у варошици, веће је село у питању, не памти од онда кад је '74, пред нови Устав, не сећам се више њеног имена, али нека буде, Роса Прикина лечила трипер.

Вечерње новостии су објавиле чланак: *Каранџин 150 љодина радио на љраници Беољрада и Земуна, сви љуљници морали у конљшумац*. У прилогу је и фотографија Контумацког уверења (Contumaz Sanitäts Personal, Fede Nro 74), од 15. децембра 1809. године, за Голуба Лаушев.(иђа, п. п.). Имао је 59 година, а у карантин је ступио 4. децембра. Militair-Commando издала је Уверење, а у десном доњем углу потписао Director (нечитко је његово име). У левом је одштампан двоглави орао, који носи једну круну, са раширеним крилима. Сијамски близанци у десној канци на нози држе мач, а у левој скиптар. На грудима носе владарске инсигније на богато украшеном ланцу, са стилизованим крстом у средини. Contumaz Sanitäts Personal има по маргини документа штампани венац, непрекинути низ, осмокраких звездица – свака у епицентру носи белу

тачкицу у кружићу (подсећа на зеницу ока). Добро осмотрен, прегледан, Голуб је могао ући у царевину, код двоглавог орла!

Новинар је подсетио да је најважнија гранична служба у царевини век и по била она на санитарном кордону који је успостављен 1699, 1739. досегао је до Земуна, а укинут је 1872, па се све до 1883, мало по мало, продавала његова имовина и земљиште.

Земунски карантин, године 1788. имао је 62 службеника и 22 члана њихових породица и служинчади (међу њима се помиње и православни свештеник кога је издржавао Тоша Апостоновић).

– Европа се бранила овде! – вели новинар.

+ + +

Март 30, (контумац)

Пред зору је умро владика Милутин. Знао сам га још из доба кад је био игуман Каоне (мој отац је у овом манастиру био на пракси кад је рукоположен). Био је то озбиљан човек, монашки замишљен.

Синоћ до 20 сати на Београдски сајам примљено је тридесет троје оболелих.

У Италији је до сада од ковида-19 умрло 10.779 људи.

САД су постале жариште заразе. У Њујорку је више од тридесет хиљада људи оболело. Председник Доналд Трамп, на конференцији за новинаре (сви владари их редовно одржавају), рекао је да би се 100.000 мртвих у САД могло сматрати „добро обављеним послом”.

Тајландски краљ Маха (64) закупио је хотел у Garmisch Partenkirchen (цркве су споменуте у топониму). Овде је он сместио свој харем, више од двадесет конкубина, евнухе и служинчад. Ни један други хотел не ради. Представник власти објаснио је да су овде сви гости „из једне скупине”, па онда није потребна обустава рада. Није познато где се налазе краљеве четири жене. У суботу је у његовој земљи забележено преко сто новозаражених вирусом.

Сат пред поноћ био је нови потрес у Загреду, са епицентром недалеко од Маркушевца – објавио је *Јуштарњи* у три минута после пола ноћи.

Камени крст са Загребачке катедрале (читам да је био тежак тону и по, висок два и по метра), са висине од око сто метара се обрушио, пробивши кров, пред надбискупову спаваћу собу. Десничари, по обичају, не чекајући историјски суд (они немају стрпљења), дају своју егзегезу овог догађаја. Крст је пао јер је кардинал Бозанић, рођен у Врбнику на острву Крк, старином Србин. Некако у доба отварања карантина у Војничкој крајини, поједине српске фамилије из околине Бриња, Горња Лика, у страху од куге, преселиле су се на Крк (око 35 километара ваздушне линије удаљен). Орлићи, Маричићи, Божанићи, Брнабићи... нађоше на острву свој мир. Полако прихватише и локални говор (ж и ћ се овде изговарају као з и ц), и веру. Били су католици, али су остали Срби. Врбник је у прве три године Другог светског рата имао јако упориште Драже Михаиловића. Било је око 60 чланова Равногорског покрета у том месту са 1.800 житеља!

Десничари к'о десничари, ударају на слабе. Људе под пусатом (добрим оружјем) не пипају. О Рукавинама не смеју ни да зуцну. А још је *Загребачки вијенац* 1882. године известио да је генерал Јуцо Рукавина био барон. Он је писао молбу за баронат цару Фердинанду, па је у њој навео да су „његови пређи били сродници Немањића” и носили кнежевску титулу „прије своја доласка у Лику”. Александар Лесо Будисављевић, син Буде Будисављевића, аустријског генерала из 1848. године, оставио је записано: „Мој још од млађијех нама година добри друг и пријатељ обрстар Јоко Рукавина приповједаше ми једном да је њихов праотац пребјегао из Босне, звао се Мамутовић и био је вјере православне. Бјежећи пренијео је у рукаву од доламе своје племените листе шчега су се они кашње прозвали Рукавине”.

Шта све Карантинац може имати у рукаву, кад бежи из контумца, Бога питај!

Из ове личке породице био је Павелићев генерал Јуцо Рукавина, као и Титов генерал Иван Рукавина (човек са најдужим радним стажом проведеним у чину генерала ЈНА, више

од 34 године, био је народни херој – како је на вест о његовој смрти 1992. утефтерила *Војна повијест*. Овде се још може прочитати: „Од тог изворно буњевачког племена потекло је много гласовитих личких фелдмаршала, маршала, генерала и часника који су прославили Војну крајину, што је јединствен случај у хрватској војној повијести). Генерал армије Иван Рукавина водио је Војно-обавештајну службу 1945–1947. године, а Душан и Тоне, по препоруци Раштегорца постали су његови поверљиви сарадници.

Glas koncila, katolicke tjedne novine (23. травња 2019), пренеле су чланак Стипана Буњевца. Овде се може прочитати: „У свидњу 1990. године започет је први течај за редарственике МУП-а Републике Хрватске у Полицијској школи у Светошимуској улици у Загребу, на који су се драговољно јавили младићи из Хрватске и Босне и Херцеговине, те чак и из иностранства. Након завршетка течаја, када су се већ почели, пјеснички речено, надвијати црни облаци великосрпске политике над Хрватском, већи дио њих прешао је у базу Ракитје јер је одлуком првога хрватскога предсједника др Фрање Туђмана устројена *Јединица за њоседне задатке МУП-а Републике Хрватске-Ракије*. Заповједником је именован генерал Дарко Рукавина.”

Десничари не дирају овакве људе о којима је још *Даница Илирска* (бр. 38, субота 22. рујна 1838), писала: „Кад је 1797. Кампоформијским миром уништена република млетацка, тад је Бока уступљена аустрианском у императору, и генерал Рукавина заузме ју 10. августа исте године.”

+ + +

Март 31, (карантен)

Свештеник Хауард Браун из Тампа, Флорида, јуче је ухапшен. Оптужен је за недозвољено окупљање у његовој цркви и кршење наредбе у вези са јавним здрављем. На снази је забрана излажења из домова усвојена у циљу сузбијања пандемије ковид-19.

Свету литургију сад владика крушевачки служи у паперти и још три-четири свештеника са њим, а верници су испред цркве, у порти (држе прописано одстојање метар-два једни од других)!

Председник је најавио отварање још три карантина у Београду, у дворанама *Арена*, *Пионир* и *Пинки*!

Без посла би могло да остане 47 милиона Американаца, према процени Федералних резерви (милион људи је до сада изгубило своје радно место). „Ово је јединствен шок који се разликује од било којег другог који је америчка економија доживела у последњих сто година”, изјавио је економиста ФЕД-а.

У Шпанији је у једном дану умрло 849 људи, највише од почетка епидемије!

Гледам документарни филм *Београд, њресџоница Краљевине Југославије*, снимљен 1932. године, по сценарију познатог новинара и фотографа Војина Ђорђевића, у продукцији *Југословенској њросвејној филма* (предузећа које је тих година радило путописне филмове о лепотама Југославије). *Југословенска киноџека* објавила га је на свом *Јутџуб* каналу.

Све оно што смо учили у државним школама из историје о предратном животу у Београду, после гледања овог документарца, пада у воду. Ондашња штапа описивала је ово остварење као филмску фреску која у целости приказује живот, историју и лепоте наше престонице. У једном кадру, испред Споменика кнезу Михаилу, као да угледах Милу и Драгог. Враћам снимак, па укључујем паузу. Он је скинуо шешир са главе и држи га опуштено у руци. Она има мантил пребачен преко леве руке, а десном држи Драгог под руку. Иза њих, у кадру је зграда Народног позоришта која са Спомеником кида границу у временском контумцу (разлику прошлост – садашњост), па имам утисак да сам тамо, крај њих двоје, међу шетачима на Тргу слободе (истом онаквом какав је био и у време мога студирања).

„Код коња”, ниси имао иглу где да спустиш од демонстрацата једног 9. марта. Тенкови су тог дана изашли на улице Београда да нас растерају. Сутрадан сам отпутовао код родитеља.

Не знам зашто, сад ми на памет дођоше две бабе из села где је мој отац имао другу парохију. Оне седе у порти, под липом, крај цркве. Леп је дан. Разговарају о ономе што су чуле на *Дневнику* РТС-а о демонстрацијама (о томе се данима говорило). Она ситнија, одавно згрђена, подиже свој штап:

– Ма, ја би’ то све пострела!

Имале су унукe који су радили у војној индустрији, коју црно-смешно! и данас зову *наменска*! Били су то млади чланови партије – да би дошли до радног места. Путовали су аутобусом, сабајле, у град на посао.

Седим на седишту иза њиховог.

– Само да потраје овај рат! – каже онај млађи.

– Ми се нагумасмо пара! – сложи се старији.

Оца сам после питао шта значи овај глагол гумати – први пут сам га чуо у животу. Рат је беснео далеко од нас (Ирачко-ирански или Први заливски рат, вођен од 1980. до 1988. године).

Размишљам – март је наш црни месец. Ако се узме календар у руке, ту су: 6, 9, па 12. (убиство премијера 2003), 17–19. (Мартовски погром Срба на Косову и Метохији 2004), 24 (почетак НАТО бомбардовања), 25. и 27...

Дража Михаиловић је ухваћен на почетку Великог поста. Био је болестан. Затражио је да се причести. Парох је добио позив, у највећој тајности, усред ноћи. Ушао је у цркву, ставио епитрахил и из дарохранилнице узео свету частицу (усирену крв и сасушено тело), па ризикујући живот отишао да исповеди и причести болесника. Било је то 12/13. марта.

Вест о хапшењу Драже Михаиловића јавности је објављена неколико дана касније – 24. марта 1946.

+ + +

Април 1, (contumax)

Ноћас је снег забелео двориште па и даље пада, а није га било целе зиме ни за лек.

На Београдском сајму, у контумцу, на један од кревета легао је десетогодишњи дечак. Није хтео да се одваја од мајке! Лекар који за телевизију даје изјаву о томе, вели да су они хтели да њега оставе на одељењу КБЦ „Драгиша Мишовић”, али он се није дао. Боже, ту где су били небројени књижевни јунаци старих и савремених писаца, страних и наших, седи он крај мајке и чека!

Предраг Кон (тумац, п.п.), епидемиолог (рођен у Београду, а са само неколико месеци, због очеве службе, одлази у Њујорк где је живео до седме године), каже: „Под неком врстом надзора, у кућној или самоизолацији, има око 14 – 15 хиљада људи”.

После најгорег дана, у Србији је до сада утефтерено 900 заражених вирусом корона.

Домови здравља постају спољно двориште контумца. Овде се отварају амбуланте за прихват оних који имају симптоме ковида-19.

Јуџарњи лисџи преноси изјаву начелника Полицијске управе карловачке да је један кафеџија држао закључана улазна врата од кафића, а унутра имао два госта. „Позабавио сам се особном анализом и закључио да је већи број кршитеља самоизолације заправо кршио и друге мјере прије коронавируса, од кршења Закона о сигурности промета на цести до других прописа, значи у правилу су самоизолацију кршили они који су иначе кршили прописе”, вели он.

Ето мисионара, колико хоћеш, и за Covid-111999!

+ + +

Април 2, (contumacio)

У Србији се уводи забрана кретања од суботе у 13 часова до понедељка у пет сати. Та забрана не важи за пензионере који у недељу, од четири до седам ујутру, могу да оду до продавнице. Кључна мера је да се на једном месту не могу окупити више од две особе. У Влади Србије прва смрт од круне: преминуо је државни секретар Бранислав Блажић.

Кирил Димитров, шеф Државног фонда за богатство Русије, размишља слично бившем британском премијеру: „Заједничка акција држава неопходна је за обнову глобалне економије. Светска економска криза била је неизбежна, будући да су глобални дугови у односу на БДП порасли са 230 одсто у време претходне кризе 2008. на данашња 323 одсто. Вирус је само подстакао кризу”.

„Хало, Владимире, шта ћемо с нафтом?” Отприлике тим речима Доналд Трамп обратио се руском председнику, како пише *Полиџика*, у телефонском разговору који је Вашингтон протеклог викенда иницирао с Кремљом. А до јуче је све било другачије!

САД постају све веће жариште епидемије. Жалосне вести долазе из Њујорка. Једна беба је тамо преминула...

Шпанија је данас имала у једаном дану више од 900 мртвих! Италија се не смирује! Више од милион људи широм света је заражено!

Научници покушавају да уђу у траг кодиву-19. Објављено је истраживање испражњених болничких соба у којима су боравили заражени. У ваздуху је лебдео он, и то не само у собама, већ и у ходнику!

Јуџарњи лист јавља да се у једном солинском засеоку тражи кривац (нулти пацијент), јер има доста оболелих. Само место заразе и дан нису спорни.

– Почело је од мисе која се на благодан светог Јосипа, 19. ожујка, одржала у Жупи солинских мученика. Моја мајка је тог јутра волонтерски чистила цркву, као што и иначе чини, заједно са још четири жене, а већ је тај дан осјетила прве симптоме. Наш свећеник дон Анте који је водио ту мису рекао је за један портал да је заразу пренијела чистачица, што апсолутно није истина јер су и други људи добили симптоме прије моје мајке – рекао је Ненад Катић.

Несрећна жена је већ три дана у болници, а код куће су сви (син, снаја, унук и унука) остали заражени. Комшије сада њих криве за даље ширење вируса у засеоку Нинчевић!

Новинар је позвао дон Анту: „Љубазно нам се јавио на мобител... признао је да већ осам дана има температуру, али налаз теста још није стигао.

– Истина је да сам мису држао на Светог Јосипа. Ја нисам знао да је донесена одредба о забрани било каквог окупљања и то баш тај дан и да је објављена у *Народним новинама*. Нашој жупљанки која је обољела од корона вируса желим брз опоравак и свако добро у животу – рекао је свећеник”.

Стигле су корице за *Каранџинију 1*. Почетком године посетио сам изложбу о манастиру Студеници у Галерији САНУ. Један кивот за чување моштију привуче ми пажњу. У легенди је писало: „Кивот Драгића Радосављевића Цариград или Солун, 1792. Ризница манастира Студенице.” После сам у *Каџа-лоју* изложбе читао: „Посребрени месинг, искуцавање, ковање, урезивање, гравирање, цизелирање, пунцирање, резање 29x15x7,5 cm.” Син је фотографисао. Кад дођосмо у стан, кћерка увелича фотографију на екрану компјутера, па угледах ктиторски запис. Необично стилизованом ћирилицом са примесама грчког алфавита писало је Драгић. Прво слово сад ме подсећа на основу карантинског шаховског поља са Београдског сајма, у коме седи десетогодишњи дечак. Дат је и улаз у њега, јер слово Д је тако изведено да нема доње црте. Уместо троугла, нахерено слово више подсећа на П, с тим да његова лева усправна црта упадљиво укршта водоравну, па личи на крстачу! Четврто слово Г, буквално је налик вешалима. А да слика буде још гора, на крају речи, по старом правопису, стоји стилизовани тврди знак. У страха су велике очи, писано је!

Књига треба да уђе у штампу. Ова нова мера (да се у затвореном простору не могу окупити више од две особе) стиже и *Каранџинију 1*, па мора у контумац, до даљњег! Даће Бог да угледа светлост дана!

+ + +

Април 3, (контумација)

Тражење кривца се захуктава. Јулија Папшева је објавила рад *Коронавирус: дилошки райи САД йроїив Русије и Кине* (преведен је и на енглески језик). Друга страна планете види кривца на Далеком истоку.

Руски патријарх позвао је верне на недељној литургији да се угледају на пример Свете Марије Египћанке и да не посећују храмове због епидемије.

Исусовац Јерко Бан на Шипану служи мису без речи, у директном преносу преко интернета. Говори знаковним језиком како би глуви гледаоци могли све да прате.

Израелски министар здравља је изјавио: „Месија ће доћи и спасити нас све.”

Један од Ламед-вав Цадиким-а, како тумачи рабин Зисхолц, се огласио и тражио да му припреме глиму (бели стихар, по предању, за дочек Месије). *Талмуд* (Сенхедрин 976) бележи мистичко веровање: „у било које време у свету постоји 36 (Ламед-вав Цадиким) посебних људи”.

Пентагон купује 100.000 мртвачких кеса, које војска користи за посмртне остатке војника пострадалих у борбама.

Медицинска сестра из Италије, да не би заразила ближње, извршила је самоубиство!

А Земља је променила вибрације због карантина. Нема саобраћајне и сваке друге тутњаве на њеној кори, па се и она, у дубини, због пада сеизмичког шума одмара.

Али горе, на небу, нема мира. Гугл објављује извештаје о кретању становника због борбе против епидемије. Државе попут Кине, Сингапура, Јужне Кореје... од својих држављана траже да користе мобилне телефоне како би контролисали њихово поштовање контумца. А Немци пријављују непослушне комшије полицији.

У Загребу нови земљотрес. Твитераш са Горње Дубраве пише: „Био је поприлично солидан, заправо, сувише познати звук тутњаве с неколико секунди дрмања, али колико сам могао осјетити, није било њихања”.

И Перу је прописао мере. Понедељком, средом и петком из куће могу излазити мушкарци, а осталим данима жене. Недељом нико.

Пар-непар, тако се у мом детињству звала полицијска забрана за кретање аутомобила (данас возе парне, а сутра непарне таблице). Била је несташица нафте. Недостајали су, повремено, и кафа, зејтин...

Отац је отишао до Станице милиције да продужи личну карту. Стао је у ред пред шалтером. Човек је пришао и рекао да дође код њега у канцеларију, број тај и тај, кад заврши посао.

Полицајац у цивилу (ожењен по *Правилнику о сйуујању у брак ириядника Народне милиције*), није дужио:

– Ми би попе могли да сарађујемо! – предложио је, чим је отац ступио код њега.

– Не знам на какву сарадњу мислите?

– Па, ти идеш по селу и знаш ко кука што нема прашка, зејтина, кафе...

– И?!

– Да нам кажеш ко су ти!

Кад је видео згрануто лице пред собом, цајац (како су их сељаци из мог детињства звали) је наставио:

– Шта се чудиш! Твој колега сарађује са нама одавно!

Био сам шести-седми разред. Слушао сам оца како у кухињи прича мајци о свему. Кад ме угледа (мислио је да нисам код куће), он ме помилова по глави:

– Ђути сине! Ништа ниси чуо!

Загрлио сам га око струка и прислонио главу на његове груди. Могоа сам чути срце.

– Змија! *Лукава мимо све звијери љолске* (1 Мој. 3, 1)! – чуо сам оца, над мојом главом. – Стари Латини су гују звали вирус! Отровница, вирусница!

Мајка је пришла и загрлила нас.

– Принципов метак погоди је у главу, а она оживе!

Сели смо на кревет, а отац је наставио да прича о Видовданском атентату.

– Фердинанд је имао велику тетоважу са змијама на грудима. Аутопсија је нашла да је смртоносни метак прошао посред змијине главе!

После сам отишао у Богословију Светог Саве. Отац ми дође у посету и одведе на Калемегдан.

– Први Христови ученици су били рибари – рекао је кад смо ступили у парк и застао пред спомеником Стевана Мокрањца – „Хајдете за мнош, и учинићу вас ловцима људи”, позвао их је!

– И он је био алас. – прекрстио се – Сад учиш црквено певање из његовог *Осмојласника* – наставио је шетњу.

– Сви су они наши рибари! – говорио је док смо ишли, у круг, од једног до другог чредног споменика (Јована Дучића, Алексе Шантића, Ђуре Јакшића, Боре Станковића, Војислава Илића, Ђуре Даничића, Лазе Костића, Марка Миљанова, Јована Суботића, Јована Гавриловића – добротвора учитељске сирочади, писало је).

– Он је цело своје имање оставио за хуманитарни фонд из кога су учитељске удовице и сирочад примали новчану помоћ – изустио је, продужио даље па застао пред бронзаним обелиском на коме је утефтерено: „На овом месту 27. марта (а ког би другог датума, п. п.) 1945. одржан је први збор пионира Београда. Савез за друштвено васпитавање деце, 13. децембар 1972.”

– Било је то пред нови устав!

Узео ме за руку и довео у центар те наше пешачке кружнице.

Стајали смо пред фонтаном *Рибар (Борба)*.

– Роксандић, Рим 1906.

Змија пред нама била је у сигурним рукама. Млади рибар, извајан у бронзи која је одавно патинирала усред водоскока, могао би бити Галилелајац (презриво гледа у њу, док је показује снажно стиснуту у својим испруженим мишићавим рукама, беспомоћну, раскрыљених чељусти, са млазом воде из грла), приводио је крају своју борбу са отровницом. Такав је он био и године 1907. када је путовао у Лондон на Балканску изложбу – као кључна уметничка рукотворина у оквиру Српског павиљона. А онда је у Београд стигла вест о његовом бродолому и нестанку у морским дубинама! Одмах је урађен други одливак и постао символ младе српске државе и метафора њене борбе. Али убрзо се испоставило да није било никаквог бродолома, па је оригинал после Лондона срећно завршио свој пут на главној

рондели парка Велики Калемегдан, а дупликат на Језуитском тргу у Загребу!

– Сине, никада се немој предати! – загрлио ме.

У школи сам после читао *Ошкривење*. Гуја се и овде помињала: „Испусти змија за женом из уста својих воду као реку, да је утопи” (12, 15).

Данас је за *Полиџику* писао академик Рајко Игић, фармаколог: „Нови вирус корона је комбинација вируса слепог миша с вирусом непознатог извора. Изгледа да је резервоар тог комбинованог вируса – вирус змије.” А стиже и вест да америчка National Academy of Medicine (NAM), president Victor Dzau, има лого са гујом, и то тако да њено испреплетано тело гради три шестице!

+ + +

Април 4, (cordon sanitaire)

Београд је и даље један од најзагађенијих градова на планети, иако је све стало.

Бранислав Блажић, пре два дана, преминули члан Владе, био је државни секретар у Министарству животне средине. Министар Горан Триван изјавио је да су „азијски ветрови који дувају са Кавказа донели загађење”.

Чернобиљска катастрофа у нуклеарној електрани *Лењин* била је 1986. Три године касније, у смедеревској Железари новинар је открио спаљивање радиоактивног отпада из немачких атомских централа. Имао је два извора: Петри Келинг, вођа Зелених у Немачкој за документацију, а Нада Ајдачић, шеф лабораторије за мерење радиоактивности у Винчи, за резултате знатно повећаних радионуклида у ваздуху. После објављивања његовог чланка у НИН-у, држава је основала Комисију за испитивање овог случаја на челу са председником САНУ Каназиром, а чланови су били академици – нуклеарни физичари. Кад су позвали новинара, он је повео и Наду Ајдачић да иде са њим. Али њу на портирници нису пустили да уђе у зграду. Академици су тврдили да је реч о постчерно-

биљском дејству. А новинар је упитао, онако како га је Нада научила: „Радионуклиди (побрајао их је све напамет) који су откривени у ваздуху имају век полураспада од 24 до 72 сата! Чернобиљ је био пре три године! Како је то могуће”. Академици су били једнодушни: „Објасните Ви нама?!”

Ово питање је остало да лебди у ваздуху до дан-данас!

Сад исти новинар вели да је у Дечје одмаралиште *Дивљана*, код Беле Паланке, прекјуче стигло триста азиланата (од 18 до 35), а јуче још три аутобуса. Они силазе у село, не поштују полицијски час! А пре неки дан, на друштвеним мрежама објављена је фотографија ових младића, из неког места у Војводини, како се у доба полицијског часа, када нема живе душе на улици, несметано крећу!

Само што сам одслушао нашег истраживачког новинара, Јутјуб канал ми посла његовог колегу из Хрватске, кога иначе волим да читам. Он је прошле године рекао у камеру да су за време рата муцахедини слетали на Загребачки аеродром. Овде их је преузимала хрватска тајна служба и возила преко границе у Босну.

Абу Махди ал-Мухандис погинуо је у америчком нападу, почетком године. Убијен је и човек далеко моћнији од вође Ал Каиде Бин Ладена и лидера ИСИС-а Абу Бакира Ал Багдадија, ирански генерал Касем Сулејмани – командант снага КУДС (део Иранске револуционарне гарде, специјалне јединице задужене за мисије ван државних граница). Новинар који пише за хрватски *Вечерњи лист* присетио се свог последњег сусрета са Сулејманијем, пре три године:

„Дјеловао је јако скромно, видјело се да је вагао сваку изговорену ријеч. Иако нисмо дуго разговарали, када је сазнао да долазим из Хрватске, питао је: ‚Каква је ситуација у БиХ?‘ На моје питање је ли био тамо, Qasem је одговорио: ‚Наравно да сам био, али давно, 1993. и 1994. Гдје год муслимани требају помоћ, ја сам ту”.

На Божић је сахрањен у родном Керману. На Бадњи дан није успео његов погреб (у стампеду је погинуло више десетина, а повређено преко 200 особа), па је морао бити сутрадан!

Тело генерала убијеног у ракетном нападу, препознато је по прстену са великим драгим каменом – црвене боје.

А један београдски лист објавио је његову фотографију са српским председником у Бугарској. Нови директор нашег контумца, пореклом из царевине, убрзо по преузимању функције, дао се на посао. Потом смо постали једина земља Европе за коју држављанима Исламске Републике Иран нису требале визе. *Иран Ер*, државни авиопревозник, након паузе од 27 година, обновио је директне летове Техеран–Београд (два пута недељно). Авиони су били пуни путника из Исламске републике, а Карантинија је прво њихово слетање прославила са црвеном тортом!

+ + +

Април 5, (контумацирати)

– Исус у овој јединственој пригоди слави Пасху у интимности наше обитељи.

Сви смо погођени ширењем болести која је зауставила редовити животни тијек, унијела несигурност и пореметила редовитост наших опхођења и сусрета. Осим тога, ми у Загребу и његовој околици носимо последице потреса, који је оставио разорне трагове на многим кућама, у домовима, на нашим црквама, па и на нашој катедрали, те недвојбено у душама људи који живе у Загребу – рекао је јутрос, преноси *Јушарњи лисџ*, кардинал Бозанић у *јоруци на Цвјејџници* служећи мису у „цркви Тијела Кристова у загребачком насељу Сопот”.

У *сџаром срјском језику реч сопот* означавала је извор или *месџо иде вода извире*. *Оџуда на десетџине* насеља у Каранџинији носе ово име. Именицу *сојоџи џраџио* је *џлаџол сопсти*, који је означавао шуморење, шопотање, извирање воде. Даничићев Речник из књижевних старина *оџкрива да је једна од нај-лейџиџ задужбина Немањића била џодиџнуџа „Свеџоџ Троици оу Сојоџџаху.”* Извор Рашке, јако врело из мале џеџине, близу је манасџира Сојоџани.

Април 6, по старом календару 24. март!

Пасха почиње за 45 сати у Јерусалиму! Фараон није хтео да ослободи Јевреје да иду кући. Бог је пустио девет пошести: претварање воде из Нила у крв, најезду жаба, комараца, обада, сточну кугу, кожне болести, град и урагане, најезду скакаваца, таму над свом земљом. Фараон је остао при своме! Десета несрећа променила је владареву одлуку. Био је то помор прворођенчади. Наследник престола, није поштеђен! Јеврејска деца су преживела. Крвљу, јагњета или јарета, покропљени њихови довратници и кућни прагови били су знак Господу „и кад видим крв, проћи ћу вас, те неће бити међу вама помора” (2 Мој. 12, 13). Комшије, Мисирци, фараонове слуге, нису знале да треба капнути бар кап крви на свој праг!

Бомбардовање Београда 1941. поменуто је у београдској штампи. Како је онда било Мили и Љубици на Венцу, кад је, недалеко од њихове куће, страдала Народна библиотека и Дом студената теологије, не можемо ни да замислимо. Други, јачи, потрес – кад су остале без крова над главом, био је као атомска бомба!

Али зато новине опширније пишу о 6. марту!

– У Србији је забележен први случај обољевања од корона вируса. Реч је о мушкарцу старом 43 године који је у више наврата боравио у Будимпешти код сестре – овако је пре месец дана на конференцији за медије говорио министар здравља Златибор Лончар.

Како јавља београдска штампа, данас у Србији корона (круна) вирусом има близу две хиљаде заражених и више од педесет умрлих. Колико је оних који помреше због отказаних операција у доба пандемије – нико не јавља, као што се никада не помену колико свакога дана у Карантинији има насилних прекида здраве и праве трудноће.

А све је могло да буде другачије!

Предизборна кампања, по лепом времену, шопотала би својим током. Нико је не би прекидао. Старци из владајуће странке бесплатно би путовали, до миле воље, по очишћеним варошицама, јели подебеле сендвиче и пили – ко шта хоће!

Овако, 17. марта, председник рече:

– Избори који су требали да буду одржани 26. априла, биће одржани тек пошто се Србија буде изборила против корона вируса!

А пошто је он, упркос уставној забрани, и даље председник владајуће странке, најавио је 11. марта да ће „отказати све предизборне скупове своје странке до 1. априла!”

До Српске нове године вирус је живео у Кини, а онда се доселио у Авијано. Данас, од близу двеста земаља чланица УН, само 18 није пријавило ни једног зараженог држављанина. Острвске земљице, седам од десет најмање посећених места на свету, немају вирус. Али имају контумац. Острво – држава Науру, више од триста километара удаљено од првог места у Тихом океану, сада тихује. Њихов председник вели: „Кад смо почели тражити заражене, обратио сам се Богу молитвом, а он ми је послао стихове из Библије (Псал. 147, 12–14). То нас држи на ногама и помаже нам да прођемо кроз ову, како Света књига каже, *долину смрти*. Сваки пут кад погледам карту света са земљама које имају случајеве заразе, изгледа ми као да је планета добила богиње – мале црвене оспе су свуда”. И они имају контумац, на аеродрому. Овде се спроводе строге карантинске мере. Брисеви се шаљу у Аустралију, па кад стигну добри налази онда придошлица ступа у Науру!

+ + +

Име вируса почињем да читам и Ко вид 1 (кукаља, **кука** – цифра и јесте графички таква) 9 (обрнута 6), па ко види види – има шта и да види: кукљу, **куку о рамену обрнуте шестике** – кога зграби, зграби – пакао му следи! Чека се Covid-111999, писано је!

На првој години Богословског факултета учио сам старо-јеврејски језик. Речи се читају натрашке, с десна на лево, па петослови ковид тако испада нека врста вампира (демон кабалиста, у XVI веку има најстарији писани спомен, а представља душу покојника која опседа људе). Руско-јеврејски писац Симон Ански, пред Бољшевичку револуцију, написао је драму *Дибук, између два светла*. На јидушу је премијерно изведена у Хабима театру – који од 1918. почиње да ради као део Московског уметничког позоришта. Театар Хабима данас је национално позориште Израела и једно од првих на јеврејском језику (налази се на Тргу Хабима, у центру Тел Авива). У доба Стаљинових чистки, снимљен је и филм по овом делу. После је настала опера, рок-група, стрип (вештачка интелигенција из универзума DC COMICS, члан израелског супертима НАУОТ), па песма јапанског музичара... Овај вампир се појавио у холивудским хорор филмовима, и у новој драми по старом тексту из пера Кушнера, године 1997. (писана 1996 – другу и трећу цифру алегоријски читану треба окренути!). По овом демону су и кабинети где се доносе важне одлуке прозвани **Дивокове кутије!**

Мојсије Лиlien (1874–1925) познат као први ц(с)ионистички уметник (писац Die Bücher der Bibel) има графику под именом поменутог непоменика. Гледам је увећану на екрану компјутера, и то с десна на лево: почетак гробља је то (три споменика и међ' њима у земљу пободена лопата). А крај гробља усправљен стоји штап – мени сад личи на римски број 1! О њега се левом руком прихватио под теретом погурени човек, го као од мајке рођен. Уметник је вешто прекрио његову голо тињу, као маском, са црним плаштом који виси са мртваца кога несрећник тегли на леђима. Грбавко личи на Мијајла! Има космату главу натакнуту на широка плећа! А може бити и гробар Арнаут Павла или Воје Танкосића, који Visum perertum за Царевину спрема! Он на темену носи повећу лобању од костура, који му је леђима полагао на грбачу! Овако закривљени леш ногама виси са леђа свог носача, али тако да са својим, од ветра разбарушеним црним покровом, гради број 9!

Новинар *Јуџарњеи* Борис Орешић посетио је сеизмолога Маријана Херака. Почеле су припреме за документарни филм о земљотресу у Загребу. Јуре Цукар, сниматељ, већ има снимке града након потреса (сироти Пољак успео је да се сакрије из прастарог шимшира док камера није одступила из парка). Радни наслов филма је *Украдено њролеће*.

– И сам сам био у страху! – признао је Херак. Он се читавог живота бави земљотресима.

– Не верујем оном који каже да се није престрашио. Нисам знао бих ли прво назвао родитеље, прикопчао се на компјутер или зградио ствари и истрчао ван!

Новинар је признао, да му је разговор са сеизмологом био занимљив из више разлога: „Поставило се питање и како нетко може бити тако блесав, како политика може бити тако блесава, да на мјесту које је сеизмички тако активно почне градити милијунски град. Могли су главни град радити у Карловцу или Сиску, примјерице”.

Контумац има и добрих страна. Карантинско време даје човеку могућност да натенане чита и пише као никад пре, а ту је и паук у електронском кожуху да плете друштвене мреже. Само да и он не заради вирус! Овде је 21. марта објављен Аусвајс (Behelfs Ausweis има печат у доњем левом углу – једноглави орао раширених крила у канцама носи свастику) са потписом Стјепана Брнабића, усташког сатника! А нешто раније и документ од „19. рујна 1941.” из кога се види да су „обитељи Кадијевић и Вучић” (у потпису Анђелко старији, глава обитељи, имао је четири сина: Антонија – опет Тоне, да контумац не тоне, као малочас Пантовић и Брнабић, таст му био усташа Љубо Томас, п. п. – Коју, Мила и Анђелка), „прешле на католичку вјеру”, а све оверио печатом и својим потписом фра Мијо Филиповић, свећеник из Бугојна.

Новинар који је открио да је генерални секретар УН (1972–1981, одбио трећи мандат) и аустријски председник (1986–1992) Курт Валдхајм био ратни злочинац, кога је Анте Павелић одликовао за заслуге на Козари, сад обзнани тајни договор Поносног реформатора – млађег и бивше хрватске председнице да она не спомиње његову биографију, а он НДХ и Јасеновац.

Добра књига се може читати и више пута. Листам Маргетићеве *Кржаве балканске милијарде* (обимно дело, 650 страница докумената, цитата...), плод дугогодишњег новинарског истраживачког рада. Верујем да би је Ержика, Мила и Драги високо оценили.

Један од извора за књигу је подрум бившег Привредног суда у Загребу. Аутор је имао рукавице на рукама и маску, као у контумцу, кад је овде ступио. Брдо прашњавих кутија са документацијом привредних субјеката, као у неком лагуму, прегледавао је под једном сијалицом (остале беху прегореле).

– Једно сијалично место и један новинар – Драги је још давно рекао Мили, стојећи крај прозора на Венцу – довољни су да осветле читав свет.

Она се смејала, само што је донела из кухиње цезву и две шоље на послужавнику.

– А мора неко и кафу да кува – пришла је столу – истина не воли самоћу.

Домагој Маргетић је током више ратних година био сарадник хрватског председника, по препоруци Јосипа Манојлића, који је познавао његовог деду – антифашистичког борца. Други Маргетићев деда убијен је у Јасеновцу, само због тога што је био Јеврејин.

У књизи је објашњена подела тајних нафтних интереса, некретнина у земљи и иностранству, власничких права у банкама и осталог финансијског плена са одра покојне Југославије.

Први крушевачки милионер је исто прошао. Живео је мало дуже од Југославије, имао је деведесет година кад је умро. Као дечак био је чибукција књаза Милоша и тако је све почело. На крају је постао лични пријатељ краљице Наталије, дугогодишњи народни посланик, велетрговац, рентијер... У његову кућу долазили су: краљ, министри, владике, посланици, професори... Кад је умро, велико богатство у новцу и хартијама од вредности из касе су, исте ноћи, опљачкали они који су га чували. Новинари су известили о свему. Крушевљани су га звали Филип Ера (ко зна, можда му неки рођак дође сеизмолог Херак).

Читам Маргетића и понешто утефтерим у дневник. Четвртину производње нафте у Нигерији контролисала је наша бивша држава. На састанцима у Заиру, пред рат, Словенци су продали свој део за милијарду марака. Остатком су управљале Србија и Хрватска. Овде је више пута поменуто презиме Шпиљак. Мени је ово презиме остало у сећању из детињства. Запамтио сам га из *Дневника* ЈРТ које је отац редовно гледао.

– Сине, знам да тебе ово не занима. Не интересује ни мене, ја сам свештеник. Али моја заклетва је таква да помажем људима, а они само ово могу слушати. Зато им казујем библијске цитате као ерминевтику свих ових вести, па ко има уши да чује, он ће размислити о свему.

Колико ми је само жао што је умро! Сад би био у карантину, имао би 77 година, читали бисмо заједно Маргетића. Овако бележим, пишем. Имам утисак да смо заменили улоге. Верујем да он, с оне стране границе контумца, из Царства, на све ово што радим гледа исто онако као ја онда кад сам као дечак утрчавао из дворишта у кућу и затицао њега где слуша *Дневник*.

По Маргетићу, била је то паукова мрежа повереника из Србије и Хрватске који су контролисали тајне рачуне. Кроз њу су пролазиле и прљаве паре: нарко новац, трговина оружјем, органима, децом и људима, нуклеарни отпад, драгоцености диктатора из света... Они су били закон у Карантинији, „носи-

оци истраживања или привредна друштва, односно друга правна лица и предузетници којима су носиоци истраживања уступили право коришћења резултата истраживања, односно потврде о резервама и ресурсима, па су на основу тих потврда добијали решења о одобрењу за експлоатацију или експлоатационо поље” (члан 65. *Закона о рударству и геолошким истраживањима*, после је овде ушло „Експлоатацију резерви минералних сировина могу да изводе и страна правна лица...”), без икаквог плаћања накнада за коришћење минералних ресурса! Хидрогеолошка карта – земље које нема – била је у њиховим рукама!

Партијска елита која је имала чврсту хијерархију (технократска структура Савеза комуниста Југославије, пројектовани кадрови ротацијом распоређени широм земље), још од осамдесетих година прошлог века вршила је преузимање не само странке, већ и инфраструктуре друштвених предузећа, банака... Овим људима је деведесетих, (апетити су им непрекидно расли), ратни плен био једини циљ. Њима слични странци, „међународни хуманитарци”, имали су ту свој део колача. А Југословенима је од свега тога била и остала само прича за простодушне, на више телевизијских *Дневника*. Сиротињи је обезбеђен живот у контумцима, ограђеним по бившим АВНОЈ-евским границама, без могућности уласка у царство.

Моја учитељица и њен муж, директор основне школе – (били су то дивни људи), учили су нас:

– Децо, ми живимо у социјализму, а то је прелазни период ка комунизму.

Социјализам је био карантин, а комунизам Одећано царство.

У карантинској школи није се учило да се по римпапином календару на дан Светог Перегрини слави још један светац – Анђелко, како се власи не би досетили надреалног претече за новог карантинског директора, пореклом из царевине. У наставном плану није била ни народна епска песма *Анђелко Вуковић и Синан кесеција*, како не би ученици у тумачењу дела имали алегорију на стварног оца будућег директора. На почет-

ку читанке била је Титова слика, а после и Азема Власија, председника Савеза социјалистичке омладине Југославије (омладинског огранка Савеза комуниста Југославије). Из ње су учене рецитације за Дан републике. А свако ко је имао посла са тим духом времена, може лако да замисли како би прошао ученик који би изашао на бину и на своју руку, мимо утврђеног програма, започео:

„Фала Богу, фала јединоме!
Зла зулума у Косову равну
Од курвића Синан-кесеције!
...Али пита Вуковић Анђелко:
,О Бога ти,
Фахри Курта буљутбаша!’”

Била је то *Црвена каранџинија* – властодржци су живели од ратног плена и имали своје царство, а раја Обећано царство и живот на његовом граничном прелазу, у контумцу!

Генерал Вук Обрадовић, рођен у Топлици, рекао је Домагоју:

– Рат је њима екстрапрофит!

Маргетић цитира Вучићку, банкарку са најбољим увидом у све токове новца у Србији:

– Паре за Милошевића нису прали ни Руси, ни Кинези, ни Грци него Хрвати!

Кипарске паре су десетак од новца извученог из Србије. Највећи део ишао је преко четири банке у иностранству које су контролисали Хрвати преко тајних рачуна *Зајредачке банке*, њених експозитура изван земље, и *Дубровачке банке*. Потом, преко Аустрије, Швајцарске, Белорусије, Немачке, Шпаније, Кубе, Британских девичанских острва, Замбије (*Инџернешел денк оф Замбиа* пола-пола у власништву Београда и Загреба, која је заступљена чак и у билансима *Беобанке*, *Јуџобанке*, *Зајредачке банке*)...

Мијајлова царевина примила је највише новца из Каранџиније, иако је био заражен. Финска није пристала, на такав начин. Кроз њен контумац Данко Кончар није прошао. Државни финасијски регулатор покренуо је поступак против

њега због новца без порекла, који је покушао пренети преко границе. Наплаћена му је казна од преко сто милиона евра због покушаја прања новца, и тако прочишћена стављена у државну благајну.

У Паризу је био мозак мреже у *Банк Франко-Јујослав*, коју је Туђман докапитализовао још док је Маргетић радио за њега. Већински власник била је Хрватска, а мањински Србија. Рат је беснео у земљи. Хрвати су одлучили да за шефа банке у Паризу поставе Бору Милошевића, рођеног брата српског председника.

Душанов син био му је десна рука.

+ + +

Деветнаест (опет овај заразни број из Ковидовог презимена), деветнаест дана касније, читао сам *Дојодило се на данашњи дан – 25. априла*:

1765. Прота Радман, Мијајлов чукундеда, подигао кућу у Старом селу.

У Босни рођен Филип Вишњић (ослепео осам година касније), аутор једне од најлепших српских епских песама – *Почетак дуне на дахије*.

1792. Поп Петар, деда Мијајлов, подигао нову кућу крај потока где су данас домаћинства Вучковића у Врбници.

Погубљењем друмског разбојника Жака Пелетјеа, на Тргу де Грев у Паризу, у Француској је први пут употребљена гиљотина. Она је била позната у Италији још у тринаестом веку, а касније је употребљавана у Енглеској, Шкотској и Немачкој. Њен проналазак је нетачно приписан др Жозефу Гијотину, јер је он само Народној скупштини Француске предложио ту справу за извршење смртне казне.

1869. Само што се Мијајло вратио из Аустралије и Новог Зеланда, штампан је први број листа *Панчевац*, најстаријег листа на Балкану.

1938. Драги и Мила били на сахрани, умро генерал Живко Павловић, члан Српске краљевске академије, начелник штаба Приморског кора који је ослободио Скадар (написао *Ојсага*

Скагра 1912–1913); као помоћник начелника штаба Врховне команде руководио је повлачењем српске војске и бежаније кроз Црну Гору и Албанију.

1945. Дража Михаиловић био у бекству, а у Сан Франциску је 45 земаља, укључујући и Југославију, почело оснивачку конференцију Уједињених нација.

1971. На Чукаричком гробљу служен је петогодишњи помен проти Јосифу Јосићу, последњем преминулом Алексином и Драгињином сину, Мијајловом унуку.

У Вашингтону око 200.000 људи демонстрирало против Вијетнамског рата.

1994. Син проте Пеге Јосића, а несуђени педесет и девети свештеник из куће Поповића, постао кондуктер у „Југопревозу Крушевац”.

У Лондону је рођена Контакт-група за усаглашавање Русије, САД, Европске уније и Уједињених нација око припреме целовитог мировног плана за Босну и Херцеговину. Чинило је пет земаља: Русија, САД, Велика Британија, Француска и Немачка.

1999. Мијајлова пракумица ноћ провела у склоништу.

Авијација НАТО-а срушила *Жежељев мост* у Новом Саду, па је град остао и без последњег од три моста на Дунаву, а централна и северна Европа без најкраће железничке везе са Блиским истоком.

2009. Душанова унука добила први посао у једној лабораторији у Паризу.

Директорка Светске здравствене организације Маргарет Чан изјавила да појава новог грипа АН1N1 у Мексику, где је до тада умрло 68 особа, и САД, где је установљено 8 случајева, има потенцијал да прерасте у пандемију. Била је забринута због његовог брзог ширења и непостојања заштите од њега.

Куманудијевих пола године после 25. априла – октобра, године 1944, пред ослобођење Београда (Анте Раштегорац је још био у Италији), у Москви су се састали Черчил и Стаљин, у Дивоковој кутији, да поделе свет.

– Хајде да средимо своје ствари на Балкану. Ваше армије су тамо, као и наши интереси, мисије и агенти. Немојте да међу нама долази до неспоразума у ситним стварима! – рекао је Черчил и ставио на сто свој предлог написан на пола табака хартије (сличан истргнутом листу из Милине новинарске бележнице).

Стаљин је погледао Черчилов рукопис, насмешио се, био је налик Лилијеновом, узео своју плаву оловку и написао квачицу, кукицу или кукаљу (обрнуту јединицу)! Деветка (наопака шестица), већ је била заступљена у датуму – све се догодило пред поноћ, кад Дивок ради, 9. октобра!

„Да се све то реши није било потребно више времена него да се напише предлог”, сећао се после Черчил.

– Да се неће можда сматрати као прилично цинично ако буде изгледало да смо та питања, толико судбоносна по милионе људи, тако олако решавали? Хајде да спалимо хартију! – предложио је док је *Дивок документи* стављао у унутрашњи џеп сакоа.

– Не, сачувајте је! – одговорио је Стаљин и вратио оловку у дрвену кутију (имала је изрезбарену главу кобре на поклопцу), на свом радном столу.

– Молим вас да у то име наздравимо, великој антифашистичкој тројци као новој Светој тројци – изустео је члан британске делегације и устао од стола.

– Ако је то тако, Черчил мора бити Дух свети који лебди околу – прихватио је шалу Стаљин, бивши ученик православне богословије!

Садржај овог папира Черчил је после дао да се умножи у његовим мемоарима, а њега, као ђацу, наднео над пламен воштанице и спалио – пожелевши стопроцентно Балкан за себе!

То вече, био сам чредни, прегледао сам црквену *Књију умрлих* (смртност је ове године била мања него прошле)?! После сам служио бденије. Беше отпочела Антипасха или Мали васкрс или Томина недеља. Владика је из лађе цркве ушао у олтар и читао Јеванђеље: „А једанаест ученика отидоше у Галиле-

ју, на гору куда им је заповедио Исус. И кад га видеше, поклонише му се; а неки посумњаше. И приступивши Исус рече им: „Даде ми се свака власт на небу и на земљи. Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа. Учећи их да држе све што сам вам заповедио; и ево ја сам са вама у све дане до свршетка света: Амин.” (Мт. зачало 116).

Сат времена после службе, око осам увече, он је колима хитне помоћи пребачен у земунски карантин. Телефон је зазвонио: јавили су ми из цркве да је владика позитиван на ковид-19! Сат времена касније опет телефон, био је то МУП Републике Србије – Полицијска управа Крушевац: због контакта са зараженим лицем, њима ништа није значило то што сам га имао само у олтару Цркве Свети Ђорђе, стављен сам, усмено, у самоизолацију двадесет и осам дана, уз претњу да је њено непоштовање кривично дело (писмено је стигло на моју адресу деветнаест дана касније).

У трећи дан мога карантина, опет телефон, јавише ми да је из штампе изашла *Каранџинија 1!*

Карантинске скраћенице и речник

(калајџија–шпијун)

ДМ Дража Михаиловић, покрет
ДНК Дезоксирибонуклеинска киселина
ЈНА Југословенска народна армија
ЈРТ Југословенска радио телевизија
КБЦ Клиничко-болнички центар
КПЈ Комунистичка партија Југославије
КНОЈ Корпус народне одбране Југославије
МДАП западни Програм за узајамну помоћ у одбрани
МУП Министарство унутрашњих послова
НАТО North Atlantic Treaty Organization
НДХ Независна држава Хрватска
НОБ Народно-ослободилачка борба
НОВ Народно-ослободилачка војска
НОВЈ Народно-ослободилачка војска Југославије
ОЗН-а Одељење за заштиту народа
РТС Радио телевизија Србије
СПС Социјалистичка партија Србије
УДБА Управа државне безбедности
ФЕД Federal Reserve System

калајџија м. (тур.) занатлија који калајише суђе; **калај** м. (тур.) бели метал којим се превлачи бакрено посуђе; отуда глагол **калајисан** превучен калајом и придев **калајли** (фиг.) сјајан, дотеран – народна пословица „Споља калајли, унутра белајли” разобличава човека премазаног свим бојама, **намазанка** (види још код **Поносни реформатор – млађи, звани Калеа**).

каранлук (карамлук) м. (тур.) тмина, мрак, помрчина;
тур. kara = црн.

карантен, -ена м, **карантена** ж. и **карантин**, -ина м. (фр. quarantaine, итал. quarantina) четрдесетодневно санитарско посматрање путника што долазе из других крајева (иностранства, преко мора, река и др.) у којима влада каква заразна болест; *конџумац*. *Бајшуй*. Морали су остати у карантени на венецијанској граници. *Шкреб*. Подизала се на Дрини ђумрукана и карантин.

карантин је појам који се понекад користи у међународном праву као синоним за блокаду.

Прва примедба писца (п.п.), Народни синоним за међународне санкције добро је познат, а изведен је од **карантена**, ж, **карам те натенане**.

каранцолоз м. (тур.) црни демон, зао дух, који се, по народном веровању, појављује око Божића.

контумац у шаху забрана даљег помицања фигура, јер је играчу истекло време предвиђено правилима игре за размишљање, па он губи партију без обзира на позицију на шаховској табли. *Шах 1*. Партија добивена контумацом не урачунава се.

contumacia, ае, f. енгл. contumacious, фр. contumace, шпан. contumaz, порт. contumaz, пркос, упорство, јогунство, тврдоглавост, непокорност (према вишем од себе; сп. pertinacia, obstination, superbia): с. et arrogantia; с. responsi; ретко у добром смислу, с. libera, племенит пркос, нпр. Сократов судијама. **Contumaciter**, adv. с comp., упорно, јогунасто.

contumax, dat. contumaci, упоран, јогунаст, тврдоглав, охол: с. animus; homo; с. in alqm и с. alci, према некоме; adversus tormenta с. **servo-rum** fides, верност робова стална и на мучењу.

con-tu-macio: **con**, *Соларић*. Од *кон*, *конец*. „Након толико времена, или толико дана”, говоре Срби боко-каторски, наместо, до или после толико времена, тј. на концу толико вре-

мена. п. п, *крајина, украјина, окрајак*. **tu, tui**; tibi, *тибе*; te, *те*. п. п, ту, туна, тунак. **macio**, as, avi, atum, are, мршавим делати = мршавим начинити; мучити, моштити, мождити = изнуривати; *Ђорђевић*. **macies, ei, f.** (macer), мршавост, сувоћа; о њиви = неплодност; о говору = сувопарност.

Три примедбе писца (п. п.):

1) п. п, **con-tu-macio** = до краја (у-крајине) те мучим. Народ вели: Тераћу те до Страшног суда, а у ново доба: На крају ти ударе санкције.

Контумацист = Крајишник

2) п. п, **con-caso**, *онеређији се нашићо, ойојанији, йокака-ји, йокакији*, **кон-кака** уместо да те **con-tego**, [Лтеци, tectum, покрити, штитити, бранити, чувати, сакрити, утајити.

3) п. п, **кон-тега, о, и**, а може и **етега, о, и**, етога

контумација (л. contumacia пркос, упорност) *йрав*. непослушност, неодазивање судском позиву, недолазак на суђење; такође: = *караниин*; *ин конйумацијам* (л. in contumaciam) због непослушности, тј. због неодазивања судском позиву, у одсутности (нпр. бити осуђен).

контумацирати йрав. због непослушности или недоласка на суђење судити и осудити на основу поднете тужбе; бити (или: држати) у *караниину*.

римски **limes, itis, m.** 1) *йрав*. бразда између два поља или њиве, с тога = камењем или чим другим означена *међа, йраница* између поља (с појмом правничке или **религиозне** светиње; пор. terminus и finis): partiri limite campum; saxum ingens, limes agro positus. Отуда а) *йраница* које земље, напосе *ујиврђена йо-йранична линија*: limite acto praesidiisque; б) *разлика*. 2) уопште *йуји*, који води извесним правцем (ужи и мањи пут; пор. via), *сйаза*: acclivis; rectus. Отуда а) **речно корийо**; б) *йруја на небу* (*кометја*): longo limite sulcus dat lucem; γ) **trop.** Iis patet ad coeli adytum; vestro limite gradior, идем вашим трагом; **tropaeum, i, n.** (τροπαεον) на бојишту подигнут *знак йодеге*, испрва дрвени стуб, на који се вешало заплењено оружје и друга опрема, доцније стуб од камена или метала. **trop.** а) *йодега*; б) *сйоменик*

уопште. *Eundem limitem agree*, ићи истим путем = служити се истим средствима.

Још једна примедба писца (п.п.), **троп**, тропа м. 1) талог који се слегне после топљења кајмака и при справљању масла: *све је ѿо ѿвоје масло* = напор и труд уобличен у намеру да се неком напакости из чисте злоће, или у бољем случају нашали; талог уопште. 2) **дроп**, дропа м. оно што остане од згњечена грожђа или маслина кад се оцеди вино или уље, *ком*, *комина*. 3) **комина**, ж. *ком(а)*. – Ракију пеку само од винове комине. *Нен. Љ.* Све до зиме куће заударјају на ракију и комину.

коминике, -еа м. = комунике *службено саопшћење*. – Коминикеи ће ... бити толико суви да ни најснажнија мишица из њих неће моћи да исцеди једну једину кап информација. *Пол. 1958.*

Коминтерна, ж. скраћ. *Трећа комунистичка интернационала*.

комисан, -сна, -сно 1) *који се ѿрима као комис, војнички*. – Донео сам за вас ранац и у њему су две комисне кошуље. *Јакш. Ђ.* 2) *обичан, ѿрост*. – 'Ајде бар да је каква шљивовица ...него нека ординарна и комисна бећаруша! *Срем.*

комисар, -ара м. комесар. – Русија је једва успела склонити Порту да се пошљу у Србију један руски и један турски комисар. *Јов.С.*

комисарица, ж. комесарица. – И сама Амадејева станодавца је у пози испитне комисарице. *Новак.*

комисарство, с. комесарство. – Истога је дана ријешен генерал Рамсберг комисарства. *Шиш.*

Мезијски* лимес од Црног мора до Београда, с војним путем, имао је сталне логоре: на левој обали Дунава каштел **Раповсеја** (Панчево), а на десној **Vincea** (Винча).

Карађорђе је осудио Милутина Гарашанина да вади мазију због попаљених сена. Вождови момци применили су је, у вре-

*

мазија, ж. 1) *челик, надо*. – Као да је свака реч старог Личанина била комад тешке мазије. *Беј. фиг.* Живи огањ, огањ од човјека, мазија. *Лал.* 2) ист. етн. *комад усијаној железа који је окривљени вадио из вреле воде да би се утврдило да ли је крив или невин*. – Ако кривац не би признао кривицу, подвргавао је Божјем суду (вађење мазије). *Ђорђ.*

ме море или дечје редње, на неким женама на које је пала сумња да су вештице. Скинули су их голе, обмотали конопцем око тела, па их бацили у реку. Пошто су све потонуле, брзо су их извадили, јер вештице плутају.

Лимиганти племена која су живела дуж римског лимеса (л. *limes*, граница и л. *gens*, племе). Амијан Марцелин зове побуњене сарматске робове *imigantes Sarmatae servi*. Цар Констанције II, половином IV века, два пута је са легијама ударио на њих јер су одбили да им он упутује Говор помирења. У крвавој бици савладао их је и одлучио да их расели. Али било је и оних који су успели да се спасу, препливали су реку и сакрили се у мочварама. Ту су их ловили плаћеници сарматског порекла, па изводили пред цара да моле за милост како би их послао у прогонство. Две године касније, пристали су да дођу на преговор са царем. Он је устао да им одржи говор, а они су покушали атентант на њега. Римљани су одговорили општим покољем. После ових догађаја, које је забележио Амијан, губи им се сваки траг у изворима.

линија (л. *linea*) црта, потез, правац, низ, ред, нит; *маи*. идеално простирање у дужину, без дебљине и ширине; у мат. геогр. *екваџор*; у **генеалогiji и науци о наследству**: низ сродстава који потиче од једног заједничког праоца или оснивача породице (права, побочна, узлазна, силазна линија); *вој*. тактички распоред трупа у дугачком фронту и са малом дужином; стајаћа војска (сем гарде); *фи*. правац и начела којих се човек придржава у животу (*он је остао на сѣпарој линији*, тј. остао је веран својим начелима); такво схватање није *на линији* = није у складу са начелима, напр. странке. „Дужина без ширине” (Еуклид). Уметничко средство, настаје на подлози употребом оловке, пера, креде... Психолошким проучавањем утврђено је да свака линија изражава неки осећај и има своје симболичко значење. Основна линија или линија основе у типографији и краснопису је линија на којој „леже” слова, а испод које се спушта десцент.

линијаш, -аша м, покр. заст. 1) *Војник који служи у редовној војсци, у кадру (за разлику од **крајишке** војске).* – Као пуковник служио је негдје у Италији, код *линијаша*, како су **Крајишници**, (п. п, слова подебљана) звали сву војску изван **Крајине**. Тур. 2) онај који се стриктно држи утврђеног политичког правца, који се увек држи званичног, службеног става у политици (Матица српска).

крајишта истурене борбене границе

п. п, **линијаш** = белорукаш, никад карарукаш

Крајишник = црнорукац; под сваком влашћу контумацист (живи под мерама).

Мусли вулг., мушко име, (тур.) Muslihuddin, осн. значење: поправљач вере. Нема никакве сличности са **муслук** м. синг. (тур.) јавни нужник који има текућу воду.

Фахри (тур.) мушко име, Поносни; (ар.) fahri, поносни.

Фахри Муслиу Поносни реформатор.

Поносни реформатор – **млађи** са надимком **Калеа** пореклом је из царевине; а ево и неких речи његових прамајстора и калфи како их утефтери Теодор Филипеску, *Калајџије у Чийулићима*, у *Гласнику Земаљској музеја*, Сарајево, 1902.

апа вода

бандорула прозор

бербеке ован

буди буљаца добро јутро

буна сјара добро вече

вакља крава

вургар хришћанин

горзуља крушка

грмаре новци

дуганле дуван

закре шећер
змелиле гаће
зур будала
ивте зоб
јапуша кобила
камеша кошуља
капира коза
каса кућа
каца куја
кацула шубара
крцула форинта
кубура тиква
локма земља
мутрала огледало
орзула пшеница
пање хлеб
пишчатлан ибрик
поркача крмача
пуринтан муслиман
странгиле чакшире
таса пита (гибаница)
траста торба
фиата девојка
фрјакај још колдара ридај још котао
фунтулија кафа
чичоре ноге
џига кантар
шорко католик

„Калајџија ми је казао још и то, да само старији мајстори знају добро калајџијски језик, али да они нијесу сада у Чипулићима, већ да су по свијету. На то сам га замолио, да ми каже поједине речи у калајџијском језику, јер сам рад да их напишем. Испрва не хтједе ми казати, већ ме стао испитивати, зашто ми то треба а када сам му рекао, да би о томе нешто написао, да свијет знаде како калајџије говоре, почео ми је одмах казивати поједине ријечи, што сам и забиљежио. Осим мајсто-

ра казивао ми онда и његов калфа, што би га ја питао, или што је он сам хтјео.

Чипулићи са својих 120 кућа имаду око 450 становника, од којих су 2/3 саме калајџије.”

Филипеску изводи закључак да је „калајџијски језик идентичан са румунским језиком у македонском дијалекту”.

Његове тврдње оспорио је немачки професор Weigand, јер ове сељаке који говоре румунски, овде зову Каравласи или Црни Власи, те су они, по њему, заправо Роми из Трансилваније.

А Зеф Мирдита у студији *Власи у хисториографији*, на основу лингвистичких истраживања, показао је везу њиховог језика са латинском основом, те румунским и албанским језиком, са попримљеним српским, грчким и турским језичким елементима.

После турског освајања, много земљишта у Босни и Херцеговини, са којег су протерани или избегли староседеоци остало је пусто, па је нова власт овде плански населила влашке родове из Старе Србије. Овај етникум са загонетним пореклом (неки их доводе у везу и са Цинцарима), овде се временом исламизирао, покатоличео, а највише постао православни. Међу последње, истраживачи убрајају, поред поменутих Вучића из Чипулића, и „обитељ Шешел”.

Пре рада Теодора Филипескуа, *Калајџије у Чипулићима*, у *Гласнику Земаљској музеја* објављен је извештај Ђорђа Протића *Прилој к познавању флоре ресина (алие) Албаније*, који овако почиње: „Господин кустос др Карло Пац, који је мјесеца априла и маја 1900. по наредби бечке ц. кр. Академије знаности истраживао римске старине у Албанији, донио ми је оданле једанаест проба муља... које сам испитао.”

А после *Калајџија из Чипулића* следи рад Теодора Ипена, *Печайник једне већ нестале дискуије у Албанији*. Овде је објављена фотографија старог бискупског печата, како тврди аутор, мада се из угравираног потписа на њему види да је реч о епископу *Er(i)s(cori)* из околине Драча, са почетка XVII века. Он је, према Млетачком архиву, у њиховом Сенату молио да се

„кршћанлук ослободи испод отоманске владавине”. А у Ватиканском архиву (нунцијатура у Грацу, вол. 75), чува се његово писмо папи Павлу V, од 15. јула 1610, којим га моли „да у споразуму с римским царом у Бечу поради, да се хришћани ослободе отоманске владавине”.

Усред печатника стоји грб: рука са гранчицом од трију ружа (истоветна оној – ружа лого СПС, п. п.), којој долеће птица (прелетачица из рода *Phoenicurus* -црвенорепки, породице **калајли**, и реда **белајли**, п. п.), а над њима митра.

Печатник нађоше сељаци из **Скураја**, у нахији **Курбин**.

У нашој пограничној области од памтивека је „Спасилац уздрманог света” (Вергилије о Августу) живео далеко, у прес-тоници, а овде војници, присталице, прелетачи, калајџије и ратни профитери, који су увек знали „на ком путу и просјак може да се обогати” (Цицерон).

А кад је смена на трону била, септембра 14. године нове ере, панонске легије се побунише тражећи новац и олакшице у служби, уз претњу да ће свог генерала прогласити за цара.

У залеђу границе, коју су обезбеђивали стални логори легионара, градови настањени ветеранима вребали су сваки потез потчињених народа (Вернер Далхајм). Владавина над империјом је подељена, још године 27. пре нове ере (Сенат, као и до тада, влада провинцијама које су мирне, док принцепс преузима пограничне провинције).

Овде је после једно од најчитанијих дела било *Разгор душе* (*Psychomachia*). Aurelius Prudentius Clemens био је популаран писац. Карантинци су држали да је у праву кад пише: „Римљани, Дачани, Сармати, Вандали, Хуни, сви ходају по истој земљи и над свима је исти свод небески”. А директор контумца и његови службеници истицали су Пруденцијеву мисао, као велику: „Римско биће се од варварског разликује онолико колико се и двоножно биће разликује од четвороножног”.

Зато не чуди да је Рим од ратног пустошења поштедео и немачки генерал Кеселринг. У својим мемоарима он пише: „Била је то моја неопозива одлука да избегнем све борбе у и око Рима. Савезници су једноставно узјахали наше коње чим су

освојили Рим”. А британски председник владе и министар одбране, слично принцепсу, преузео је старање о пограничним провинцијама (23. јула 1943. писао је генералу Александеру: „На терену Балкана налазе се велике могућности”).

Трећи Рим је после поменутог председнику поклањао вазе за цвеће („Поштовани господине Черчил, На дан Вашег одласка из Москве молим Вас да за успомену на Ваш боравак у совјетском главном граду примите од мене скромне дарове – за госпођу Черчил вазу *Кормирал на лађи*, а за Вас вазу *Ловац с луком и ројив медведа*. Још једном желим Вам здравља и бодар дух. Ј. Стаљин, 19. (а који би други датум био, п. п.) октобар 1944. године”, у *Тајна ирелијска Черчил–Стаљин*, Загреб, 1965, стр. 291).

И у савременој историји престоница је остала престоница, а Карантинија немирна провинција која има да учи *Каџеки-зам!* А записано је у њему, црно на бело: „Папа, римски бискуп и наследић Светог Петра, трајно је видљиво почело и темељ јединства како бискупа тако и мноштва вјерника” (*Кришћанска садашњост*, Загреб, године 1994. „највећи хрватски црквени издавач; од свибња 2007. његове све службе, укључујући и главни складишни простор, налазе се у тзв. Chromosovom tornju – стари Грци замишљали су Хроноса, бога времена, да је имао змијско тело, п. п. – на 5. и 11. кату јужног крила зграде у Улици града Вуковара”, која је један од синонима за градски квартал по имену Трње, након Другог светског рата Московска улица, а после раскида са Информбироом Београдска улица, па потом Улица пролетерских бригада, а након осамостаљења Хрватске добија данашњи назив).

Три године раније, 29. новембра (био је то Дан републике некада у Југославији), после састанка у Риму папе и Ханса-Дитриха Геншера, немачког министра спољних послова, контумац је преуређен. Ватикан је признао Републику Хрватску после месец и по дана, уочи Српске нове године 13. јануара 1992, а после два дана Велика Британија, Немачка (на Светог Николу претходне године, али с тим да признање ступа на снагу 15. јануара 1992), Италија, Француска, Шпанија, Аустрија...

(20 земаља тог дана, а сутрадан још 9). Турска 6. фебруара, Русија 17, САД 7. априла – 6. су биле припреме...

Управна зграда остала је у Авијану.

„И поклонише се змији, која даде област звери”, писано је у *Ошкривењу* (13, 3).

А лепо је, још 1914, Стјепан Радић певао:

*Десет љука свију раса
Хадсбургу је бегем јак,
Хадсбурџ свим је лука сјаса
Свима новој жића знак...
Свима Дунав њиве ѿйои,
Свима вјеру даде Рим,
Свима исток крвицу ѿйои
Њемачка је узор свим.*

Зато др Неле Карајлић утефтери: „Ко год има мало мозга схватиће да је „међународни фактор” на Балкану вековима био извор сваке заразе, од насилног покрштавања до короне”.

Споља калајли, унутра белајли

(народна пословица)

бег (тур.) господар (отуда Господар Вучић)

бејан (тур.-ар.) 1. јавност, видело; 2. предаја душе Богу на видело, смрт; отићи Богу на бејан (истину) 3. објава, списак, листа; 4. програм 5. *йрен*. предизборни програм и листа кандидата

белај (тур.-ар.) искушење, несрећа; губа, лепра; *економски* „После 1982. готово сви економски индикатори југословенске привреде били су негативни и у сталном погоршању. До 1985. године, стопа раста БДП-а била је 0,6 одсто, милион људи било је незапослено, а реални лични доходак опао је за трећину. Милион и по, од шест милиона запослених, у јавном сектору били су 1986. године вишак. Сваког дана 700.000 радника било је на боловању, а 600.000 је прослављало неки празник, док су они који су се појавили на послу радили у просеку три и по сата дневно (сат времена мање него у претходној деценији)”, Миша

Бркић, *Фризирање „боље њрошлосџи”* (у *Данас*, децембар, 2018).

Турска није имала карантине на граници према царевини. Отуда **белај** може значити и несрећу (лепру) без пограничне контроле.

белајли (тур.-ар.) придев. несрећан, лепрозан; *експресивно* непромењиви

кадар (тур.-ар.) моћан, сиан; свемогући (Бог); способан

калај (тур.) м. хемијски елемент (Sn)

калајли (тур.) 1. који је од калаја; 2. који је превучен калајем; калајисан; 3. *јрен*. сјајан, блистав

калауз (тур.) водич, путовођа

1. *јоседан* кључ којим се оџкључавају различитџе драве

2. *засџи*. водич, путовођа

3. *јрен*. **шпијун**

Речник мање познатих речи и израза

аба домаће сукно

абација сукнар, народни кројач

акакија у балканским земљама: марамица или свилена врећица окачена о владарев појас, код Срба: само у облику свитка, повеље, и владар је носи у десној руци

актуаријус, актуар нижи чиновник, писар

акча ситан турски новац, пара, аспра

амам турско купатило

антиминс, антимис платно са сликом Христовог погребља и ушивеним моштима светаца

Антипасха грч. уместо Пасхе, православни покретни празник (зову га још и Мали васкрс или Томина недеља), којим се обележава прва недеља после Васкрса

антипод човек или географски објекат на супротној страни Земљине кугле

апологетика грана теологије чији је предмет одбрана хришћанског учења

арендатор закупац

асесор судски помоћник, помоћник старешине било ког надлежства

асичина бунтовник, одметник; **asi (hasi) ar.** непокоран бити

аскер турски војник

афронтирати извести, изводити

базати ићи без циља, скитати, тумарати

берат диплома, повеља, султанов указ

бифора дводелни прозор са стубићем

Брк надимак, генерал-пуковник Иван Мишковић Брк, у стотој години живота објавио књигу *Из тајној архиви начелника Службе безбедности 1963–1971*, Медулин, 2020, на шестој страници. Начелник КОС-а и Титов специјални саветник за сигурност, штампао је тајна и до сада необјављена документа,

која по његовим речима откривају да је и сам Тито био иницијатор Хрватског пролећа. У књизи су дати Мишковићеви дневни и недељни извештаји Брозу. „Тито је захтевао извештаје о разним догађајима, особама, темама, увек говорећи: „Ви мени изнесите, а ја ћу оцијенити што јест, а што није битно”, рекао је аутор на промоцији своје књиге у винкуранском каменолому Cave Romane.

буљук 1. у јаничарскј војсци је буљук бројио обично 100 људи 2. јато, skupина група

буљукбаша м. (тур.) 1. у јаничара заповедник буљука, официр у рангу јузбаше, капетана 2. водник, заповедник једног буљука уопште

бурчелица, бурчела пловило веће носивости

вада јарак, каналић, којим се вади (одводи) вода са потока или извора до њиве, воденице или рибњака

валија турски војно-административни старешина једне области – вилајета

варгија [Лварис (ар.) наследник; наследни порез; *ѵрезиме* – Тело Флавија **Варгија**, старца, који је седам година лежао мртав у своме стану у Ђенови, пронашли су извршитељи пошто су разбили улазна врата како би му запленили намештај због дугова. Суседи нису знали да је он преминуо. Новинарима су свог комшију описали као тихог интроверта, који је годинама живео сам и планирао да оде у старачки дом.

вилајет турска област којој на челу стоји валија

вирус *лат.* virus, i, n. (обично само у ном. и асс.), 1) природна густа течност, слуз, бала: v. cochlearum. Отуда ? *оѵров*: v. serpentis; *троп.* v. acerbitalis tuae. 2) а) немио мирис, смрад; б) немио кус.

cochlea, ae. f. пуж

serpens, tis, (*part.* од *serpo*) 1) adj. који ѵза, ѵмиже 2) *subst. comm.* **змија, гуја** (anguis, is, m.)

волута украс у облику спиралног увојка са кружићем у средишту

вотиван заветан, – црква, вотивни предмети

вред увреда, рана, штета, квар

гаваз почасни стражар, полицајац, страних дипломатских представника у Турској и виших државних чиновника уопште
гаца за Рома, не-Ром, *в. ģаца*, сељак; јер Роми преферирају трговину

геца за Рома, не-Ром, *в. ģаца*, сељак, онај који обрађује земљу

глеђосати превлачити глеђу, поцаклити

глоба новчана казна

движење покрет, кретање, шетња

дереглија дрвено речно превозно средство, скела

диван царско или везирско веће, већница, царски престо

дивано Ромски суд, по обичјном праву

дивитисион или багреница владарски орнат од црвене или тамномодре уске тунике, дуге до земље, уских рукава, са широким златним оковратником

долап орман

Домуз презиме. Чедомир Домуз Бато (Хаџићи, 1960 – Трново, 1992). Србин у редовима Армије БиХ. Рођен као Танасије Домуз, али после смрти млађег брата Чедомира, 1978, узима његово име. Милицајац. Свом командиру Тихомиру Главашу, Станица милиције Хаџићи, априла 1992, када је оснивана Српска полиција, опсовао четничку мајку и замолио начелника Фадила Човића: „Да ли могу да останем са Вама да браним своју домовину Босну?” Био командант диверзантске јединица (тзв. Игманске праге) Здруженог одреда Игман Територијалне одбране БиХ. Први напад, 25. маја 1992, на касарну ЈНА у Жуновници. Погинуо 30. јула, исте године. Сахрањен крај партизана помрлих у Игманском маршу 1942. Постхумно носилац највећег ратног одликовања „Златног љиљана” (у потпису Алија Изетбеговић). Његов син – Тео, шест година касније, преко Министарства одбране одлази у Турску, где је завршио Војну гимназију и Војну академију. Служи у оружаним снагама БиХ, и како вели: „Следи очеве идеје, чува цјеловиту БиХ”.

Крај партизана и Домуза почива још један борац. „Кад погинем сахраните ме крај командира Чеде”, писало је у његовом ратном дневнику. На споменику и он има љиљан и латиницу као Чедомир, а под њим епитаф: „Шехид Дошлић Аднан

1968–1992, и не реците за оне који су на Алаховом путу погинули, мртви су; не они су живи, али ви то не осјећате (*Куран* 2154)”.

Драшкози презиме. „Мајка Драгог Јовановића није Драшковић, већ Драшкози из Градишта. Њени родитељи су досељени Јевреји из Словачке и у Градишту су били апотекари. Ово ми је саопштио др И., чија је мајка рођена у Градишту, а он је био бар десет година окружни лекар у том месту... Госпођа управника града општи с врло богатим Јеврејима и обавештава их благовремено о намерама немачких власти” (Из архиве Гестапоа). „Молим те мама, помози ми да се после моје смрти види да сам говорио истину” (*Писмо мајци*, Драги Јовановић, у два часа поподне 16. јула 1946, Из Досијеа Драгомира Јовановића, Архив УДБА).

душема простирка, дрвени лежај

егзарх патријаршијски намесник

Емануел Ђорђе Арсенијевић Емануел (Вршац, 1775 – Јелисаветоград, 1837), генерал руске војске, учесник Бородинске битке. Кутузов га поставио за команданта Летећег корпуса који је гонио Французе. У чувеној Бици народа код Лајпцига заробио је француског генерала Жака Лористона и убрзо ушао у Париз, где му се код дворца Тиљери предала Национална гарда.

епархија црквеноадминистративна област којом управља епископ, владичанство

епитимија казна којом више црквене власти кажњавају неко црквено лице за учињени преступ, односно кривицу

ескадрон коњичка јединица

запис култно дрво, обично храст, с урезаним крстом код кога се окупљају крстоноше

заптија (тур.) управник области; стражар, редар који одржава ред

заставице правоугаони украси у србуљама

зграфито сликарска зидна техника, комбинација графике и рељефа, гравирање, гребање

зулум насиље, тиранија, угњетавање

зулумћар насилник

издате издавач

ини други

инсигнија део одеће или предмет којим се владару давао посебан значај: круна, плашт, жезло или скиптар, застава...

исихазам религиозно-духовни и богословско-философски покрет организован на Истоку (XII–XIV века), нарочито на Светој Гори

исихија (грч.) мир, мировање, тишина; (слов.) молчаније; молитвено тиховање (Св. Јустин Поповић)

јашмак марама, вео којим су муслиманке покривале главу и лице

кадија шеријатски судија

каза нижа административна јединица у Османском царству (од 1864, вилајет – санџак – каза – нахија)

карлштат, **карлштатска епархија** карловачко владичанство

клерикална школа богословија

клисар црквењак

кнежина, **кнежија** кнежевина, група села организованих у самоуправу са заједничким кнезом у доба владавине Турака

књигопечатња штампарија

кокавац најсуровији начин ударања чврга

колајна медаља

комонвелт енг. „опште благостање, заједничко добро”, политичка заједница основана због општег добра

коморник дворски службеник

конзисторија црквени суд

контумац карантин

крис романо Ромски суд по предању и обичајном праву

кулук радна обавеза полуслободних сељака према феудалном господару или спахији

кумпанија војн. компанија, зграда где је било кумпанијско заповедништво

лазарет болница за оболеле од заразних болести; просторија за издвајање оних који могу преносити заразне болести, **карантин**

лапот некадашњи обичај убијања старца, геронтоцид

Лебл презиме, Жени Лебл (Алексинац 1927 – Тел Авив, 2009). Српска новинарка, јеврејског порекла. Малолетна бора-вила у немачком логору, а после на Голом отоку – две и по године. На радном месту, у *Полиџици*, испричала је виц о Титу. Имала је двадесет и две године. Није прошло много времена, двојица удбаша дошла су по њу у редакцију. Одвели су је у Главњачу. Одатле је била у логору Рамски рит, па у Забели, Гргуру и Голом отоку.

„Друже Тито, љубичице бела / тебе воли омладина цела”, била је тих година популарна песма. Жени је викенд провела код Миле, на Венчацу. Од ње је чула, седеле су у старом граду на басамаку и причале, да је ФНРЈ победила на међународном такмичењу у цвећу – јер је узгојила љубичицу белу од сто килограма! Није издржала на послу да ћути, толико јој се допао виц, па га је поделила са колегама. После изласка са Голог отока, Мила беше умрла, Јованка Лазић, како се Жени Лебл звала за време окупације, одлази у Израел. После распада Југославије, у Израелу је објавила књигу *Љубичица бела*, која је тамо постала бестселер. На крају живота, обелоданила је везе јерусалимског муфтије Хаци-Амина Хусеинија са нацистичком Немачком и његово деловање у Босни за време Другог светског рата, чије се последице осећају до данашњег дана у Карантинији.

О Голом отоку је написала: „Девојке су претваране у старице, отпадали су им зуби, оболевале су док су им стизале вести да су их се одрекла деца, мајке и мужеви јер су постале народни непријатељи. Нуђена им је слобода под условом да постану доушници и да ћуте о томе шта су доживеле, иначе ће им страдати породице”.

лира турски новац

литографија умножавање слика, цртежа или текстова отискивањем са утлачане плоче меког камена, снимак израђен на тај начин

лорос широка трака на багреници, в. *дивџиисион*, до испод колена

лотра стубе, мердевине

магистрат градска управа, општина

мазгала пушкарница

мазија челик, надо; комад усијаног железа који је окривљени вадио из вреле воде да би се утврдило је ли крив или невин

мартинка врста пушке, врста птице (галеб)

масацика кћерка јединица, мужу доноси имовину у маси јер нема са ким да је дели

мафорион *ірч.* хаљина

меандричан кривудава, вијугав, завојит

МДАП западни Програм за узајамну помоћ у одбрани („обим помоћи Југославији процењује се да је износио више од седамсто милиона долара бесповратне финансијске помоћи, а у наоружању преко милијарду долара; међутим, постоје мишљења да су наведени износи већ у почетним фазама реализације помоћи премашени, и да је стварни износ западне помоћи био вишеструко већи”, Милош Вучевић, *Да ли је Балкански њакѝ био неойходан, у Војно дело*, интердисциплинарни научни часопис, Београд, 2014, стр. 389).

мецедија дукат, новац и орден установљен од султана Абдул-Меџида 1844. године

милет (тур.) народ, нација, верска заједница

мираз поклон који породица младе даје младожењиној породици на дан венчања

мирацика једна од кћерки без браће, мужу доноси део очевине јер мора да се намири са сестрама

митрополија црквена област под управом митрополита; седиште митрополита

мумаказе усекач за свеће, направа у облику маказа, шкара којом се усекују свеће

мутесариф управник санцака

муфтија најстарији, највиши муслимански свештеник у једној области или покрајини

нагумати се најести се, награбити се, много стећи (новаца)

Нерадовац село код Врања, у коме почива Ирена Митић. На изборима године 2020, гласало је за Vajdásagi Magyar Szövetség, како је писало на гласачком листићу, *Савез војвођанских Мађара*.

нахија управно подручје, крај, област

неунитскога неунијатског, непоунијаћеног
обмундировна војничко одело, опрема
обрежак брежуљак
орнат свечана службена одећа црквених или световних
достојанственика

оцаклија соба у којој има оцак, огњиште
паки и паки *црквеносл.* опет и опет
палатин достојанственик на краљевском двору, краљев-
ски намесник

палисад препреке од зашиљених стубова забијених у
земљу; ограда од колаца

панакамилавка камилавка с велом
панчина стајаћа вода, отуда Панчево
патрологија појам који обухвата науку о животу и
књижевној делатности црквених писаца, те истраживање и
излагање живота и књижевног рада старих црквених писаца

печатња штампарија, штампање, штампа
пешкеш дар, поклон
пјешаштво пешадија
повјесница повест, историја
појутрица појутарје, доручак другог дана крсне славе
полезан користан

полууставно писмо врста ћирилице и глагољице; од XIV
века јавља се већа слобода и брзина при писању; држе, канце-
ларијско писмо

попечитељство грана државне управе којом руководи по-
печитељ

постриг обред примања за калуђера, праћен резањем,
стрижењем косе

потпрашница пушка, *насућии на њрашнициу, на чанак њуш-*
ке кременаче њраха потпрашити

Правилник о ступању у брак припадника Народне мили-
ције, прописао Министар унутрашњих послова ФНРЈ, под бр.
479, 2. фебруара 1949 године. „Припадници Народне милиције
смеју ступити у брак само са таквом особом чије је морал-
но-политичко владање беспрекорно. Они могу ступити у брак

кад за то добију одобрење по прописима овога правилника” (чл. 1).

правитељство управа, влада

предпријетије предприступање, **прелазни период, транзиција, п. п.** (Кад сам био мали, учитељица нам је казивала: „Децо, ми живимо у социјализму, а то је прелазни период ка комунизму”. Сада слушам, да живимо у доба транзиције ка ЕУ)

презвитер свештеник (други степен), углавном парохијски; ђаконски чин је први, а епископски трећи степен свештенства

препарандија учитељска школа

прикољиш геронтоцид, лапот; *код Влаха* живи вампир

приштедња ж приштеда и приштедак, -етка м *оно што је иштеђено, иштеда, иштеђевина* „Ради приштедње хрватске радне снаге упућиват ће се на рад у Њемачкој по могућности што више грчко-источњаци”, из Записника са седнице Државног господарственог повјеренства НДХ, ожујак 1942.

провентни фонд општински фонд *Панчевац*. До 1861. године школе у Панчеву издржавале су се из провентног фонда, тј. од пореза и прихода општинских добара

прочи други, остали

пуждра полни орган четвороножних животиња (обично коња)

пунца направа за утискивање одређеног знака, жига на предмете од драгоцених метала

пунцирати утиснути, утискивати пунцу, жигосати

пусат оружје

пустевовање геронтоцид, лапот

раскужни који служи за раскуживање, дезинфекциони

рахатлук задовољство, уживање, безбрижност

регимента пук, пуковнија

розета округли орнамент у облику расцветане руже

санкилот безгаћник, гологузан из Француске буржоаске револуције

сарај двор, палата, зграда министарства, некада читава султанова послуга, стража, тј. царска кућа

сеизмологија грана геофизике која се бави проучавањем потреса и њихових пропратних појава (Ноћас, 22. септембра 2020, су Загрепчани на страници Европско-медитеранског сеизмолошког центра писали: „Добро се осетило”, „Осетио се потрес две-три секунде, јако подрхтавање”, „Гласно и доста затресло, али кратко”, „Ужас”, „Докле више”. Прва национална сеизмолошка друштва основана су 1878. у Швајцарској, 1880. у Јапану и Хрватској (Потресни одбор).

сигнатура уопште знак, ознака, обележје

сирин словенско митолошко биће са главом и грудима жене, а телом птице

сирјеч наиме, односно, то јест; ипак, дакле, заиста

скотолоштво содомија, полни сношај са животињама

србуља рукопис или књига српскословенске редакције

старопутина тако и данас на Мојсињи зову давно утабани стари пут

столп стуб

стражмештар по рангу највиши подофицир у аустро-угарској војсци, наредник

сукнара фабрика сукна

сукно дебела вунена ваљана тканина за сељачко одело и одевне предмете

сумаседши луд, онај који је са ума сишао

супедион јастук на коме стоје ноге владара

тауширати племенити метал, обично злато, сребро или платину, уметати ради украса у металну подлогу (од гвожђа, бакра, бронзе...)

тежак сељак

тепе место

тепсија плићи бакарни или емајлирани суд за печење пита, колача...

тиквара рибарска барка која има заклон за чувара и рибарски прибор

типик црквени устав, правилник, прописи за живот монаха у манастирима

Тркља презиме, *Рајини дневник Лазара Тркље 1941–1944. Ойкойана исијина*, приредио Никола Тркља, Београд, 2020,

стр. 435. (Лазарева лична архива више од 70 година била је ван домаћаја јавности, а 50 година закопана у земљу и скривана на тавану. Тркља вели, да је по професији теолог, стр. 95, и да је завршио сарајевску богословију, стр. 87. У *Светиосављу*, Орган Удружења студената Православног богословског факултета, објавио је у три наставка 1939–1940. своју студију *Хришћанско иледишиће на својину* – стр. 48; а у свесци 1, за 1934. годину, стр. 62–65, рад *Пасиир*).

Туђман презиме, хазарског порекла („Једном је Златко Витез упитао Туђмана тко је највећи Хрват у повијести, очекујући одговор „ја нормално“, али он је рекао: „Највећи Хрват у повијести је Јосип Броз Тито“, у Јосип Рашета, *Тито изричић*, колумна, Portalnovosti, 23. август 2020).

тумбас мали чамац плитког дна

ћувик стрм, стрменит брежуљак, брдски вршак

ћурак кратки горњи зимски капут постављен крзном

ћускија врста алата, дебела гвоздена шипка, прилично тешка, заобљена при врху

уновачити 1. (кога) учинити новаклом, узети први пут у војску; регрутовати 2. ступити у плаћеничку војску.

усуд судбина

утвареј, утвари освећени судови и други прибор за богослужење

утефтерити бележити у тефтер (бележницу); тефтердар, министар финансија код Османлија

утулити угасити

фанариоти Грци који су долазили у Србију за владике и свештенике, а истицали се себичношћу и лукавством

Фанде албанско племе

фереца у муслиманској женској народној ношњи, дугачак огртач, који се носио с тамном копреном преко лица

ферман писмена наредба муслиманских владара, заповест, султанов декрет

фес капа од чоје ваљкастог, купастог или полулоптастог облика, најчешће црвене боје какву обично носе муслимани

филоксера болест која напада винову лозу

фишеклија кожни појас с преградицама, са џеповима у којима стоје фишеци, кеса или кутија за фишеке (метке, патроне)

фишкал адвокат

Фоча „Фочу су били заузели четници почетком децембра 1941. године. Партизани су је у јануару 1942. отели од четника. Партизане су отерали Италијани, а ови препустили Хрватима. Сада је опет била у рукама четника. Прво су усташе убијале Србе, четници муслимане, партизани Србе, опет, опет, усташе Србе, па Срби усташе-муслимане. Ето тако је изгледала Фоча у августу љета Господњег 1942.” (Лазар Тркља, исто, стр. 122).

фрајкор добровољачки одреди састављени од Срба војника у аустро-турском рату (1788–1790), познатом под именом Кочина крајина, п.п.

френологија псеудонаука која проучава облик лобање и на основу њега указује на менталне способности и карактерне особине

фукара сиротиња како материјална, тако и духовна

фундус имање, имовина, земља; фонд, залиха

Хаас презиме, Сара Хаас – Титова праунука, од оца Ранка Зидарића, глумца и мајке Саше Броз, редитеља. Ова млада загревачка академска сликарка, имала три самосталне изложбе, очево презиме је заменила презименом своје прабаке Херте Хаас, једне од пет жена Јосипа Броза, која је била високообразована, полиглота, а Титу је родила сина Александра (Мишу), Сариног деду, у пролеће 1941. у Загребу. Брозово неверство брачне другарице био је разлог развода брака, па је Сара на овај начин исправила прадедину неправду.

хинтов кочија, фијакер

хиротонија рукоположење

Хоџа презиме, Енвер Хоџа (1908–1985). Први страни владар који је посетио Тита, 23. јуна 1946. (Иначе, Броз је после рата најпре посетио Пољску, 14–19. марта 1946). Затражио је пријем Албаније у Уједињене нације децембра 1945, а шеф југословенске делегације при УН, Едвард Кардељ, 25. јануара 1946, писмом Савету безбедности подржао пријем Албаније у УН. (Албанија је постала чланица УН десет година касније, 14.

децембра 1955). На Мировној конференцији у Паризу, августа–септембра 1946, члан југословенске делегације Моша Пијаде иступа више пута у одбрану територијалног интегритета Албаније као и за признање Албанији статуса придруженог савезника антифашистичке коалиције. А Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначењу валута између Југославије и Албаније потписан је у Београду, уочи Дана републике, 27. новембра 1946.

Енвер Хоџа је у својим сабраним делима оставио записано, да му је Тито обећао да ће уступити Косово Албанији „чим прије, пошто мало примири српске националисте”.

После 68 година, уследила је друга званична посета премијера Албаније Еди Рама новом директору контумца, пореклом из царевине, у Београду.

целибат неженство, беженство, безбрачност

чакшире панталоне

чатмара кућа изграђена од чатме (турска реч), односно плетара

чезе лака кола на два точка

чембер вео у муслиманке

череп кост на глави, која покрива мозак

чиџук невелика цев начињена од дрвета, ћилибара, у коју се усађује цигара при пушењу

чинодејствовати вршити чинодејство (обред који свештеник врши у цркви)

чреда *црквенослов.* ред (ред којим свештеници служе у цркви); *рус.* синоним линија, један за другим, ланац (Чредои слетае сон, чредои находит голод, Пушкин); *словеначки* Robert Erjavec, Credni nagon ob koronavirusu, panika in treznost, 4. marca 2020.

чун мањи пловни објекат; чамац уопште

цаца крхотина стакла, црепа, керамике и сл.; безвредна, бескорисна, непотребна ствар

цинка љута паприка

цукела велики сеоски пас, псина

шајка врста ратног брода на весла, обично речног, са оштрим гвозденим кљуном

шанац дубок ров с насипом за одбрану у рату
шарнир шарка за врата или прозорско окно
шацовати ценити, процењивати
шепа плитка капа, *дем.* шепица
шеријат муслимански верски прописи
шикља врста уског, издуженог чамца
шиљте јастук за седење, вунени, мало већи него обични
јастуци

шкрипити показивати нетрпељивост, непријатељство
према некоме, мрзети некога, радити против некога. *Майица*
српска (Од онда шкрипи на новог бана).

шкрипач руски гуслар

штуле гигаље, ходуље. Банаћани причају анегдоту да су
још стари Римљани морали да измисле штуле како би могли да
пролазе кроз митровичко блато. Книћанин је користио *коље*,
п.п.

(П)ОСВЕТА

Ово петокњижје и три дневника, под именом *Карантинија*, посвећујем:

*Држављанима
Правој царсџва,
који мирно чекају
у кужним ракама,
йреливени кречом.*

Кад је Црвена армија ступила у Карантинију, контумац је детаљно очишћен и преуређен. Нови директор, пореклом из царевине, није био лекар. Сумњиве Карантинце извео је у спољно двориште, украј варошица и градова, и до Крстовдана 1945, углавном, све поуђијао. Карантински официри послали су му депешу: Да ли да стрељају још и шта да раде са имовином, јер само економски мртав непријатељ потпуно је поражен?! Зграде, фабрики, дућани, куће и окућнице, летњиковци и виле, амбари, вински подруми, салаши, њиве, пашњаци, шуме и шумарци... темељно су очишћени по Србији. А Богословском факултету stigло је од Владе НР Србије решење, којим се решавала његова судбина. Црно на бело писало је: „Ова ликвидација има да се спроведе најдаље до 30. јуна 1952. Ово решење ступа на снагу одмах”. Ни једна земља у том периоду није имала строжије карантинске мере против круна-вируса.

Отворена књига *Рејисџар жртџава Комисије за џајне јро-
днице уђијених йосле 12. септџембра 1944*, броји 59.554 имена, још 7.112 неуписаних жртава се подразумева. (Уђијено је више од четири Крушевца! Пред рат, 1941. године, Крушевачки срез имао је 51.657 становника, сам град 1948. 13.862, а данас броји 58.745). У њеном горњем левом углу вијори застава са двоглавим орлом, који на грудима носи крст са оцилима, а у десном

иконица: *Пријави случај* (која не ради). Карта Србије дата је у прилогу, па кликом на окрут могу се добити детаљније информације о жртвама. Архив Србије и фонд БИА чувају *Књије сирељаних* (објављена је фотографија једне од њих, редни број 53, стр. 105, писане руком, ћирилицом). Грађа је обимна, није пронађена толика нигде у Источној Европи, и непотпуна је!

Ошворена књија за Расински окрут, под бројем 388, бележи Здравковић Стојанчета из Петине (поља: име родитеља, година рођења, стоје празна, а као датум страдања уписано је март 1948) и његовог брата, број 387, Станоја (нема имена родитеља, године рођења, пише страдао 1948). Браћа су била у Српској државној стражи. Станоју је у току рата запаљена кућа, па су жена и две кћерке три године живеале као подстанари у Крушевцу. Кућа је изгорела до темеља, 18. маја 1942. године. Партизани су пре тога овде затекли Станка Лацића (рођен 1. новембра 1902. у селу Ловци) одвели га на Јастребац, место звано Бела река, и стрељали. Од јесени 1944, Станоје и Стојан (*Ошворена књија* води га по надимку Стојанче) зиме су проводили код јатака, а лета по планини. Ухваћени су од снага КНОЈ-а на крсну славу – Светог Јована зимског 1948. године у Здравину. Станоје је пронађен са Божидаром Ђорђевићем из села Ловци у штали Милана Радоичића, а Стојан у штали Миће Марковића (која је запаљена, па је у њој изгорео већи део његовог тела). Стојанови земни остаци покопани су у потоку изнад куће Буге Гајића у Здравину, а породица, коју су власти иселиле на три и по године из села у Крушевац, близу Циган мале, није обавештена. Станоје је убијен истог дана, гроб му се не зна. Његова жена Милена и старија кћерка Цана биле су у затвору, три месеца. Милена је молила Јову Цураковића да јој каже шта је са њеним мужем. „Не брини, у нашим је рукама. Ако има зла дела биће му суђено, а ако нема, биће пуштен на слободу”.

Отац им се звао Миленко, а мајка Перса. Станоје је рођен 1906. у Петини. У матичну *Књију умрлих* нису уписани.

Ошворена књија бележи седам жртава из Петине (Здравковић: Животу, Станоја и Стојанчета; Ковачевић Станојла, Миљковић Борисава, Милосављевић Светолика Толу, Петро-

вић Вукадина Вују), а има их двадесет! Нису уписани: Вулић Љубодраг, убијен на Цвети 1945. у Гарском потоку; Миљковић Владимир, Миљковић Војислав, чобанин, није припадао ниједној војној формацији, обешен о букву близу извора званог Водица октобра 1946; Миљковић В. Душан, пастир, стар 19 година, најсвирепије мучен: нокти му почупани, уши исечене, бутине засецане па сољене, кастриран; Миљковић Живојин, Миљковић Станојло; Михајловић Радомир, интерниран на острво Крим, претпоставља се да је тамо и умро; Павловић Видосав, убијен у Босни; Петковић Јанићије, имао је осморицу синова, они су успели да му пронађу гроб крај Срнадаљске реке затрпан камењем, руке и ноге биле су му поломљене, а цепни сат који је увек носио, није био код њега; Петровић Владимир, после његове погибиије жену су му комунисти, на збору у Петини, приморали да пева, звала се Божица; Петронијевић Станојло, ухапшен на богомољи у селу Сеземче, 17. јуна 1945, па успут убијен; Стојадиновић Богосав и Стојадиновић Радослав.

У Рибарској Бањи, недалеко од виле у којој је умро Мијајло, никло је Мазино гробље. Народ га и данас тако зове. Маца је био први убица, те ратне јесени, у овом делу Карантиније; па његов друг Пуља – који ће после бити директор крушевачког гробља. Маца није имао деце. Умро је деведесетих година. Сахрањен је на најбољој гробној парцели у Крушевцу, испред цркве. Његова удовица после је у гробницу пренела земне остатке своје мајке и сестре. Кад је умрла, видео сам распоред у гробници. Она је сахрањена изнад своје сестре, а Маца почива под таштом. Епитаф је скроман на споменику, али ипак пише испод његовог имена – *директор саветник*.

Село Петина лежи у подножију Јастрепца. У новије време, прочуло се по томе што се овде скривао председник Републике Српске крајине Милан Мартић (обријаних дркова, четири године и два месеца), док се није предао Хашком трибуналу. У Петини је деловао Расински партизански одред (његов политички комесар био је уредник *Младој борца*, касније познати књижевник).

Пред ослобођење од Турака, године 1831, Петина је имала осам кућа.

Миливоје је овде, једне јесени, прибирао жир док не пређе у Наупаре. Сакупљање кестена, жира, коприва и ношење воде логорашима био је његов посао све док, по молби проте Алексе и игумана, не пређе у болницу „Цар Лазар” да буде ближи Милици, у карантину. Зато су га партијски другови одредили да у току рата долази у Петину. Уреднику је доносио чланке за *Млади борац*, а у Београд се враћао са новим бројем. Остајао би по неколико дана, уз реку на крај села, у чатмари човека који је познавао његовог таста из војничких дана. Уредник је ноћу силазио са планине. Радили су до зоре, уз слаби титрај пламичка од свеће.

Стара кућа од излетваних тесаних греда, па напуњених блатом и сламом, срушена је после рата. Дуго ту нико није живео. А онда је на том месту направљена викендица. У њој је, уз воштаницу – (било је и таквих дана), ноћи проводио човек који је после осуђен на тридесет и пет година робије, у педесет и трећој години живота. Ако дочека слободу, биће стар осамдесет и осам година!

Кад је умро директор контумца (био сам у четвртом разре-ду основне школе), учитељица нас је водила са старијим ученицима да садимо осамдесет и осам ружа.

+ + +

Свака варош у Карантинији има по више кужних гробаља, која нису обележена ни крстићем. Комисија је укњижила 211 масовних гробница па је, необављеног посла, престала са радом одлуком оснивача – Владе Србије. Крајем 2015. године, од председника комисије (основане 9. јула 2009), затражено је да врати печате, опрему и средства.

– Нисмо се састајали од 2012. године. Представници нове власти нису нас именовали, а прилив ионако скромних новчаних средстава су обуставили. На крају се рад свео на ентузи-

јазам волонтера и појединих чланова комисије – изјавио је секретар овог тела које је стављено у контумац.

Душанов син је успео, после шест и по година, да излобира код директора контумца, пореклом из Царевине, ново карантинско време за кузне гробнице.

Белешка о писцу

Прота Драгић Илић, негдашњи катихета крушевачке Гимназије, рођен је 1969. године у Прокупљу, у свештеничкој кући. Завршио је Богословију Светога Саве и Богословски факултет Српске православне цркве у Београду. Служи при Саборној цркви Светога Ђорђа у Крушевцу.

Један је од оснивача часописа студената Богословског факултета *Лојос*, у коме је објавио своје прве радове. Редактор је *Енциклопедије Крушевца и околине* (2011).

Аутор је књига: *Трокњижје Послушања*, 1997, 2001, 2006; *Мојсињски меандри*, 2000; *Тојле сузе на њуџу за Јерусалим*, 2002; *Пјице из Наиса*, 2005; *Маурианус*, 2005; *Јесење клујко*, 2007; *Манасџири с њојледом на Крушевац*, 2007; *Заборављено њуџовање кир Среџена Динића*, 2008; *Из историје Цркве Свеџој арханџела у Великом Шиљејовцу*, 2009; *Из историје Цркве Свеџе Петџке у Мајдеву*, 2010; *Куцање*, 2013; *Лазарички њроџоколи*, 2013; *Летџ у Свеџу Земљу*, 2013; *Заборављени њроџа Милун Ј. Сџојадиновић (1864–1941)* 2014; *Добрица Ђосић и један свешџеник из Великој Шиљејовца*, 2014; *Победоносци*, 2016; *Земља с надимком*, 2016; *Тојле сузе на њуџу за Јерусалим*; друго, допуњено издање, 2017; *На њола њуџа*, 2018; *Каранџинија 1 и 2*, 2020.

САДРЖАЈ

КЊИГА ДУШАНОВА.	5
КЊИГА АЛЕКСИНА	81
КЊИГА МИЈАЈЛОВЕ ПРАКУМИЦЕ И ПРАУНУКА.	115
КАРАНТИНСКИ ДНЕВНИК	161
Карантинске скраћенице и речник	202
Речник мање познатих речи и израза	214
(П)ОСВЕТА.	228
Белешка о писцу	233

Драгић Илић
КАРАНТИНИЈА 3

Прво издање
2021.

Уредник
Ненад Шапоња

Рецензент
Ненад Шапоња
Милета Аћимовић Ивков

Лектура и коректура
Драгана Типсаревић
Снежана Савкић

Припрема за штампу
Саша Пешић

Пласман
Интернет књижара АГОРА
064-648-22-88
prodaja@agoraknjige.rs

Издавачи
АГОРА
Зрењанин, Коче Коларова 12 А
Агора – издаваштво, Нови Сад, Илирска 16 А
e-mail: ns.agora@gmail.com; www.agoraknjige.rs

За издавача
Драгослава Живков Шапоња

Штампа и повез

Нови Сад, Момчила Тапавице 2

За штампарiju
Радомир Инјац

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41-31

ИЛИЋ, Драгић, 1969-

Карантинија 3 : породична хроника из земље које нема / Драгић Илић. – 1. изд. – Зрењанин ; Нови Сад : Агора 2021 (Нови Сад : Сајнос). – 235 стр. ; 21 cm. – (Библиотека „Календар”; књ. 104)

Тираж 1.000. – Белешка о писцу: стр. 233.

ISBN 978-86-6053-308-3

COBISS.SR-ID